

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

MUHİBBÎ DİVÂNİ'NDA KOZMİK UNSURLAR

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Özlem DEĞİRMENCİ

BURSA – 2015

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

MUHİBBÎ DİVÂNI'NDA KOZMİK UNSURLAR

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Özlem DEĞİRMENCİ

Danışman:

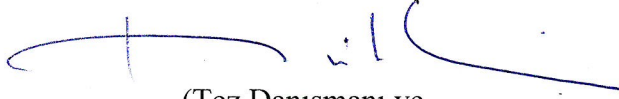
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

BURSA – 2015

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

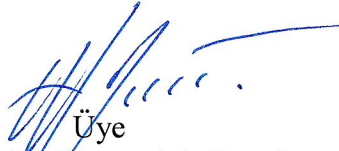
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 701122006 numaralı Özlem Değirmenci'nin hazırladığı "MUHİBBÎ DİVÂNI'NDA KOZMİK UNSURLAR" konulu yüksek lisans tezi çalışması ile ilgili tez savunma sınavı 28./09./2015.. Günü 10:00.../11:30... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..... (başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna ..... (oy birliği / ~~oy-çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve
Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Bilal Kemikli
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Zülfikar Güngör
Ankara Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. M. Murat Yurtsever
Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Öztürk
İstanbul Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali İhsan Akçay
Uludağ Üniversitesi

28./09./2015.

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Özlem DEĞİRMENCI
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı	: Türk İslam Edebiyatı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XII + 207
Mezuniyet Tarihi	: .../.../ 2015
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

MUHİBBÎ DÎVÂNÎ'NDA KOZMİK UNSURLAR

Dîvân Edebiyatı olarak isimlendirilen Klâsik Edebiyatımız, çok zengin bir kültürün mahsulünü ihtivâ etmektedir. Edebî eserlerde devrin çeşitli telâkkî, inanç ve gelenekleri ile ilim özelliklerini tespit etmek mümkündür. Bu özelliklerden biri de şüphesiz ki kozmik unsurlardır. Gerek Klâsik ve gerekse Halk şiirinde çeşitli şekillerde konu edilmişlerdir. Bunların Klâsik şiir içindeki yerini birkaç grupta incelemek mümkündür. Bunların ilki müstakil Mihr ü Mah veya Mihr ü Müşterî mesnevileridir. Bu tür eserlerde Mihr, Mah ve Müşterî bu mesnevilerin kahramanlarına isim olarak konulup diğer gezegenler ise ikinci derecedeki kahramanların sembolü olmuşlardır. Bu tür mesnevilerin yanı sıra kozmik unsurların, özellikle de göklerin ve gezegenlerin en fazla konu edildiği eserler Mi'râcnâmeler ve Mevlidlerdir. Bu tür müstakil eserlerden başka, bazı mesnevilerin giriş kısımlarında da yıldıznâmelere rastlamak mümkündür.

Kozmik unsurlar Klasik Edebiyatın yanı sıra Türk Halk Edebiyatını da etkilemiş ve destanlarımızdan türkülerimize kadar çeşitli türlerde yer yer konu edilmiştir. Halk hikâyelerinden başka halk şiirlerinde, bilmeceelerde, türkülerde, ninnilerde, atasözü ve deyimlerde de kozmik unsurlara sıkça yer verilmiştir.

Biz bu çalışmamızda tarihe adı “Muhteşem” olarak geçmiş Muhibbî mahlasıyla şiirler kaleme almış Kanûnî Sultân Süleyman'ın Dîvânında Kozmik Unsurları inceledik. Çalışmamız giriş ve iki bölüm hâlinde hazırlanmıştır. Giriş bölümünde kozmik unsurların dîvân şiirimize yansımaları kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde doğrudan doğruya, birinci derecede kozmik unsur olan gökyüzü (felek), yıldızlar, burçlar ve seyyâre (gezegen)ler incelenmiştir. İkinci bölümde ise kozmik unsurlarla alâkalı olan ışık, aydınlık, karanlık, gölge, şimşek, gök gürültüsü, gökkuşağı, güneş tutulması vs. gibi hâdiseler konu edilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Muhibbî, Kozmik Unsurlar, Kanûnî Sultân Süleyman, Dîvân Edebiyatı, Tahlil

ABSTRACT

Name and Surname : Özlem DEĞİRMENCI
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Main Department of Islamic History and Arts
Branch : Department of the Turkish Islamic Literature
Degree Awarded : Master
Page Number : XII + 207
Degree Date : .../.../ 2015
Supervisor(s) : Prof. Dr. Bilal KEMIKLI

COSMIC ELEMENTS IN MUHİBBÎ DİVÂN

Our classical literature called Dîvân Literature, consists of the products of a very rich culture. In literary works, it is possible to identify the various concepts, beliefs and traditions of time and characteristics of science. It is undoubtedly that one of these characteristics is cosmic elements. They are mentioned diversely in both classical and folk poetry. It is possible to investigate their places in classical poetry in a few groups. The first of them is mesnevi of separate Mihr ü Mah or Mihr ü Müşterî. In such works, the heros of mesnevis are called Mihr, Mah or Müşterî and the other planets become the symbol of secondary heroes. Besides such mesnevis, cosmic elements, especially celestial and planets, are mostly mentioned in Mi'râcnâme and Mawlıds. Apart from this type of separate works, it is possible to encounter horoscopes in introduction parts of some mesnevis.

Cosmic elements have also affected Turkish Folk Literature, as well as Classical Literature and have been the subject of various types from our epics to songs. Apart from folktales, cosmic elements are frequently used in folk poetry, riddles, songs, lullabies, proverbs and idioms.

In this study, we studied cosmic elements in Kanuni Sultân Süleyman's Dîvân, who makes history as "Magnificent" and writes poems with the pseudonym of Muhibbî. Our study consists of introduction and two sections. In introduction part, the reflections of cosmic elements in our Dîvân Poetry are briefly discussed. In the first part directly, as the primary cosmic elements, sky (fate), stars, horoscopes and planets are investigated. In the second part, the relevant cosmic incidents such as light, bright, dark, shadow, lightning, thunder, rainbows, eclipses, etc. have been the subject.

KEY WORDS

Muhibbî, Cosmic Elements, Suleyman the Magnificent, Dîvân Literature, Analysis

ÖNSÖZ

İnsanoğlu ilk çağlardan beri astronomi ve astrolojiye ilgi duymuş; bu alanda çalışmalar yapmış ve önemli eserler vücuda getirmiştir. Kanûnî Sultân Süleyman'ın saltanatı sırasında Osmanlı hizmetine girmiş Seydi Ali Reis gibi, bu sahada ilminden çok bahsettiren birçok astronomi âlimi yetişmiştir. Klasik edebiyatımızda da kozmik unsurların özellikle de göklerin ve gezegenlerin konu edildiği mesneviler ve mi'râcnâmeler önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca bazı mesnevilerin giriş kısmında yıldıznâmelere de rastlamak mümkündür.

Klasik edebiyatımızdaki eserler dışında, halk hikâyelerinde, destanlarda ve halk şiirlerinde de kozmik unsurlar çeşitli şekillerde konu edilmiştir. Keza bilmecelerde, türkülerde, ninnilerde, atasözü ve deyimlerde de kozmik unsurlara sıkça yer verilmektedir. Hatta günlük hayatımızda yeni doğan çocuklarımıza Yıldız, Güneş, Zuhâl, Zühre, Mehtap, Âsumân, Kâinât gibi kozmik unsurlarla ilgili isimler verilmektedir. Bu da gösteriyor ki, kozmik unsurların kültür ve edebiyatımızda önemli bir yeri vardır. Buradan hareketle biz de yüksek lisans tez çalışmamızda kozmik unsurları konu edinmeyi düşündük. Bu düşünceden hareketle kozmik unsurları divanında en çok işleyen şairlerden biri olan Muhibbî'nin Dîvânı'nı kozmik unsurlar açısından inceledik.

Bazı astronomi âlimlerine göre astronomi ve astroloji ayrı birer bilim dalı olarak kabul edilmiştir. Bazılarına göre ise, astroloji astronominin içinde onun bir yan branşı olarak görülmüştür. Biz tezimizde bu iki bilim dalını ayrı ayrı düşünmek yerine “kozmetik unsurlar” başlığı altında ele almayı uygun gördük. Konumuzu belirledikten sonra üzerinde çalışma yapacağımız eser olarak saltanatı sırasında astronomi âlimi yetişmiş; fen ve edebiyat ilimlerini tahsil etmiş; edebiyatımızın en ihtişamlı devri olan XVI. yüzyılda cihân padişahı olmuş ve kızına güneş ve ay anlamına gelen “Mihrimah” ismini vermiş Kanûnî Sultân Süleyman'ın Dîvânı'nı seçtik. Konumuzu “Muhibbî Dîvânında Kozmik Unsurlar” olarak belirledik.

Çalışmamızda Prof. Dr. Coşkun Ak'ın 1987'de Kültür Bakanlığı tarafından ve 2006 yılında Trabzon Valiliği Yayınları arasından çıkan *Muhibbî Dîvânı* esas alınmıştır. Dîvânı incelemeye başlamadan önce, hazırlık aşamasında astronomi ve astroloji sahasında meşhur olan şahısların eserlerini inceleyerek konumuzla ilgili unsurların tesbitini yaptık. Sonraki aşamada eseri baştan sona tetkik ederek bu unsurları tek tek fişledik. İlk önce

alfabetik, sonra da sistematik tasnif yaptık. Bu unsurların ne maksatla, nasıl, nerelerde, ne manada ve ne münasebetler içerisinde kullanıldığını izah ettik. Edebî, beşerî ve tasavvufî olarak alınışına göre değerlendirdik.

Bu çalışmamızı bir giriş ve iki ana bölümde hazırladık. Giriş kısmında kozmik unsurların Klasik edebiyatımızdaki yeri hususunda kısaca bilgi verdik. Birinci bölümde doğrudan doğruya, birinci derecede kozmik unsur olan gökyüzü (felek), yıldızlar, burçlar ve seyyâre (gezegen)ler incelendi. İkinci bölümde ise, kozmik unsurlarla alâkalı olan ışık, aydınlık, karanlık, gölge, şimşek, gök gürültüsü, gökkuşağı, güneş tutulması vs. gibi hâdiseler konu edildi.

Açıklamalarımızı yaparken tüm beyitleri örnek verecek olsaydık çalışmamız çok hacimli olacaktı. Bu sebeple konu ile alâkalı en ilgi çekici, en orijinal ve diğer beyitleri en iyi temsil edecek olan bir beyiti seçip yazmanın daha uygun olacağını düşündük. Konu ile alâkalı diğer beyitleri ise, tezimizin sonuna eklediğimiz kavramlar indeksinde verdik. Metin içinde verdiğimiz beyitlerin yanında parantez içinde belirtilen ilk sayı gazel numarasını, ikinci sayı beyit numarasını göstermektedir. Çalışmamız esnasında telmihte bulunulan Kur'an âyetlerini açıklarken *Kur'ân-ı Kerîm* ve *Muhtasar Meâli* (Hayrât Neşriyat, İstanbul, 2006) ni esas aldık.

Sonuç kısmında, çalışmamızdan elde ettiğimiz önemli hususlara temas ettik. Bibliyografyada doğrudan doğruya kullandığımız ve genel olarak faydalandığımız kitap ve makaleleri zikrettik.

Beni bu konuda çalışmaya teşvik eden, ilim ve irfanıyla yolumu aydınlatan, ilmîni ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ'ye en kalbî teşekkürlerimi arz ederim. İkinci olarak maddî ve manevî desteklerini daima gördüğüm, her zaman yanımda olduklarını bildiğim babam Mümin DEĞİRMENCİ, annem Ümmügül DEĞİRMENCİ ve kardeşim Özer DEĞİRMENCİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, müşkilatla karşılaştığım her anda rahatsız ettiğim, beni en meşgul anlarında bile dinlemek ve meselelerimin halline yardımcı olmak hususunda hiçbir fedâkarlıktan kaçınmayan kadim dostlarım Davut TAKCI ve Ruziye DERELİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Özlem DEĞİRMENCİ
BURSA 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ: DÎVÂN ŞİİRİ VE KOZMİK ÂLEM	2

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖKYÜZÜ, YILDIZLAR VE BURÇLARA DAİR UNSURLAR

I. GÖKYÜZÜ.....	10
A. GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER.....	10
1. Eski Astronomi Bilgisine Göre Gökler.....	10
2. Göklerle İlgili Dinî Husûsîyetler	16
3. Göklerle İlgili Sosyal Hayat.....	26
4. Göklerle İlgili Masal Motifleri	28
5. Gökler ve Mûsikî	29
6. Gökler ve Hayvanlar	30
7. Gökler ve Mücevherat	32
8. Göklerle İlgili Bazı Tabiat Hadiseleri.....	33
9. Hareket Bakımından Göklerle İlgili Olan Bazı Hâdiseler.....	35
10. Gökyüzü ve Yeryüzü	37
11. Göklerle İlgili Deyimler.....	38
B. GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER.....	40
1. Âvâre	41
2. Ayna.....	41
3. Azrâil	41
4. Bağ	41
5. Bina.....	42
6. Boy	42
7. Cellad.....	43
8. Çatı	43
9. Değirmen	44
10. Dolandırıcı.....	45
11. Eşik	45

12. Etek	45
13. Ev	46
14. Fırın	46
15. Gelin, Fettan kadın	46
16. Göz	47
17. Hattat	47
18. Hazine	47
19. Hokkabaz	48
20. İhtiyar	49
21. İnsan	49
22. Kadeh	52
23. Kafes	52
24. Kale	53
25. Kalkan	53
26. Kandil	53
27. Kâse	54
28. Kayık	54
29. Kilise	54
30. Konak	55
31. Kubbe	55
32. Kulak	57
33. Küp	57
34. Mahzen	57
35. Meclis	58
36. Müftü	58
37. Müşteri	58
38. Sâkî	58
39. Saray, Köşk	59
40. Sarhoş	59
41. Şişe	59
42. Taht	60
43. Tartı	60
44. Tas	61
45. Tavan	61

46. Tavlacı	62
47. Tellal	63
48. Terzi	63
49. Ülke, mülk	64
50. Yay	64
51. Yüz	64
II. YILDIZLAR	65
A. YILDIZLARLA İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER	65
1. Eski Astronomi Bilgisine Göre Yıldızlar	65
2. Yıldızlarla İlgili Dînî Unsurlar	68
3. Yıldızlar ve Sosyal Hayat	69
4. Yıldızlarla İlgili Deyimler	70
B. YILDIZLARLA İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER	71
1. Altın	71
2. Asker	71
3. Âşık	72
4. Göz	72
5. Gözyaşı	72
6. Güzel (Kız)	74
7. İnsan	75
8. Kıvılcım	75
9. Kul	76
10. Küpe	76
11. Mum	76
12. Para	76
13. Pervâne	77
14. Yaprak	77
15. Yara	77
C. YILDIZ KÜMESİ	78
1. Pervîn	78
III. BURÇLAR	78
A. BURÇLARLA İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER	79
B. BURÇLARIN ÖZELLİKLERİ	80
1. Esed Burcu	80

2. Kavs Burcu.....	81
IV. SEYYÂRELER (YEDİ GEZEĞEN)	81
A. SEYYÂRELERLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER.....	81
B. SEYYÂRELERİN ÖZELLİKLERİ	82
1. Zuhâl (Keyvân, Satürn, Sekendiz)	82
2. Güneş (Âfitâb, Gün, Hurşid, Mihr, Şems).....	83
3. Zühre	118
4. Ay	119

İKİNCİ BÖLÜM

İŞIK, KARANLIK VE GÖLGEYE DAİR UNSURLAR

I. İŞIK, AYDINLIK	160
A. İŞIK İLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER.....	160
B. İŞIK İLE İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER	166
1. Âh.....	166
2. Ateş	167
3. Bayrak	167
4. Külâh, Başlık.....	167
5. Sevgili	168
6. Tâc	168
II. KARANLIK.....	168
A. KARANLIK İLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER.....	168
B. KARANLIK İLE İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER	174
1. Hatt	174
2. Küfr	174
3. Zülf	175
III. GÖLGE	175
A. GÖLGE İLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER.....	175
B. GÖLGE İLE İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER	179
1. Arkadaş	179
2. Ceset	180
3. Dert, belâ	180
4. Hatt	181
5. İnsan	181
6. Komşu.....	181

7. Rakip	182
8. Saç	182
IV. DİĞER KOZMİK UNSURLAR	182
A. BERK	182
B. RA'D	185
C. KAVS-İ KUZAH.....	186
D. GÜNEŞ TUTULMASI.....	186
E. ÂFÂK.....	187
F. ŞAFAK.....	188
G. HÂLE	189
SONUÇ	190
KAVRAMLAR İNDEKSİ	193
KAYNAKLAR.....	203

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e	Adı geçen eser
a.s.	Aleyhisselâm
B.	Beyit
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
G.	Gazel
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
K.	Kaside
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
S.	Sayı
s.	Sayfa
sav	Sallallahu aleyhi ve sellem
T.	Terkîb-i Bend
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume / Cilt
vs.	Vesaire
y.y.	Yüz yıl

GİRİŞ

DÎVÂN ŞİİRİ VE KOZMİK ÂLEM

GİRİŞ: DÎVÂN ŞİİRİ VE KOZMİK ÂLEM

Kozmik âlem; felekler, yıldızlar, burçlar, seyyâreler ve gökyüzüyle ilgili diğer unsurlar ilkçağlardan itibaren insanoğlunun ilgisini çekmiş ve insanlar gökyüzünü incelemeye başlamışlardır.

Kâinat, gökyüzü, yıldızlar, gezegenler, burçlar ve dünyanın şekliyle ilgili pek çok düşünce Eski Türk Edebiyatında, sadece ilkçağlardaki bilim adamlarının düşünceleriyle daha doğrusu yorumlarıyla sınırlı kalmamış; bunlara inanışlar da eklenmiştir.¹ Gezegenlerin ve yıldızların hareketlerinin insanların talihi üzerinde etkili olduğuna inanmışlardır. Bu yüzden şâirler gökyüzünü hadiselerden dolayı sorumlu tutmuş; içinde hile, sihir, büyü var diye şikâyet etmişlerdir.²

Ay elünden ay sipîhr-i bî-vefâ cevriün füzûn

San'atün hep hîle vü efsânedür kârün füsûn (Nev'i – T.3/B24)³

İslâm bilim tarihinde astronominin karşılığı olarak ilm-i felek tabiri kullanılmaktadır. “İhvân-ı Safâ'nın tanımlamasına göre ilm-i felek üç dala ayrılır: Birincisi feleklerin yapısını, yıldızlar ve sayıları, burçlar, büyüklükleri, aralarındaki uzaklıklar ve hareketleri; ikincisi astronomi cetvellerinin kullanımı, takvimlerin düzenlenmesi, tarihlerin tesbiti; üçüncüsü feleklerin dönüşü, burçların doğuşu ve yıldızların hareketinden dünyada olabilecekler hakkında bilgi çıkarılmasıyla ilgilidir”.⁴ Astroloji ise tek başına bir ilim değildir. Astrolojinin, matematiksel ilimlerden olan astronomiyle farkı, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna ve bu sistem sayesinde gelecek, şimdiki durum ve geçmişe dair bilgi elde etmenin mümkün olduğuna inanılmasıdır; bu anlamda astroloji astronominin metafiziğidir. Farâbi ve İbn Sinâ da astronomiyle astrolojinin arasını ilmî usuller bakımından ayırmaktadır.⁵

¹ Şerife Akpınar, “Lâmi‘î'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinde Astrolojik Unsurlar”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı: 12,2002, s. 170.

² Sabahat Deniz, **16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev'i-Yahya Beğ)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1992, s. 15.

³ **Nev'î Divanı Tenkitli Basım**, Haz: Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 183.

⁴ Tefîk Fehd, “İlm-i Felek”, **DİA**, XXII, İstanbul, 2000, s. 126.

⁵ Tefîk Fehd, “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”, **DİA**, XXII, İstanbul, 2000, s. 124.

Eski Türk Edebiyatındaki şiirler incelendiğinde kozmik unsurlar (astronomik ve astrolojik) dikkat çekmektedir. Kozmik unsurları felekler, yıldızlar ve yıldız kümeleri, burçlar, seyyâreler ve şimşek, gök gürültüsü, ay ve güneş tutulması gibi diğer kozmik unsurlar olmak üzere sınıflandırabiliriz.

Eski astronomi anlayışına göre dünya, kâinatın merkezi olup, yedi (veya dokuz) kat gök onun üzerinde soğan zarı gibi üst üste geçmiş vaziyettedir. Her gök katında bir seyyâre bulunduğu kabul edilir. Bunlar: 1. Ay, 2. Utarit, 3. Zühre, 4. Güneş, 5. Mirrih, 6. Müşterî, 7. Zuhâl şeklinde sıralanmaktadırlar.⁶

Nitekim mâh-ı nev sancak çeke encüm ola leşker

Nitekim hükm ede çarha nücûmun yedi erkânı (Hayâlî Bey – K.22/B.27)⁷

Sekizinci felekte sabit yıldızlar bulunur. Boş olduğu için “Atlas” adı verilen dokuzuncu feleğe “Arş, Arş-ı a'lâ, Arş-ı İlâhî, Felek-i eflâk” denir. Dördüncü felekte yer alan Güneş sultândır. Ay bu sultânın veziri, Utarit kâtibi, Zühre çalgıcısı ve rakkâsesi, Mirrih seraskeri, Müşterî kadısı ve Zuhâl hazinedârıdır. Sekizinci felekte yer alan yıldızlar Hamel (Koç), Sevr (Boğa), Cevza (İkizler), Seretan (Yengeç), Esed (Arslan), Mizân (Terazi), Akrep, Kavs (Yay), Cedî (Oğlak), Sünbüle (Başak), Devli (Kova) ve Hut (Balık) olmak üzere on iki burcu meydana getirirler.⁸

Çalındı bürc-i sipihr üzre nevbet-i şâdî

Güneş nakâre-i zer Zühre-i felek mehter (Nev'î - K.16/B.5)⁹

Sünbül çemende hükm-i bahâra nişân çeküp

Burc-i hamelde bağlana hep mahmil-i bahâr (Nev'î – K.26/B.9)¹⁰

Dîvân şiirimizde felek, gece vaktindeki rengi ve yıldızlarıyla; içinde inciler bulunan demir kafese, yuvarlaklığı ile dürülmüş fermana, iç içe dokuz kat oluşundan dokuz katlı kaleye ve hisara, insana cevr ve cefa edişi dolayısıyla dokuz hayduda, benek benek

⁶ Cemal Kurnaz, “Felek”, **DİA**, XII, İstanbul, 1995, s. 306.

⁷ **Hayâlî Divanı**, Haz: Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, s. 61.

⁸ İlhan Kutluer, “Burç”, **DİA**, VI, İstanbul, 1992, s. 422.

⁹ **Nev'î Divanı Tenkitli Basım**, s. 53.

¹⁰ **Nev'î Divanı Tenkitli Basım**, s. 85.

yıldızlarıyla parsa, yüksekliği dolayısıyla dam, sakf, tâk vs. ye, ters dönmüş bir kâse şekli arzetmesi ve şeffaf oluşuyla fânûsa ve kubbeye benzetilmiştir.

Kemân-ı kaddi hilâl it sipihr-i ihlâsa

Dilersen irişe sakf-ı semâya tîr-i du'â (Nev'î – K.1/B.35)¹¹

Kurşunlu türbe kubbesi mi çarh-ı zer-nigâr

Yâ hayme-i mezâr-ı salâtîn-i nâm-dâr (Necati Bey – T.2/B.8)¹²

Gökyüzü de değişik zamanlarda aldığı renkler dolayısıyla çeşitli teşbihlere vesile olmuştur. Laciverd rengiyle sünbüle, yeşil rengiyle zebercede benzetilmiştir.

Laciverdî sünbüli ile âsûmânun aynıdur

Açılan nergisler anun encüm-i rahşânıdur (Hayâlî Bey – G.66/B.2)¹³

Kalem-i sun'-ı Hudâ ile yed-i kudretle

Zer ile çarh-ı zebercedde yazıldı bir dâl (Yahyâ Bey – K.14/B.8)¹⁴

Yıldızlar şekil, renk ve çok olmaları dolayısıyla arpa (cevr), darı (erzen), dâne, fındık, meze, akça, jâle ve gözyaşına; ışıklı olmaları ve gece ortaya çıkmalarıyla mum (şem'), kandil ve meş'aley ve yine şekli sebebiyle bene ve noktaya benzetilmiştir.

O mâha tâlib olur akçalarla pullarla

Nücûm-ı evc-i semâ ka'r-ı mâda mâhiler (Nev'î – G.89/B.4)¹⁵

Ser-geştesi olalı o mâhun felek gibi

Dâmânım eşk-i çeşmüm ile pür-sitâredür (Hayâlî Bey – G.52/B.2)¹⁶

¹¹ Nev'î Divanı Tenkitli Basım, s. 11.

¹² Necatî Beg Divanı, Haz: Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, s. 126.

¹³ Hayâlî Divanı, s. 112.

¹⁴ Yahyâ Bey Divanı, Haz: Mehmed Çavuşoğlu, MEB Yayınları, İstanbul, 1977, s. 66.

¹⁵ Nev'î Divanı Tenkitli Basım, s. 283.

¹⁶ Hayâlî Divanı, s. 107.

Bazı özel yıldızlar ve yıldız kümeleri de çeşitli yönleriyle dîvân şiirimizdeki yerine almıştır. Benâtu'n-na'sş, Büyükayı denilen takımyıldızdır. Yedi yıldızdan meydana gelmesine ve bu yönüyle Süreyyâ ile eşit tutulmasına işaret edilmektedir.

Yedi gündür ol ayı görmezem âhum şerârıyla
N'ola kılsam Benâtu'n-na'sş ile yeksân Süreyyâyı (Fuzûlî – G.278/B.6)¹⁷

Kehkeşân(Samanyolu), yüksekte bulunması sebebiyle sevgilinin eşiğine ve köprüye, uzun ve parlak olması sebebiyle ip ve kemende, şekil bakımından ve yıldızların birer mücevher olarak düşünülmesi sebebiyle kıymetli taşlarla süslenmiş bir kemere, meydana geldiği yıldızların birer halka olarak düşünülmesiyle zincire benzetilmiştir.

Harem-i kadrine bir günbed-i zerkâr felek
Ana bir tâk-ı murassa kemer-i kehkeşân (Bâkî – K.2/B.18)¹⁸

Serkeşlik itdi emrine benzer peleng-i çerh
Zencirle getürdi yine kehkeşân keşân (Bâkî – K.1/B.17)¹⁹

Sühâ çok küçük olması sebebiyle zerre ile ifade edilirken, Simâk ise yüksekte oluşu sebebiyle konu edilmiştir.

Sühâya lûtfi eger kılsa zerre-perverlik
Yeter makâm-ı müsâvât-ı âftâba Sühâ (Fuzûlî – K.1/B.59)²⁰

Sekizinci felekteki yıldızların meydana getirdiği on iki burç on iki kandile benzetilir ki, bu on iki kandil on iki imama işaret eder. On iki imam da bu on iki burcun bekçisidir.

Bunlar durur nücûm-ı sa'âdet çerağ-ı dîn
Bunlar durur olan on iki burca pâsbân (Nev'î – T.4/B.61)²¹

¹⁷ **Fuzûlî Divanı**, Haz: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 267.

¹⁸ **Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım**, Haz: Sabahattin Küçük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 8.

¹⁹ **Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım**, s. 4.

²⁰ **Fuzûlî Divanı**, s. 26.

²¹ **Nev'î Divanı Tenkitli Basım**, s. 188.

Zuhâl bütün seyyârelerden daha yüksekte oluşu sebebiyle beyitlerde genelde yükseltme ve yüceltme gayesiyle kullanılmaktadır. Siyah renk, Hindistan ve Hintliler de bu yıldıza mensuptur. Bu yüzden Zuhâl, övülenin kapısında bir köle olarak düşünülür. Ayrıca sevgilinin eşiğinin çok yüksekte olması sebebiyle menzile, yüksekte olması ve diğer gezegenleri görüp gözlemesi sebebiyle gece bekçisine teşbih edilmiştir.

Bir Şehenşâh-ı kader-kadr ü kaza-râdur ki olur

Bâmına hindû Zuhâl der-gâhına çâker güneş (Ahmed Paşa – K.19/B.18)²²

Müşterî en kutlu yıldızdır. Beyitlerde genellikle saadet yıldızı olarak anılır. Ayrıca yüksekliği sebebiyle makama, çıplak gözle görülebilmesi ve parlaklığı sebebiyle de sevgilinin yüzüne teşbih edilmiştir.

Birisi mihr-i âlemdür birisi Müşterî-tal'ât

Birisi mâh-ı Ken'ânî birisi Yûsuf-ı sâni (Nev'î – G.495/B.3)²³

Merih(Mirrih) kırmızı rengi temsil ettiği için laleye, Yunanlıların Ares, Romalıların Mars dedikleri harp tanrısı olduğu için savaşçı ve mücahide benzetilmiştir.

Mücâhidler felekde kevkeb-i Mirrihün emsâli

Elinde tig-ı rahşânı kolında çarhı kalkanı (Yahyâ Bey – K.16/B.3)²⁴

Güneş bütün yıldızlardan daha parlak olduğu için yıldızların sultânıdır. Isı ve ışık kaynağı oluşu, hareket etmesi, şekli, zaman içerisinde görünüp kaybolması, ay, gölge ve zerre ile olan yakın ilgisi, nebatlar ve insanlar için hayâtî önem taşıması sebebiyle beyitlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Güneşe çıplak gözle bakılamaz. Bu durum şu beyitle çok güzel dile getirilmiştir:

Öykünelden yüzüne hergiz bakılmaz yüzine

Bî-hayâdur ki oldı be vech ile müstahkar güneş (Ahmed Paşa – K.19/B.54)²⁵

²² **Ahmet Paşa Divanı**, Haz: Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, s. 65.

²³ **Nev'î Divanı Tenkitli Basım**, s. 522.

²⁴ **Yahyâ Bey Divanı**, s. 72.

²⁵ **Ahmet Paşa Divanı**, s. 67.

Zühre mûsikînin icracısıdır. Bu itibarla beyitlerde genellikle bir meclis içinde tasavvur edilir. O gâh elinde çeng bulunan bir sazende, gâh ayağında halhal olan bir çengi, gâh güneş kadehi ile dünya şarabı sunan bir sâkidir.

Nûş etmeyem sunarsa inüb Zöhre-i felek
*Dünya şarabını kadeh-i âfitâbdan (Hayâlî Bey – G.423/B.7)*²⁶

Utarid beyitlerde genellikle kâtip olarak ele alınır.

Nitekim devr ide sultân-ı encüm burc-ı eflâki
*Utarid ola anun kâtib-i erkân-ı dîvânı (Nev'î – K.48/B.22)*²⁷

Dîvân şiirinde sıkça rastladığımız ay daha çok sevgiliye teşbih edilerek güzellik sembolü olarak kullanılmıştır. Bunun yanında güneş ışınlarını yansıtması, gece ortalığı aydınlatması, güneşle ve felekle olan münasebeti, yuvarlaklığı, parlaklığı ve çeşitli halleriyle birçok unsura teşbih edilmiştir.

Pertev-i hurşîd sanman yerde kim devr-i felek
*Yere urmuş âfitâbın mâh-ı tâbânum görüp (Fuzûlî – G.36/B.5)*²⁸

Rengi ve parlaklığı sebebiyle çeşitli benzetmelere konu olan ışık genellikle Hâk nûru, güzellik nûru, ay ışığı, mum ışığı, yanak parıltısı şeklinde zikredilir. Karanlık beyitlerde daima gece ve ışık unsurlarıyla birlikte anılır. Genellikle saç, hatt ve geceye teşbih edilen karanlık bazı beyitlerde zulüm şeklinde karşımıza çıkar. Gölgenin varlığı güneşe bağlı olduğundan gölge de beyitlerde genellikle güneşle birlikte zikredilir.

Şem'-i rûyun âftâb-ı 'âlem-ârâdur senün
*Nûr-ı Hak hurşîd-i ruhsârunda peydâdur senün (Fuzûlî – G.170/B.1)*²⁹

---

²⁶ Hayâlî Divanı, s. 236.

²⁷ Nev'î Divanı Tenkitli Basım, s. 143.

²⁸ Fuzûlî Divanı, s. 148.

²⁹ Fuzûlî Divanı, s. 212.

Hattum üzre sözüüm gören buldu
Karanulukda Âb-ı Hayvânı (Hayâlî Bey – K.16/B.28)³⁰

Cihâna gün gibi sâye salaydum germ olup her dem
Olaydum zerrece ol mihr-i 'âlem-tâba hem-sâye (Yahyâ Bey – G.421/B.3)³¹

Ay ve güneş tutulması ise ay ve güneşin birbiriyle olan münasebeti, ortalığın kararması, sevgilinin mahallesinde dolaşan âşîğın yakalanıp tutulması olarak beyitlerde karşımıza çıkmaktadır. Gök gürültüsü yüksek ve şiddetli sesi sebebiyle âşîğın âh u feryadına teşbih edilirken şimşek parlaklığı sebebiyle sevgilinin cemaline, güzelliğine ve nûra teşbih edilir.

Reng-i rûyundan dem urmuş sâgar-ı sahbâya bah
Âftâb ilen kılur da'vî dutulmuş aya bah (Fuzûlî – G.58/B.1)³²

Sipihrûn kulesin ra'd-ı figânum ötdürür ammâ
Şikâyet dinlemez ol şeh bütün dünyayı söyletsen (Nev'î – G.240/B.5)³³

Kılıç gibi yüzi ıssı ve meşrebi sâfi
Yüzinde berk urur âsâr-ı nûr-ı hilm ü hayâ (Yahyâ Bey – K.26/B.21)³⁴

---

³⁰ Hayâlî Divanı, s. 52.

³¹ Yahyâ Bey Divanı, s. 539.

³² Fuzûlî Divanı, s. 159.

³³ Nev'î Divanı Tenkitli Basım, s. 373.

³⁴ Yahyâ Bey Divanı, s. 112.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖKYÜZÜ, YILDIZLAR VE BURÇLARA DAİR UNSURLAR

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde doğrudan doğruya, birinci derecede kozmik unsur olan gökyüzü (felek), yıldızlar, burçlar ve seyyâre (gezegen)leri ele aldık. Bunlar önce gerçek manalarıyla incelenmiş, daha sonra bunlarla ilgili çeşitli inanç, telâkki ve tasavvurlar ele alınmış ve bunlar teşbih unsuru olarak tahlil edilmiştir.

I. GÖKYÜZÜ

Felek, gök veya gökyüzü demektir. Çoğulu eflâktır. Çarh veya çerh de aynı manadadır. Felek, yüksekliği, yüceliği, sonsuzluğu ve berraklığı ifade eder.³⁵ Bir astronomi terimi olarak ise, “yıldızların döndüğü yer” anlamını taşımaktadır.³⁶ Gökyüzü, beyitlerde genel olarak “felek, çarh, âsumân, semâ, gerdûn, eflâk, arş, gök, gökyüzü, kâinât, âlem, semâ” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Ayrıca “âyyûk, hevâ, künbed, dilâ, fülk, sipîhr, devrân, tas-ı ser-nigûn, semâk, kevn ü mekân, zamân ve levh-i lâciverd” kelimeleri de gökyüzü manasında kullanılmıştır.

A. GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER

Gökyüzü ile ilgili gerçek husûsîyetler öncelikle eski astronomi bilgisine göre değerlendirilmiş, daha sonra da gökyüzüyle ilgili diğer hususlar üzerinde durulmuştur.

1. Eski Astronomi Bilgisine Göre Gökler

Eski astronomi ilmine göre gökler yedi veya dokuz kattır. Kur’an-ı Kerîm’de “Görmediniz mi, Allah yedi (kat) göğü nasıl tabaka tabaka (birbiriyle âhenkli olarak) yaratmıştır!”³⁷ buyurulmaktadır. Bu dokuz felekten ilk yedisine “Seb’a-i seyyâre” adı verilir ve bu yedi felekte yedi gezegen yer alır.³⁸ Bunlar sırasıyla Ay, Utarid, Zühre,

³⁵ Hasan Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Kozmik Âlem*, Yort Savul Yayınları, Edirne, 2008, s. 34.

³⁶ İlhan Kutluer, “Felek”, *DİA*, XII, İstanbul, 1995, s. 303.

³⁷ Nûh, 15.

³⁸ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev’î Divanı’nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 345.

Güneş, Merih, Müşterî ve Zuhâl'dir.³⁹ Muhibbî'ye göre bütün yıldızlar aya âşık olmuştur; ancak bu yedi felek ay yüzlü sevgilinin aşkına dönmektedir, diyerek hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır.

Ayun olmuşdur egerçi cümle encüm 'âşıkı
Sen mehün 'ışkına döner işbu çarh-ı heftümin (2192/2)⁴⁰

Sekizinci gökte sabit yıldızların ve burçların olduğuna inanılır. Dokuzuncu gökte ise, hiçbir şey yoktur. Buna, bütün gökleri içine aldığından felekü'l eflâk (göklerin en büyüğü) ve en kudretlisi olduğundan Çarh-ı A'zâm veya içinde hiçbir yıldız ve işaret bulunmadığından Çarh-ı Atlas (Atlas göğü) adı verilir. Dokuzuncu göğe Arş ve Kürsî diyenler de olmuştur.⁴¹ Âşık âhını arş kandilini yakmak için kıvılcım eylemektedir.

Tutsun sadâyı na'ra-i 'ışkun felekleri
Kandil-i 'arşı yakmaga âhun şerâre kıl (1678/4)

Eskiden dünyanın hareketsiz olduğuna; feleklerin ise, dünyanın etrafında döndüğüne inanılırdı. Batlamyus, feleklerin 9 kat olduğunu ve iç içe küreler hâlinde dünyanın etrafında döndüğünü savunmuştur.⁴² Aşağıdaki beyitte ise, şâir yerlerin dönmeyerek yerinde durmasını aşkının ağırlığına, feleğin durmadan dönmesini de âhının rüzgârına bağlamaktadır.

Bâd-ı âhumdan benüm turmaz döner çarh-ı felek
Bâr-ı 'ışkumdandurur itdüğü bu yirler sebât (188/4)

Dokuz felek genellikle beyitlerde yüceltme unsuru olarak kullanılır. Ancak aşk sarayı parlaklığıyla dokuz felekten daha yücedir.

Ehl-i 'ışka zerrece gelmez felekle mihr ü mâh
Rıf'atiyle nuh felekden yücedür eyvân-ı 'ışk (1397/3)

³⁹ Cemal Kurnaz, "Felek", **DİA**, s. 306.

⁴⁰ Bu tezde Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 2006 esas alınmıştır. Beyitlerin yanında parantez içinde belirtilen ilk sayı gazel numarasını ikinci sayı beyit numarasını göstermektedir.

⁴¹ Cemal Kurnaz, "Felek", **DİA**, s. 306.

⁴² Şerife Akpınar, "Lâmi'î'nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinde Astrolojik Unsurlar", s. 173.

Muhibbî, daha henüz altı yön, dört unsur, dokuz felek ve yaratılış vakti varedilmeden önce, ezelde âşık olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bu dokuz felekten ibaret olan dünyadan haber yok iken; yani cismani âlem yokken elest meclisinde o sevgilinin aşkıyla tanışmıştır.

‘Âşık idüm ben ezelden yaradılmadan henüz
Şeş-cihetle çâr-‘unsûr nüh-felekle vakt-i nec (288/2)

Olmış idi bu Muhibbî ‘ışkun ile âşinâ
Yoğ idi bu nüh-felek küllî bu ‘âlemden haber (452/5)

Eski astronomi anlayışına göre sekiz feleğin tabii dönüşü batıdan doğuya doğrudur. Dokuzuncu felek ise, bunun tam tersine yani doğudan batıya doğru dönmektedir.⁴³ Klasik şiirimizde felek, bu tersine dönüş sebebiyle vefasız olarak tahayyül edilmektedir. Bu yüzden bazen sevgili, feleğe teşbih edilir. Muhibbî de bu benzetmeyi yaparak; sevgiliden dostluk ve vefa görmezse şaşılmaması gerektiğini; zira tersine dönen felekten kimsenin vefa görmediğini söylemektedir.

Görmez isem tan degül mihr ü vefâ dildârdan
Kim vefâ görmüşdürür bu çarh-ı kec-reftârdan (2228/1)

Dokuz feleğin her bir katmanı kalkana benzetilmiş ve âşığın âh okları feleğin bu dokuz kat kalkanı delip geçmiştir.

Tîr-i âhum giçdi bu çarhun tokuz kalkanını
Büküli kaddümi cevri ile benüm ol yâ gibi (2715/2)

Her bir felek kadehe benzetilmiş ve aşk sarhoşu, feleğin dokuz kadehini bir nefeste içmiştir.

Mest-i ‘ışkam sor bana çarhun tokuz peymânesin
Bir nefes almakcadur anı içüp nûş eylemek (1565/3)

---

⁴³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Mârifetnâme**, c. 1, Hzl. Cafer Durmuş - Dr.Kerim Kara, Erkam Yayınları, İstanbul, 2011, s. 234.

Düşmanla savaşan ve savaştan sağ ve zafer kazanmış olarak dönen kimselere gâzi denir. Gâzi, aynı zamanda olağanüstü yararlıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara ya da kentlere devlet tarafından verilen onur ünvanıdır. Dîvân şiirinde rakip, düşmandır. Muhibbî de sevgilinin mahallesinde rakiple savaşıp ve onu bir vuruşta öldürerek kılıcını da arşa aşmıştır. Muhibbî, hem rakibi öldürüp üstün bir başarı kazandığı hem de rakiple girdiği savaşta sağ kalan taraf olduğu için gâzidir.

Kûy-ı dilberde rakîbi öldürüp bir zarb ile
'Arşa asdun tîguni bil ey Muhibbî gâzisin (2109/5)

a. Göklerin İnsanlar Üzerindeki Tesiri

Gökler dönerken, yıldızları ve burçları da beraberinde döndürmektedirler. Bunların herbiri kendilerine has tabiatları, hâkim oldukları iklimler ve tesir ettikleri saatler itibarıyla insanların hayatlarında önemli rol oynarlar. Bu sebepten gökyüzü, meydana gelen hadiselerin müsebbibi olarak görülmüş ve devamlı ondan şikâyet edilmiştir.⁴⁴ Beyitlerde feleğin ne kadar zalim ve gaddar olduğundan bahsedilmiş, herkes gece gündüz zevk ve sefa içinde gülerken zalim felek âşığı durmadan üzüntü içinde tutmuş, çektirmedeğini bırakmamış, ana rahminden beri bir gün bile yüzünü güldürmemiştir.

Her kişi zevk ü safâda gice gündüz şâdmân
Çarh-ı zâlim yâ niçün dâyim beni gamkîn tutar (437/4)

Ana rahminden berü bir gün beni şâd itmedün
El-emân ey çarh-ı zâlim dâd elünden el-emân (2137/3)

Muhibbî'ye göre; felek, vefasızdır ve ona gönül bağlamamak gerekir. Çünkü o durmadan döner ve bir değirmen gibi ömrü öğütür, dünyaya gelenler göçüp gider.

Âsiyâb-ı çarh öğidür 'ömri çün gendüm gibi
Ey Muhibbî bağlama dil bî-vefâ gerdün için (2065/7)

---

⁴⁴ Sabahat Deniz, 16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev'i-Yahya Beğ), s. 15.

Bu çarh-ı bî-vefâ hâlin görüp kim buna dil baglar
Gelenler dâr-ı dünyâyâ meger gitmez mi sanmışdur (966/3)

Feleğin eziyeti yüzünden âşığın bağı yanmakta fakat kimse âh ve figanını dinlememektedir.

Felek cevri elinden yandı bagrun
Kimesne⁴⁵ dinlemez âh ü figânun (1529/2)

Şâir, feleğin alçaklığından şikâyet etmektedir. Çünkü alçak felek onu sevgilinin mahallesinden uzağa atmış; Mecnun misali avare eyleyip yalnız bırakmış ve çölün gamını başına getirmiştir.

Eyledün âvâre kûyından beni ey çarh-ı dûn
Düşürüp tenhâ gam-ı sahrâ getürdün başuma (2395/4)

Şâir, aklını başına toplayıp gözünü açmasını gaflette felek gibi aşağılık olmamasını öğütlemektedir.

Başuna ‘aklunı düşür dahi gel aç gözün
Nice bir gaflet ile çarh gibi dûn olasin (2150/4)

Âşık gaddar feleğin elinden âh vâh etmektedir. Mademki sevgiliye kavuşmak nasip olmayacak öyleyse rakibin helvasını yemenin nasip olmasını, yani rakibin ölmesini, onun da sevgiliye kavuşamamasını istemektedir.

Ey Muhibbî çarh-ı gaddârun elinden âh ü vâh
Çün leb-i dilber bulunmaz bâri halvâ-yı rakîb (136/6)

---

⁴⁵ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 467’de “kimsene” olarak yanlış yazılmış “kimesne” olarak değiştirdik.

b. Şekil Bakımından Gökler

Şekil bakımından gökler yuvarlak, eğri ve kavisli yapıdadır. Bu yüzden gökler şekil bakımından değirmen, kale, kadeh, kalkan, kandil, kâse, kubbe, su küpü, şişe, tas, yay gibi nesnelere benzetilmiştir.

İster isen bu Muhibbî haşre denlü mest ola
Kâse-i gerdûnla sâkî şarâb-ı ‘ışkî sun (2191/5)

Gökyüzü kavisli yapısı sebebiyle kubbeye benzetilmiştir. Sabah rüzgârı, gül bahçesine hizmet eden süpürgeci; gök kubbe ise yağmurlarıyla bu bahçeye su serpen su taşıyıcısıdır.

Gülşene hizmet için olmuş sabâ cârûb-keş
Su seper sakkâ-sıfat bu kubbe-i mînâya bak (1451/3)

c. Renk Bakımından Gökler

Gökyüzü şiirlerde renginin mavi oluşuyla işlenmiş ve bu renk “kebûd” kelimesiyle ifade edilmiştir. Âh dumanı, feleği maviye boyamaktadır.

Dem mi vardur âteş-i ‘ışk sînem içre yanmaya
Dûd-ı âhum yâ çıkup çarhı kebûd eylemeye (2585/4)

Gökyüzü âşîğın âh dumanından dolayı siyah olmuştur. Âşık aşk acısıyla öyle bir âh çeker ki bu âh gökleri yakacak derecededir, birçok şâir bu konuyu işlemiştir. Fûzûlî bir gazelinde “ *Beni cândan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı, felekler yandı âhımdan murâdım şem’i yanmaz mı*” diyerek âşîğın âhından feleklerin yandığını söylemiştir. Muhibbî’nin beyitinde ise âşîğın gönül ateşi o kadar yüksektir ki ateşin dumanından gökyüzü karanlığa bürünmüştür.

‘Aceb mi dûd-ı âhumdan felek sakfî siyâh olsa
Bana göstermeyen gün âh meh-i nâ-mihribânumdur (994/2)

Şafak vakti gökyüzü kızıl renk alır. Beyitlerde gökyüzünün âh ateşinden dolayı kırmızı olduğu ve yanılıp da şafak sanılmaması gerektiği söylenmektedir.

Âteş-i âhumla surh oldı kenâr-ı âsumân
Bilmeyen anı Muhibbî yanılıp didi şafak (1447/5)

Gökyüzü duruluğu, berraklığı ve şeffaflığı sebebiyle billur gökyüzü olarak tanımlanmıştır.

Şöyle zeyn oldı çiçeklerle bugün sahrâ vü bâg
‘Aks düşmişdür gören dir çarh-ı mînâdur yine (2393/3)

Firuze açık yeşil, dağ yeşili ile gök mavisi arasında bir renktir. Gökler âşığın âh dumanından firuze renkli olmuştur. Âşığın bu haline, melekler ağlamakta; gök gürleyerek bağırıp çağırmaktadır.

Dûd-ı âhumdan kaçan firûze-reng olsa felek
Ra’d inler nale eyler cânuma aglar melek (1519/1)

2. Göklerle İlgili Dinî Husûsiyetler

Dînin ve tasavvufun dîvân şiirindeki yeri yadsınamayacak kadar çoktur. Şiirlerde dîni unsurlar sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurların göklerle ilgili olanları da oldukça fazladır. *Muhibbî Dîvânı*’nda bu unsurlar İslâm dînine uygun olarak zikredilmektedir.⁴⁶

a. Allah (c.c)

Göklerle ilgili olarak Allah, beyitlerde yerlerin, göklerin ve kâinatın yaratıcısı olarak çeşitli isim ve sıfatlarıyla zikredilmektedir. Beyitlerde genellikle “ Rabbü’l-âlemîn”, “İlâhil-âlemîn” ifadeleri yer almaktadır. O, “mimar” ve “sanatçı”dır. Kur’ân-ı Kerîm’de “Allah, arzı size kalınacak bir yer, göğü ise (üstünüze) bir binâ (tavan)

⁴⁶ Muhibbî divanında geçen dini ve tasavvufi unsurlar için Nagehan Düzcân, **Muhibbî Divânı’nın Dini ve Tasavvufi Açısından Tahlili**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006 bakınız.

kılandır.”⁴⁷ buyurulmaktadır. Beyitte bu ayete telmihte bulunulmuş ve Allah’ın yaptığı her şeyde bir hikmet olduğu ve o hikmeti görmek gerektiği vurgulanmıştır.

Kubbe kılmış gökleri itmiş zemîni ana ferş
Dest-i kudretle ne yüzden yapmış ol mi’mârı gör (874/2)

Yine Kur’ân-ı Kerîm’de “(O), göklerin ve yerin benzersiz yaratıcısıdır. Ve bir işe hükmettiğinde, artık ona sadece “Ol!” der, (o da) hemen oluverir.”⁴⁸ ve “O, Hâlık(her şeyi yaratan), Bâri’(yoktan var eden), Mûsavvir(her mahlûka sûret veren) Allah’dır”⁴⁹ buyurulmaktadır. Muhibbî aşağıdaki beyitlerde bu ayetlere işaret etmekte ve Allah’a şükretmektedir.

Zâhir oldu kün didün bir dem semâ ile zemîn
Hamd-i bî-hadd şükr-i bî-‘add sana Rabbü’l-‘âlemîn (2169/1)

Dest-i kudretle yog iken ‘âlemi var eyledün
Kimini Müslim kılup kimini küffâr eyledün (5/1)

b. Melek

Halk inancına göre melekler göktedir. Bu yüzden melek; felek ve gök kelimeleriyle birlikte zikredilmektedir. Âşığın inleyişlerini her gece gökyüzünde melekler işittiği halde ay yüzlü sevgili, bu sesi hiç merak etmemiş; asla “Bu ne sesidir?” dememiştir.

İşidüp efgânımı her şeb feleklerde melek
Dimedi hergiz o meh-rû kim bu ne âvâzdur (421/3)

Melekler gökte sürekli Allah’ı tesbîh ederler. Kur’ân-ı Kerîm’de “*Muhakkak ki Rabbinin katındakiler(melekler), O’na ibâdet etmekten kibirlenmezler. O’nu tesbîh ederler*

---

⁴⁷ Mü’min, 64.

⁴⁸ Bakara, 117.

⁴⁹ Haşr, 24.

ve yalnız O'na secde ederler!”⁵⁰ buyurulmaktadır. Muhibbî de sevgiliye secde edip canını terk ettiğinde cenaze namazını gökyüzünde meleklerin kılacağını söylemektedir.

Dildâra karşı secde kılup cânı terk kıl
Tâ ki felekde kıla melâyik namâzunu (2756/2)

Ayrıca beyitlerde meleklerin gökten yere inmesinden de bahsedilmektedir. Ya melekler sevgilinin yüzünü görmek, seyretmek için gökten yere inmişlerdir; ya da sevgilinin kendisi o kadar güzeldir ki görenler onu insan değil gökten inen melek zannederler.

Temâşa itmege gökden melekler
Yüzün görmege inerler zemîne (2383/3)

Kim seni bu hüsn ile göre beşer sanmaz sana
Diye hûrî yâ perî yâ indi göklerden melek (1523/3)

c. *Âyetler*

Muhibbî feleklerle ilgili şiirlerinde zaman zaman ayetlere telmihte bulunmuştur. “Kendisini görmekte olduğunuz o gökleri, bir direk olmaksızın (O) yarattı.”⁵¹ “Allah, o gördüğünüz gökleri direksiz yükselten, sonra arşa hükmeden, güneşi ve ayı da emrine boyun eğdirenidir.”⁵² bu iki ayete telmihte bulunularak göklerin direksiz yaratılması “bî-sütûn” kelimesiyle ifade edilmektedir. Aynı zamanda tevriyeli olarak kullanılan bu kelime Ferhâd ile Şirin hikâyesindeki dağın da adı olduğu için göklerle ilgili kullanıldığında “bî-sütûn kubbe” veya “çarh-ı bî-sütûn” şeklinde belirtilmektedir. Göklerin sütünsuz yaratılmasının bir hikmet olduğu söylenmiş ve buna can gözünü açıp ibretle bakılması gerektiği vurgulanmıştır.

Nice turmuşdur mu'allak işbu çarh-ı bî-sütûn
Can gözün 'ibret al bu künbed-i mînâya bak (1429/2)

⁵⁰ A'râf, 206.

⁵¹ Lokmân, 10.

⁵² Ra'd, 2.

Aşağıdaki beyitte ‘âlemin binasının su üstünde olduğu söylenerek ayetlere ve sahâbîlerin evren tasavvuruna işaret edilmektedir. “*Ve amelce hanginiz daha güzeldir diye sizi imtihân etmek için, gökleri ve yeri altı günde yaratan O’dur; arşı ise(daha önce) su üstünde idi.*”⁵³ et-Tûr 52/6 ayeti bağlamında Abdullah b. Amr ve Hz. Ali gibi sahâbîler arşın altında bir deniz bulunduğunu öne sürmüşlerdir. el-Bakara 2/29 ayetiyle ilgili olarak İbn Abbas ve İbn Mes'ud gibi sahabilerin şöyle dediği nakledilmiştir: Allah'ın arşı suyun üzerindeydi. Allah sudan önce bir şey yaratmamıştı. Mahlûkatı yaratmak isteyince sudan bir duman çıkardı. Bu duman (buhar) suyun üzerine yükseldi. Bu yüzden onu semâ diye adlandırdı. Sonra suyu kuruttu ve tek parça toprak haline getirdi. Ardından bu yeri yedi parçaya ayırdı.⁵⁴

Çünkü âb üstindedür gördük binâsı ‘âlemün
Sanma muhkem olısar olur harâb ol bâd ile (2572/4)

d. Peygamberler

Beyitlerde gökyüzü ile alakalı olarak bazı peygamberlerin kıssalarına ve mucizelerine yer verilmiştir.

(1) Hz. Muhammed (sav)

Dîvân şiirinde dînin ve tasavvufun mühim bir yeri vardır. Bu sebeple dîni unsurlar beyitlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bazı peygamber isimleri de beyitlerde zikredilmektedir. Şüphesiz ki isim ve sıfatlarıyla en çok zikredilen peygamber Hz. Muhammed(sav)'dir. “*(Ey Resûlüm!) (Biz) seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik.*”⁵⁵ meâlindeki ayete de telmihte bulunulmuştur. O hem Allah'ın sevgilisi hem de ‘âlemlere rahmettir.

Nûr umarsa nola senden rûz u şeb şems ü kamer
Hem habîb-i Haksın vü hem rahmeten-lil-‘âlemin (2251/2)

⁵³ Hûd, 7.

⁵⁴ Enbiya Yıldırım, “Hz. Peygamber'in Evren Tasavvuru”, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, IV/1, 2006, s. 85.

⁵⁵ Enbiyâ, 107.

"Kudsî hadis" olarak meşhur olmuş ancak güvenilir temel hadis kaynaklarında hadis olarak yer almamış olan "Sen olmasaydın 'âlemleri yaratmazdım" sözüne Muhibbî de işaret etmekte "Sen olmasaydın Allah dünyayı yaratmazdı. Bütün yer ve gök senin yüzün suyu hürmetine oldu" demektedir.

Olmasaydun sen Hudâ⁵⁶ halk itmez idi 'âlemi
Oldı yüzün suyına cümle semâ ile zemîn (2251/3)

Hız Muhammed (sav)'den önce insanlar birbirlerini yiyorlar, kuvvetliler zayıfları eziyor, kadınlar devamlı hakarete uğruyor, kız çocukları diri diri toprağa gömülüyor, insanlar elleriyle yaptığı putlara tanrı diye tapıyorlardı. Dünya küfür ve sapıklık içinde yüzüyor, sonsuz bir karanlığa sürükleniyordu. Eğer o, şeriat nûruyla 'âlemi aydınlatmasaydı cihânı baştan başa zulüm ve sapıklık kaplardı.

İtmesen nûr-ı şerî'atle münevver 'âlemi
Tutar idi bu cihânı ser-te-ser zulm ü dalâl (11/4)

O, "sultân-ı 'âlem", "mahbûb-ı Hakk", mahbûb-ı Hudâ", "fahri 'âlem", "nûr-ı 'âlem" ve "on sekiz bin 'âlemin sultânı"dır.

Sad-hezârân 'ışk eri var cümle'nün cânânı bir
Onsekiz bin yaratılmış 'âlemün sultânı bir (987/1)

Göklerle ilgili olarak, Hz. Peygamber hakkında belirtilen hususlardan biri de Mi'râc hâdisesidir. Rasûlullah (s.a.v.) bir gece Kâbe'nin "Hatîm" denilen kısmında iken, Cebrail'in getirdiği "Burak" denilen bineğe binerek Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya gelip burada namaz kılmıştır. Buradan da "Mîrâc" denilen âlete binerek semâlara yükselmiştir.⁵⁷ Muhibbî eğer o, Allah dostu olmasaydı ona Mi'râc'ın nasip olmayacağını söylemektedir.

⁵⁶ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 661'de "Hüdâ" olarak yanlış yazılmış "Hudâ" olarak değiştirdik.

⁵⁷ İrfan Yücel, **Peygamberimizin Hayatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 83.

Hak habîbi olmasa olu mıdı mi'râc ana
Olmasa sultân-ı 'âlem kim virürdü tâc ana (3/1)

Mahşer gününde Peygamberimiz (s.a.v.)'e şefaahat hakkı verilecektir.⁵⁸ Muhibbî de iki cihanda da âlemler için mağfiret vesilesi olan Peygamberimizden mağfiret ummakta, onun şefaahat kaynağı olduğunu ve mahşer gününde herkesin ona muhtaç olduğunu söylemektedir.

Evvel âhır bu Muhibbî⁵⁹ senden umar mağfiret
İki 'âlemde çü sensin rahmeten lil 'âlemîn (18/5)

Hak Ta'âlânun resûlî hem şefa'âat kânıdır
Halk-ı 'âlem rûz-ı mahşerde kamu muhtâc ana (3/4)

*“(Ey Resûlüm!) (Biz) seni ancak bütün insanlara bir müjdecî ve bir korkutucu olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bilmezler.”*⁶⁰ meâlindeki ayette onun sadece bir kavme değil, bütün insanlığa peygamber olarak gönderildiği söylenmektedir. Ayrıca o, sadece bu dünyanın değil âlemlerin de resûlüdür.

Duymayup anı giçem hem var mıdur diye sırât
Yâ Resûlü'l-'âlemîn bana olursun reh-nümâ (61/6)

(2) Hz. İsâ

Mücerred, sözlükte “birşeyin kabuklarını soyarak onun özüne ulaşmak” manasındaki tecrid kelimesi ile, tasavvufta “sâlikin dünya ve âhîret nimetlerini bir yana bırakıp Allah'a yönelmesi ve sadece O'na gönül vermesi” anlamında kullanılmıştır. Mücerred, “dünya ve ahîret kaygısını bir yana bırakıp Allah'a gönül veren ve sadece O'na bağlanan dervîş” demektir. Sûfîler sâlikin gönlünde Allah'tan başka birşeye yer vermemesine tecrîd, Allah'a gönül verdiği için kendinden geçip tek olan Allah'tan başka

⁵⁸ İmam Nevevî, **Riyâzu's Sâlihîn Muhtasar**, Işık Yayınları, İzmir, 2009, s. 91.

⁵⁹ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 46'da “Muhibbî” olarak yanlış yazılmış “Muhibbî” olarak değiştirdik.

⁶⁰ Se'be, 28.

hiçbir şeyi düşünmemesine de tefrîd adını vermişlerdir.⁶¹ Şiirlerde en çok bahsedilen peygamberlerden biri de Hz. İsa'dır. Hz. İsa, ölüleri diriltmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat semâda bulunması ve maddeden arınmış olması vs. birçok yönden eski şiirimizde çeşitli hayal ve sembollere konu olmuştur.⁶²

Bir nefesle mürdeler ihyâsı tedbîrün senün
Olsa göklerde Mesîhî-veş nola yirün senün (1509/1)

Hz. İsa göğe çıkarıldığı zaman üzerinde dünya malı olarak sadece bir iğne bulunmuştur. Beyitte kendini dünya malından uzak tutanın İsa gibi göğe çıktığı açgözlülük edenlerin ise Karun gibi yere gömüldüğü belirtilmektedir.

Herr kim tecerrüd itti çıkdı göğe çü 'Îsî
Her kim tama'da kaldı giçdi yire çü Kârûn (2281/3)

Hz. İsa dünyaya ait her şeyden soyunup göğe yükselmesiyle tecerrüdün sembolü olmuştur. Muhibbî de kendisine dünyada soyutluk ehli olmasını öğütlemekte böylece gönüllerde Hz. İsa ile beraber olmayı dilemektedir.

Ey Muhibbî yüri 'âlemde tecerrüd ehli ol
Tâ ki hem-ser olasın gönüllerde sen 'Îsâ ile (2500/4)

Aynı şekilde bu cihandan kendini soyutlarsa, bu cihâna meyletmezse, yerinin Hz. İsa gibi gökler olmasını ummaktadır.

Kullanursan bu cihân içre tecerrüd 'âlemin
Umaram⁶³ 'Îsî gibi eflâk ola yirün senün (1647/2)

⁶¹ Süleyman Uludağ, "Mücerred", **DİA**, XXXI, İstanbul, 2000, s. 447.

⁶² İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 235.

⁶³ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 496'da "Umuram" olarak yanlış yazılmış "Umaram" olarak değiştirdik.

(3) *Hz. Yâkub ve Hz. Yusuf*

Peygamberlerden Ya'kûb'un on iki oğlu vardı. Bunlardan Râhil adlı çok sevdiği karısından doğan Yûsuf çok güzeldi. Babası onu çok severdi. Diğer kardeşleri onu çekemiyordu. Bir gün av bahanesiyle kıra çıkardılar; Yusuf'u bir kuyuya attılar. Gömleğini bir tavşan kanına batırıp Ya'kûb'a getirdiler ve Yusuf'u kurtun yediğini söylediler. Sonra geri dönüp onu bir kervana köle diye sattılar. Kervan Yusuf'u Mısır'a götürdü. Mısır'ın baş veziri Âziz, Yusuf'u altınla tartarak satın aldı. Âziz'in karısı Züleyha ona gönül verdi. Yusuf, Züleyha'nın tekliflerini reddedince Züleyha Yusuf'un kendisine musallat olduğunu söyleyip onu zindana attırdı. Yusuf'un firâkıyla babası Yakup ağlaya ağlaya kör olmuştu. Daima Yusuf'un kanlı gömleğini koklardı.⁶⁴ Allah(cc) Hz.Yusuf'a kurulan onca tuzaktan sonra kuyuya atılmasından, iftiraya uğramasından, haksız yere zindanda tutulmasından ve yıllar boyu orada unutulmasından sonra onu hazinelerin başına geçirmiş; ona güç, mal ve iktidar vermiştir.⁶⁵ Hz. Yusuf zindandan çıkınca Mısır'a vezir olmuştur. Beyitlerde genellikle Hz. Yakub ile Hz. Yusuf birlikte zikredilmektedir. Âşık, gözyaşının Yakub gibi 'âlemi suya boğduğunu, Ken'ân Yusuf'unun yüzünün nerede olduğunu sormaktadır.

Ya'kûb-var garka virür 'âlemi yaşum
Âh o cemâl-i Yûsuf-ı Ken'ân ne yirdedür (397/2)

Hz. Yusuf beyitlerde güzelliğiyle de çokça zikredilmektedir. Bu dünyaya güzelliği ile birçok Mısır'ın Yusuf'u gelmiştir ancak ölçmeye kalkışılrsa onun güzelliğine denk kimse dünyaya gelmemiştir.

Geldi bu 'âleme hüsn ile nice Yûsuf-ı Mısır
Görmedi kimse senün gibi terâzûya gelür (941/3)

(4) *Hz. Süleymân*

Hz. Süleyman, Davûd peygamberin oğlu olan peygamberdir. On iki yaşında iken babası yerine tahta geçmiştir. Hem padişah hem peygamberdir. Süleyman iktidar ve gücün

⁶⁴ Ahmet Tâlat Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Haz. Cemal Kurnaz, H Yayınları, İstanbul, 2009, s. 493-494.

⁶⁵ Faruk Yılmaz, **Peygamberler Tarihi**, c.2, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004, s. 231.

timsalidir ve genellikle şâir övdüğü kişiye Süleyman der.⁶⁶ Muhibbî, Süleyman ismini tevriyeli kullanarak kendinin ‘âlem tahtının Süleyman’ı olduğunu kabul etse bile sonunda taht, tac ve saltanatın yok olacağını söyler.

Taht ü tâc ü saltanat berbâd olur çün ‘âkibet
Kendüni ‘âlem serîrine Süleyman oldu tut (184/3)

(5) *Hızır (as)*

Âb-ı hayâtı bulup içen ve ebedî hayata mazhar olan kişidir. Peygamber veya velî olduğu hususunda rivayetler vardır. Halk inanişında büyük bir yer edinmiş olup *Kur’ân-ı Kerim*’de Musâ Peygamber ile olan macerası anlatılır. (Kehf/59-81). Asıl adının Bilya ve İlya olduğu rivayet edilir. Bilya, Nuh peygamberin torunlarından birinin adıdır. Onun, Benî İsrâîl peygamberlerinden olduğu görüşü de bu bilgiler ile izah edilir.⁶⁷ Beyitlerde âb-ı hayat içmesi ve ömrünün uzunluğu dolayısıyla zikredilir. Sevgilinin saf dudağından bir nam ve nişan bulan, Hızır gibi bu ‘âlemde uzun ömür bulur.

Nigârün la’l-i nâbundan şu kim nâm ü nişân buldı
Hızır gibi bu ‘âlemde o ‘ömr-i câvidân buldı (2730/1)

e. *Ahîret*

Allah bütün varlıkları geçici olarak yaratmıştır. Kıyamet koptuğu zaman her varlık dünya hayatını terkedecek ve âhîret hayatı başlayacaktır. Bu hayat dünyadaki iyi yahut kötü amellere göre cennet veya cehennemde sürecek olup bundan kaçış yoktur.⁶⁸ Beyitlerde geçen “iki ‘âlem” ifadesiyle anlatılmak istenen dünyâ ve âhîret hayatıdır.

Muhibbî’nin muradı iki dünyada da sevgiliye kavuşmak ve kapısı eşîğinden ayrılmamaktır. O, iki ‘âlemde de mağfîret kaynağı olan Peygamberimizden mağfîret ummakta; doğruluk ve adaletle davranmazsa iki ‘âlemde de isteğine kavuşup huzur bulamayacağını; doğru yolu ve aydınlığı istiyorsa dilinden dua ve Tanrı sözünü

⁶⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 411-412.

⁶⁷ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1984, s. 119.

⁶⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 12.

düşürmemesi gerektiğini söylemekte ve iki dünyada da yüzünün ak olması için Allah'a yalvarmaktadır.

Murâdumdur dü-‘âlemde visâlün
Murâdumı müyesser eyle Yâ Rab⁶⁹ (175/4)

İki ‘âlemde olmaga yüzi ak
Muhibbî cürmi çokdur Yâ Rab⁷⁰ ister (564/6)

f. Cennet

“Cennet “gölgelik bahçe” anlamında olup âhirette müminlerin gidecekleri yerdir. İnanişâ göre cennet, Ârş’in sağ yanındadır.”⁷¹ Âşığın iki ‘âlemde de isteği sevgilinin yanında olmaktır. Cennet ‘âlemine de girse sevgilisi olmadan eğlenememekte; sevgili olmadıkça cennetin, hurilerin ve gilmanların bir değeri olmadığını söylemektedir.

‘Âlem-i firdevse de girsem gönül eglencesi
Bulmaz ey serv-i hirâmum sensin eglencem benüm (1894/2)

İki ‘âlemde senün ben ‘âşıkam dîdâruna
Sensüz olsa cennet ü hûri vü gilmândur ‘âbes (259/7)

Cennet yüceltme unsuru olarak da kullanılmıştır. Sevgilinin mekânı yüce ‘âlem, durağı cennettir. Huri ona kul köle, Rıdvân ise kapısında bekçidir.

Mekânun ‘âlem-i ‘ulyâ turagun cennetü’l-me’vâ
Kapun derbânıdur rıdvân olup çâker sana hûri (2766/2)

⁶⁹ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 91’de “Yârab” olarak yanlış yazılmış “Yâ Rab” olarak değiştirdik.

⁷⁰ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 199’de “Yârab” olarak yanlış yazılmış “Yâ Rab” olarak değiştirdik.

⁷¹ İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s. 88.

g. Diğer Dîni Hususlar

İslam inancına göre bir kişi ölünce ruhu göğe yükselir. Ruhun ağırlığı yoktur. Fizik kurallarına göre de ağırlığı olmayan nesnelere yukarı doğru yükselir. Göğe yükselen bu ruhlar, gök ehlini oluşturmaktadır. Halk inancına göre melekler gökyüzünde bulunduğu için onlar da gök ehlini oluşturmaktadır.

Dildâra karşı secde kılup cânı terk kıl
Tâ ki felekde kıla melâyik namâzunı (2756/2)

“Elest meclisinde (Ezel bezmi, elest bezmi) Allah’a söz veren ve O’nun İlâh’lığını kabul eden insanoğlu, daha sonra bu sözünde durup durmadığının sınavını vermek üzere, ruhuna giydirilen bir beden içinde dünyaya gönderilmekte ve çeşitli şekillerde imtihan olunmaktadır. İnsanların ruhları nasıl ezel meclisinde birbirlerini görüp, tanıyıp sevmişlerse, şimdi dünyada da onları dost ve sevgili edinirler.”⁷² Ezel bezminde ruhlar birbirini tanımakta bu dünyaya gelindiğinde ise oradaki tanışıklık hatırlanmaktadır. Muhibbî, ‘âlemi ervâhda tanıdık iken şimdi neden yabancı olduğunu sormaktadır.

‘Âlem-i ervâhda biz olmuş iken âşinâ
Şimdi noldı kim katında cümleden bîgânedür (895/6)

3. Göklerle İlgili Sosyal Hayat

Dîvân şâirleri gündelik hayattan kopmamış, gündelik hayattaki olaylara da şiirlerinde yer vermişlerdir. Bilindiği üzere dumanla haberleşme, haberleşmenin en eski yollarından biridir. Uzak bir mesafeden, dumanı görerek yapılan bir haberleşme biçimiydi.

Antik Çin’de, Çin Seddi’nde bir düşman saldırısına ilişkin haberler bir kuleden ötekine duman ile aktarılırdı ve böylece haberler birkaç saatte 750 kilometre uzağa ulaşabilirdi. Kızılderililer de dumanla haberleşirlerdi. Her kabilenin kendi sinyal verme sistemi vardı. Avustralya Aborjinleri de bu haberleşme yöntemini kullanırdı. Şâir de aşkının ateşiyle âh dumanından göklere haber iletildiğini söyleyerek bu olaya işaret etmektedir.

---

⁷² İskender Pala, **Mir’at**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 6-7.

Zâhir olsa her kaçan sînemde bu ‘aşk âteşi
Göklere iletür benüm âhum duhânından haber (598/3)

Ramazan orucu, ramazan ayında tutulduğundan ve ramazan ayı da ay takvimine göre her sene değiştiğinden, oruca başlayabilmek için öncelikle, ramazan ayının başladığını tesbit etmek gerekmektedir. Eskiden ramazanın geldiğini anlamak için gökyüzüne bakılır ve ramazan hilâlinin görülmesi beklenirdi. Şaban ayı ramazanın habercisi olan mübarek bir aydır. Bu ayda oruç tutmanın birçok fazileti olduğu için insanlar bu ayda oruç tutmaya özen gösterirler. Ramazan zaten oruç ayıdır. Peygamberimiz (s.a.v.) bir hâdisinde “Hilâli görünce oruca başlayın! Hilâli görünce de orucu bırakın!”⁷³ buyurmaktadır. Burada kastedilen ilk hilâl ramazan hilâli ikincisi ise şevval hilâlidir. Şevval ayı geldiğinde ramazan bitmiş, dolayısıyla bayram gelmiştir. Aşağıdaki beyitte bu durum feleğin şevval ayının gelmesiyle yeme, içme, eğlence gibi yasakların kalktığını bayramın geldiğini ilan eden kişi olarak tahayyül edilmesiyle anlatılmıştır.

Selh-i şa’ban ile oldı ‘ıyş u ‘işret nâ-bedîd
Gurre-i şevvâl ile yazdı felek menşûr-ı ‘îd (343/1)

Osmanlı Türklerinde bir gelenek olarak devam eden, asırlardır tatbik edilen bir kural vardır. Bu kural bir memleket veya kale fethedildiği vakit ordu içeriye girip burçlara bayrak çekerken surların üstünde ezan sesleri yükselir ve şehrin en büyük kilisesi derhal camiye tahvil edildikten sonra ilk Cuma namazı bu ilk camide kılınırdı. Aşağıdaki beyitte âşığın gönlündeki ateşin göklere yükselmesi göğe altın bayrak çekilmesine benzetilmiştir. Gam ülkesinin göğüne dikilen bu altın bayrak şâirin gam ülkesinin padişahı olduğunun göstergesidir.

Nâr-ı anun dikdi ey dil göklere zerrîn-‘alem
Pâdişâhısın cihânun sana dindi mülk-i gam (1830/1)

---

⁷³ İmam Nevevî, **Riyâzu’s Sâlihîn Muhtasar**, s. 376.

Ayrıca sancak ve davul da Osmanlı'da hükümdarlık sembolleridir. Aşağıdaki beyitlerde bu konuya işaret edilmektedir. Göğüs davulu çalınarak âh bayrağı göğe çekilmektedir. Âh sancağı göklere çıkıp, âşığı dert ve gam diyarına padişah yapmıştır.

Çal sîne tablını 'alem-i âhı çek dilâ
Gam kişveri virildi sana bu livâ yiter (495/2)

Âhum livâsı başını eflâke irgürüp
Kıldı diyâr-ı derd ü gama pâdişâ beni (2663/2)

Şâirler de toplumun bir ferdidir. Dolayısıyla içinde yaşadıkları toplumun örf, âdet, gelenek ve göreneklerini şiire yansıtmışlardır. Bugün de âdet olduğu üzere ölenin arkasından cenazeye gelenlere ve ailesine taziye ziyaretinde bulunanlara helvâ ikram edilir. Şâir de mademki sevgilinin dudağına erişmek mümkün değildir; öyleyse bari rakibin helvası olsun diyerek bu geleneğe işaret etmiştir.

Ey Muhibbî çarh-ı gaddârun elinden âh ü vâh
Çün leb-i dilber bulunmaz bâri halva-yı rakîb (136/6)

4. Göklerle İlgili Masal Motifleri

“Bir inanışa göre yılan, kendi eceliyle ölmez, mutlaka birisi tarafından öldürülmüş. 100 yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Yılan ejderhaya dönüşünce ağzından ateş saçar, nefesiyle diğer mahlûkları sömürüp yutarmış. O zaman melekler, onu kaldırıp Kaf dağının arkasına atarlarmış. Ejderha veya ejder diye bilinen bu hayvanın daha sonra başı çoğalır ve ayakları çıkarmış.”⁷⁴ Âşık ne zaman gönül derdinden dert ile âh çekse âhı ejderha gibi göklere çekilir. Âşığın göğüs mağarasından çıkan âhı felekler çatısına yükseldiğinde bin başlı ejderha şeklini gösterir. Âhın ejderha gibi göklere çekilmesi ve bin başlı ejderha olmasıyla masal motifi şiire katılmıştır.

⁷⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 136.

Derd-i dilden her kaçan derd ile ger âh eylesem
Çekilen ejder-leyin göklere âhumdur benüm (1987/6)

Sîne gârında ‘urûc itse felekler sakfına
Gösterür bin başlu ejder şeklini âhum benüm (1767/3)

5. Gökler ve Mûsikî

Eski astronomi telakkisine göre gökler ile ilm-i mûsikî arasında münasebet vardır. *Muhibbî Dîvânı*’ndaki beyitlerde seyyarelerle mûsiki makamları arasındaki münasebetten ziyade musiki aletlerinden bahsedilmektedir. Felek âşğın bağrını deldiğinden âşık bazen ney gibi bazen de feleğın elinden tanbur gibi inlemektedir.

İnlerem ney gibi bagrum delediden bu felek
Târ idelden yaşımı çenge dönüpdür bu belüm (1913/2)

Gül yüzünde çünkü hattun zâhir oldu mûr-veş
Çarh elinden inler isem tan mıdur tanbûr-veş (1284/1)

Gam meclisinde musiki ilminden bahsedilmekte, feleğın dönerken çıkardığı sesler nağme olarak telakki edilmektedir.

Şîve-i dolâb-ı çarhün nâlişin dil gösterür
Olsa ger gam meclisinde ‘ilm-i mûsîkâr bahs (270/3)

Ayrıca beyitlerde âşğın aşkının ‘âlemi başdan başa ses ve sedâ ile kaplamasından da bahsedilmektedir.

‘Âlemi ‘ışkı tutar başdan başa sıyt u sadâ
Turra-i gam her kaçan degse bu sînem kûsına (2430/4)

6. Gökler ve Hayvanlar

a. Kuşlar

Kuşlar havada yani gökyüzünde uçmaları sebebiyle beyitlerde göklerle ilgili olarak en çok konu edilen hayvanlardır. Gönül, kuşa benzetilerek kuşların gökyüzü semâlarında uçmasına işaret edilmiştir.

Evc-i felekde seyrân iderken bu murg-ı dil
Oldı hevâ-yı zülfi ile hâl-i yâre best (232/3)

b. Kuş Çeşitleri

(1) *Ankâ*

Ankâ, Kafdağında yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzeyen, boynu gayet uzun, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur. Boynu uzun olduğu için “anka” adıyla; avlarını kapıp uzaklara doğru uçtuğu için de “muğrib” sıfatıyla anılır. Efsâneye göre anka dişi bir kuşmuş. Allah, bu kuş için bir erkek yaratmış ve çoğalmışlar. Sonra Necid ve Hicaz taraflarına yayılmışlar. Anka o yöredeki hayvanları birer birer alıp götürürmüş. Sonra sıra çocuklara gelmiş. O zaman Ashab-ı Ress onu, peygamberleri Hanzale b. Safvan’a şikâyet etmişler. O da dua etmiş ve anka kuşunun hem kendisi hem de nesli yıldırım çarpması sonucu ölmüş.⁷⁵ Ânka kuşunun göklerle ilgisi yuvasının göklerde olmasıdır. Beyitlerde genellikle Kaf dağının Ânka kuşu, kanaatkârlık sembolü olarak gösterilmiştir.

Olmuşdur çünkü istigna ile ‘ankâ-yı Kâf
Bana ‘arz itmen semâ ile zemînün minnetin (2086/4)

(2) *Bülbül*

Bülbül, küçük, hafif bir kuştur. Edebiyatta bülbülün güle, kumrunun selvi ağacına ve pervânenin muma âşık oldukları düşünülmüştür. Bülbül gülün çevresinden ayrılmaz. Her an daldan dala atlayarak durmadan öter, gülün ardından inleyip feryâd eder.⁷⁶ Gökyüzüyle ilişkisi havada uçması ve güle olan aşkından dolayı âhının, inleyişlerinin göğe çıkmasıdır.

⁷⁵ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, s. 183.

⁷⁶ Halûk İpekten, *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 181.

Bülbül yiridür âhını eflâke çıkarsa
Gül kim açıla hârı görür ol bile sence (2408/2)

(3) *Hümâ*

Farsça olan Hümâ kelimesi devlet kuşu, saadet ve kutluluk anlamlarına gelir. Hümâ'ya devlet kuşu denilmesi ile hümâyün kelimesinin hükümdar, padişah anlamlarını kazanması Hümâ'nın gölgesi ilgili inançlardan kaynaklanır. Halk inançlarına göre eskiden bir hükümdar ölünce halk bir meydanda toplanır, Hümâ kimin başına konarsa o kişi hükümdar seçilmiştir. Hümâ kuşunun uçarken üzerinden geçtiği ya da gölgesinin düştüğü kişinin taç giyeceğine ya da yüksek bir makama ulaşacağına inanılmasının nedeni de budur. Hümâ'nın canlısının asla yakalanamayacağına inanılır.⁷⁷ Dîvân şiirinde çok işlenmiş ve kullanılmış bir kuştur. Göğün zirvesinde uçması ve avlanamaması gibi özellikleriyle şiirlere konu olmuştur. Aşağıdaki beyitte ise Muhibbî, onu gayret doğanını salıp avlamıştır.

Felek evcinde uçardı egerçi ol hümâ-pervâz
Ben ana himmetüm bâzın salup anı şikâr itdüm (1872/3)

Üstüne gölge saldığı kişinin padişah olmasıyla da çeşitli tasavvurlara yol açmıştır.

Perçemün zülfün hümâ-veş sâye saldı üstüme
Pâdişâh-ı 'âlem oldum çün gedâ oldum sana (38/2)

(4) *Karga*

Dîvân şiirinde zâğ veya gurâb kelimeleriyle ifade edilen karga, siyah rengi dolayısıyla saça ve geceye benzetilmektedir. Karga genellikle kötü haberin temsilcisidir. Beyitlerde çoğunlukla rakibe teşbih edilir.⁷⁸ Gökyüzünün kargayla olan ilişkisi de kuşlarda olduğu gibi gökyüzünde uçması sebebiyledir. Ayın karganın ağzından düşen kemiğe benzetilmesi sebebiyle gökyüzü-karga münasebeti kurulmuştur.

⁷⁷ H. Dilek Batıslam, "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi** I, İstanbul, 2002, s. 187.

⁷⁸ Mehmet Çavuşoğlu, **Necati Bey Divanı'nın Tahlili**, İstanbul, 2001, s. 276-277.

Bükülmüş kaddümi görüp sen onu mâh-i nev sandun
Gurâb-ı çarhun agzından düşürmüş üstühânumdur (807/3)

(5) *Kumru*

Güvercinden daha küçük ve sevimli bir kuştur. Yuva yerlerini dişiler seçer, tane ve tohumlarla beslenirler. Eşlerine sadakatleri ile meşhurdurlar. İnanişâ göre eşlerden herhangi birisi ölecek olsa, geride kalan kumru artık hayatı boyunca bir başka kumru ile eşleşemez. Ömrü hep feryat ile geçer. Yalnız eşlerine değil, yavrularına karşı da çok şefkatlidir. Amerikalılara göre kumrunun uzun uzun ötüşü yağmur müjdecisidir. Kimi inanışlara göre ölenlerin ruhunu öbür dünyaya kumru götürmektedir. Türk dîvân şiirinde kumru daha çok serviliklerde gezen ve serviye yuva yapan bir kuştur.⁷⁹ Gökyüzü ile kumru arasındaki münasebet diğer kuşlarda olduğu gibi gökyüzünde uçuşu sebebiyle kurulmuştur.

İnlerem kumrı gibi döst diyü çün⁸⁰ seher
Gönül eglencesi ‘âlemde heman yâr gerek (1640/2)

(6) *Doğan*

Edebiyatta bâz ve şahbâz adıyla bilinir. Yırtıcı bir kuş olan doğan, avını avlamakta ustadır.⁸¹ Beyitlerde gökyüzünde uçuşu ve Hümâ’yı avlaması sebebiyle ele alınmıştır.

Hümâ gibi eger pervâz idesin sen hevâlarda
Gönül gibi şikâr eyler seni bir şâhbâzum var (514/2)

7. **Gökler ve Mücevherat**

Eski astronomiye göre yedi kat feleğin her biri bir madenden meydana gelmiştir. Yedinci kat gökyüzü (Aribâ), parlak nûrdan, bir rivayete göre kırmızı yakuttandır. Altıncı kat gökyüzü (Raka), taze incidendir. Beşinci kat gökyüzü (Denika), kırmızı altındandır.

⁷⁹ Esra Öner, “Gevherî Divanı’nda ‘Kuşlar’”, *The Journal of International Social Research*, Volume 1/5, Fall 2008, s. 567-568.

⁸⁰ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 495’te “çün” olarak yazılmış fakat anlam olarak “çün” yazılması daha uygun.

⁸¹ Hayriye Durkaya, “Fehîm-i Kadîm Divanı’nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme”, *The Journal of International Social Research*, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, -Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı-, Volume: 3, Issue: 15, s. 16.

Dördüncü kat gökyüzü (Erkalun), beyaz gümüştedir. Üçüncü kat gökyüzü (Mâûn), sarı yâkuttandır. İkinci kat gökyüzü (Kaydum), kırmızı yâkuttandır. Birinci kat gökyüzü (Berkia), yeşil zeberceddendir.⁸²

Allah, gizli bir hazine iken bilinmeyi murad edip dilemesiyle ruhlar âlemiyle, cisimler âlemini yaratmıştır. Kendi nûrundan oldukça hoş bir cevher var edip o cevherden kâinâtın tamamını derece derece düzenli bir biçimde yaratmıştır. Önce, insanların ruhlarının da o zaman yaratıldığı ruhlar âlemi yaratılmış ve bu yaratılışın üzerinden iki bin sene geçtikten sonra Allah ilk cevhere muhabbetle bir daha bakmış ve cisimler âlemi yaratılmıştır. O cevherin özünden arş-ı a'zam meydana gelmiş, onun altındaki olan özlerden kürsî, cennet, cehennem, yedi kat gökler ve dört unsur (toprak, ateş, hava ve su) meydana gelip şekillenmiştir.⁸³

Aşağıdaki beyitte şâir, felek bile altın elbiseyle giyinmiş olmadan önce ben senin aşkınla yer, içer ve eğlenirdim derken felekler yaratılmadan önce daha ruhlar âlemindeyken sevgiliye âşık olduğunu belirtmektedir. Feleğin altın elbise giymesi, beşinci kat feleğin kırmızı altından meydana gelmiş olmasına işarettir.

Ben senün 'ışkunla eyler idüm 'ıyş u neşât
Olmadan çarh dahi hil'at-i zerle melbûs (1215/2)

8. Göklerle İlgili Bazı Tabiat Hadiseleri

Yağmur, çığ, yıldırım gibi bazı tabiat olayları gökten yere doğru gerçekleşmektedir. Bu sebeble gökle ilgili olarak ele alınmışlardır.

a. Yağmur (bârân)

Yağmur, gökyüzünden yere doğru yağmaktadır. Yağmur berekettir, rahmettir. Kurumuş toprağı canlandırır, bereketlendirir, bağdaki çiçekleri yeşillendirir. Beyitlerde bu özelliklerine sık sık değinilmiştir. Bunun yanısıra mecazî olarak yağmur, çoğu zaman gözyaşı, inci, mercan ve atılan ok olarak tahayyül edilmiştir.

⁸² Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Mârifetnâme**, s. 135-136.

⁸³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Mârifetnâme**, s. 117-118.

Yagup bârân-ı rahmet yir yirin baş kaldurup ezhâr
Zebân-ı hâl ile eydür bu demler özge demlerdür (671/2)

Ebr-i âhunla dilâ kesme gözün yağmurını
Şöyle yagdur dökmemiş ola o bârânı bulut (211/2)

b. Çiğ (şebnem, jâle)

Jâle, harareti zayıf ve miktârı az su buharının, soğuk tabakaya çıkamadan aşağı inerken az soğuk ile karşılaşarak donmadan suya dönüşmesi ve bitkilerin yaprakları üzerine düşerek inci taneleri gibi damlacıklar hâlini almasıdır.⁸⁴ Âşığın ve bülbülün gözyaşları çiğ tanesine benzetilmiştir.

Nigârı vasf kılsa bu Muhibbî
Gözi yaşın döker mânend-i jâle (2379/5)

‘Ârız-ı gülde seherde görinen gevher gibi
Bülbül-i dil-hastenün yaşıdur ol şebnem degül (1667/2)

Sevgilinin yanağındaki ter de, sabah vakti gül üzerinde oluşan çiğ tanesi olarak tahayyül edilmiştir.

Ol gül-i hamrâda şebnem mi seher-geh görinen
Yohsa ruhsârında yârün katre katre dür⁸⁵ midür (756/3)

Çiğ taneleri yuvarlaklığı ve parlaklığı sebebi ile inciye benzetilmektedir. Şâir bu beyitte jaleyi güllerin kulağına taktığı incilere benzetmiştir.

Bagda giydi benefşe başına tâc-ı sadef
Dakdı güller jâlelerden gûşına dürr-i Necef (1373/1)

⁸⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Mârifetnâme**, s. 381.

⁸⁵ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 252’de “der” olarak yanlış yazılmış “dür” olarak değiştirdik.

c. *Yıldırım*

Yıldırım, gök gürültüsü ve şimşekle görülen, hava ile yer arasında olan elektrik boşalmasıdır.⁸⁶ Yıldırım genellikle yağmurlu havalarda düşer. Şimşek çakmasının ardından yağmur yağar. Bu yüzden yıldırım, yağmurla birlikte zikredilmiştir. Ok, yağmur; kılıç ise yıldırım olarak tahayyül edilmiştir.

Bâran olursa başına ok yıldırım kılıc
Gerçek er olana gelür ol gün 'itâ günü (2719/3)

9. **Hareket Bakımından Göklerle İlgili Olan Bazı Hâdiseler**

Yerden göğe doğru olan birçok harekette gökyüzünden bahsedilmektedir. Gökyüzü bütün bu hareketlerin hedefi konumundadır. Merdivenle yahut kemendle gökyüzüne çıkılması; âhın, âh oklarının, âh dumanının, âh rüzgârının göğe ulaşması; gönül ateşinin göğe yükselmesi; feryat ve inleyişlerin göğe çıkması; göğe bayrak çekilmesi; tozun havaya kalkması; külün havaya savrulması; topun havaya atılması; kuşların havaya doğru uçuşması; ağacın göğe doğru büyümesi, boyun göğe doğru uzaması, el açıp dua etmek, çiğ tanelerinin buhar olup tekrar havaya dönmesi hep yerden göğe doğru olan hareketlerdir. Âşığın gönül ateşi, bütün cihanı yakmakta; âhi her an göklere çıkmakta ve göğe çıkan âh dumanı ise gökyüzünü boyamaktadır.

Dil âteşi yakupdur cümle cihânı düpdüz
İder 'urûc âhum her lahza âsumâna (2469/4)

Kim kabul eyleye derd ü gamı dermânı koya
Dûd-ı âhum yâ çıkup çarhı kebûd eylemeye (2356/3)

Bayrak milli bayramlarda ve resmi kurumlarda sabah vaktinde göndere çekilir. Beyitte bayrak, feleğin en ucuna çekilmekte ve âh dumanı da bayrağın çekildiği ip olarak tasavvur edilmektedir.

---

⁸⁶ **Türkçe Sözlük**, c.2, TDK Yayınları, Ankara, 1988, s. 1630.

Ser-te-ser yir yüzini eşk-i siyâhum tutıcak
Dûd-ı âhum ‘alemin de ser-i eflâke çeker (678/3)

Âşığın âh okları gibi feryatları, figanları, inlemeleri ve bağırip çağırmaları da göklere çıkmaktadır.

Tîr-i âhum irdi eflâke dahi nâlem henüz
Ey kamer bir şeb degülsin vâkıf-ı hâlem henüz (1133/1)

Bunca gündür ol meh-i nâ-mihribânı görmedüm
Göklere çıkdı Muhibbî âh ü efgânun senün (1612/5)

Âşığın âhının rüzgârı şiddetli olalı beri göklere ulaşmakta, âşık dert ile âh çektiğinde tozunu toprağını göklere uçurmaktadır.

Hirmen-i takvâ vü sabr ü ‘aklı itdi târümâr
Bâd-ı âhum tünd olaldan göklere peyvestedür (1024/4)

Şöyle hâk oldı yolında cismüm ey serv-i hırâm
Derd ile âh eylesem eflâke ilete gerdümi (2796/2)

Gökyüzüne merdivenle çıkılamayacağından âşık, âh kemendi ile gökyüzüne çıkmaktadır.

Çıkam kemend-i âh ile dirdüm sarâyuna
Çıkılmaz imiş gök yüzine nerdüban ile (2588/4)

Geceleyin ışığın çevresinde görülen küçük kelebeklere pervâne denir. Pervâne, mum ışığının çevresinde döner döner ve öyle bir an gelir ki kendisini mumun alevine bırakırmış. Pervâne sessizce ve gürültü etmeden can veren sadık bir âşıktır.⁸⁷ Şark

---

⁸⁷ İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s. 370.

edebiyatında pervâne şem'in, yani ışığın âşığıdır. Şuursuzca yanması da aşk sebebiyledir.⁸⁸ Şâir de pervânenin muma yandığını, sabah rüzgârının külünü savurduğunu ve ateşe yananın külünün elbette gökyüzüne savrulacağını söylemektedir.

Şem'e pervâne yanup külin savurmuş bâd-ı subh
Küli göge savrılır elbette oda yanın (1476/3)

10. Gökyüzü ve Yeryüzü

Gökyüzü ile yeryüzü birçok beyitte birlikte zikredilmiştir. Yer-gök münasebeti genellikle karşılaştırma için kurulmuş ve birbirinin zıddı olarak ele alınmıştır.

Eşk-i çeşmüm ger benüm deryâya dönse tan mıdur
Derd ile âh eylesem yanar semâ ile zemîn (2142/3)

Sevgilinin boyunun uzunluğundan bahsedilirken de yer-gök tabiri kullanılmıştır. Selvi ile sevgilinin boyu arasında yer ile gök arasındaki kadar mesafe olduğu belirtilmiştir.

Serverâ servi nice kaddüne teşbîh ideyim
Aralarında tefâvüt var anun arz u semâ (79/4)

Ayrıca bir şeyin anlatılamayacak kadar çok, pek çok olduğunu belirtmek için de yerler gökler kadar tabiri kullanılmıştır.

Şâne urur zülfine bûyın getürür bâd-ı sabâ
Minnet itsem yirle göklerce lâyık şâneye (2456/4)

Beyitlerde daha birçok hususta yer ile gök münasebeti kurulmuş, yer-gök, zemîn ü âsûman, zemîn ü zamân, semâ-zemîn, zemîn-gök, arz u semâ gibi ifadeler kullanılmıştır.

---

⁸⁸ Ahmet Tâlat Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 375.

Cefâ vü cevruni anşam gönülden âh ü zâr itsem
İniler kûhlar cümle zemîn ü âsûman ditrer (776/2)

11. Göklerle İlgili Deyimler

Dîvân şiiiri şâirlerinin hemen hemen hepsi şiiirlerinde atasözü ve deyimlere sıkça yer vermektedir. *Muhibbî Dîvânı*'nda da atasözü ve deyimlere sıkça rastlanmaktadır. Bunların göklerle ilgili olanları da mevcuttur. Dîvânda göklerle ilgili atasözlerine az rastlansa da deyimler oldukça fazladır.

a. Başî göğge ermek: Beyitlerde en sık karşımıza çıkan deyim “başî göğge ermek”tir. Dîvânda bu deyim “başî göğge ermek, başî eflâke ermek, başî çarha ermek” şeklinde kullanılmıştır. Çok sık kullanılan bu deyim “büyük bir istekle arzuladığı, elde edilmesi çok zor olan bir şeyi elde ettiği için gururlu ve şaşkın durumda olmak” manasına gelir.⁸⁹ Muhibbî, sevgili eğer cömertlik edip onu anarsa, zerre kadar gamının kalmayacağını ve başının göklere ereceğini söylemektedir.

Kalmaya zerrece gam başî ire eflâke
Ger keremden bu Muhibbî kulunî yâd idesin (2239/5)

Deyim, göğge doğru yükselen bir cismin uzunluğundan bahsedilirken gerçek manasıyla kullanılmıştır. Çınar ağacının boyunun uzamasından bahsedilirken başî göklere erse ifadesi tercih edilmiştir.

‘Ömr el virse çenârun irse başî göklere
Cânı mı var dirile kaddüne hem hem-ser yine (2459/3)

Bazı beyitlerde tevâzu ifade edilen, alçak gönüllü olunması gereken durumlarda da bu deyim kullanılmıştır. Muhibbî başî göklere erse de gönlüne gurur gelmemesini; yüzünü yere sürüp kendini karıncayla bir tutması gerektiğini söylemektedir.

---

⁸⁹ Ülkü Kuşçu - Hüseyin Kuşçu, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002, s.72.

Göklere irse başun gelmeye gönlüne gurûr
Yüzünü yire sürüp kendüzini mûr eyle (2327/7)

O, başı göğe erse de övünüp böbürlenmez. Zira onun arzusu sevgilinin eşiğinde itibarsız bir kul olmaktır.

Fahr kılmaz bu Muhibbî başı irse göklere
Âsitânunda murâdı budur ola kemterin (2279/6)

b. Gökten ne yağar ki yer kabul etmez: Dîvânda göklerle ilgili rastlayabildiğimiz tek atasözü budur. Birkaç beyitte karşımıza çıkmaktadır. Bu atasözü “toplumda çok güçlü kimselerin istediklerini güçsüz kimseler hiç itiraz etmeden kabul eder ve uygularlar. Reddetmeleri imkânı yoktur, bulamazlar”⁹⁰ manasındadır. Burada sevgili güçlü, âşık güçsüz kimseyi temsil etmektedir. Sevgili ne kadar eziyet ve zulmetse de gönül hepsini kabul eder. Çünkü yeryüzü, gökten ne yağarsa hayır demez.

Ne kadar cevri ü cefâ itse gönül eyler kabûl
Dôstlar gökden ne yağarsa götürür çün zemîn (2170/3)

c. Yerden göğe kadar: “Pek çok, sayılmayacak, anlatılamayacak kadar çok”⁹¹ manasında bir deyimdir. Çokluk ifade eden bu deyim dîvânda “yirle göklerce” ya da “yirce gökce” şeklinde kullanılmıştır.

Şâne urur zülfine bûyın götürür bâd-ı sabâ
Minnet itsem yirle göklerce lâyık şâneye (2456/4)

d. Ne yerde ne gökte olmak: Bir şeyin veya bir kimsenin nerede olduğunu bilmemek manasında kullanılmıştır.

Çünkü terk itdün Muhibbî’yi dilâ var fârig ol
Ben dahi bilmem seni ne gökde ne hod yirdesin (2057/5)

⁹⁰ Ülkü Kuşçu - Hüseyin Kuşçu, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, s. 171.

⁹¹ Ülkü Kuşçu - Hüseyin Kuşçu, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, s. 408.

e. **Külünü göğe savurmak:** “Telef edip bir şey bırakmamak”⁹² manasındaki bu deyim, külün göğe doğru savrulmasından dolayı, yani savurma işinin yerden göğe doğru yapılması sebebiyle konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte pervânenin yandığında gerçekten yok olması ve sabah rüzgârının külünü göğe savurması sebebiyle deyim kinaye yapılarak hem gerçek hem de mecaz anlamıyla kullanılmıştır.

Şem’e pervâne yanup külin savurmuş bâd-ı subh
Küli göğe savrılır elbette oda yanın (1476/3)

f. **Kılıcını arşa asmak:** Arş münasebetiyle konu edilen bu deyim, kendisiyle yarışanlara karşı kazandığı büyük başarıdan dolayı aşırı derecede övünmeye hak kazanmak manasındadır.⁹³ Muhibbî, rakibi sevgilinin mahallesinde bir vuruşta düşürüp kılıcını arşa asmıştır.

Kûy-ı dilberde rakîbi öldürüp bir darb⁹⁴ ile
‘Ârşa asdun tîgunı bil ey Muhibbî gâzisin (2109/5)

g. **Gökleri göğe yakmak:** Gökyüzünü maviye boyamak manasında kullanılmıştır. Göklerin rengiyle alakalı olduğu için konu edilmiştir.

Âteş-i âhum göğe yaka Muhibbî gökleri
Garka virem bu cihânı dîde-i seyyâl ile (2480/5)

B. GÖKYÜZÜ İLE İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER

Gökyüzü; yüksekliği, derinliği, genişliği, rengi, parlaklığı, şekli, hareketliliği, kat kat oluşu gibi daha birçok özelliğiyle, çeşitli hayallere ilham kaynağı olmuştur. Bu sebeple beyitlerin çoğunda mecâzî manada kullanılmış ve teşbih yapılmıştır.

⁹² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, c.2, s. 951.

⁹³ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, s.927.

⁹⁴ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 623’te “zarb” olarak yazılmış fakat “darb” olarak yazmayı tercih ettik.

1. Âvâre

Avare, başıboş, aylak aylak gezen işsiz güçsüz kimselere denir. Şâire göre, aşk insanı âvâre eylemektedir. Felek de aşk ile âvâre olduğundan, bir kararda durmamaktadır.

Âvâredür çü ‘ışk ile çarh eylemez karâr
Kendün Muhibbi ‘âşık isen ol karâre kıl (1678/5)

2. Ayna

Gökyüzü parlaklığı, şeklinin yuvarlaklığı, derinliği ve renginin beyaza yakın olması sebebiyle aynaya benzetilmiştir. Sevgili, garibin âhından sakınmalıdır. Çünkü onun âhının dumanı feleğin aynasını siyah etmektedir.

Siyâh eyler felek âyînesini
Sakın âhından ey dilber garîbün (1525/3)

3. Azrâil

Azrâil, Allah'ın kendisine verdiği emirle canlıların ruhlarını almakla görevli olan ölüm meleğidir. Ecel şerbeti içmek ölmek demektir. Felek, ecel şerbetini içiren Azrail'e benzetilmiştir.

Tutalum olasın sen Hızr-ı zinde
Felek âhır içirür merg-i şerbet (216/2)

4. Bağ

Gökyüzü, genişliği sebebiyle bağa benzetilmiştir. Güzeller, dünya bağında açmış bir gül; âşıklar da, onları görüp feryad eden perişan bülbüldür.

Güzeller bâğ-ı ‘âlemde açılmış her biri güldür
Görüp ‘ışk ehli feryâdı ider şûrîde bülbüldür (596/1)

Dünya bağında sevgilinin uzun boyuna benzer bir servi ağacı yoktur.

Kıyâmet kaddüne benzer cihân bâğında ‘ar’ar yok

Yücelsün müntehâ kaddün ona ‘âlemde hem-ser yok (1396/1)

5. Bina

Binaları ayakta tutan demirden direkler, sütunlardır. Felek ise sütunsuz bir binaya benzetilmiştir. Sütunsuz feleğin binasına zarar gelse de, sevgilinin aşkının temelini bir taşına bile zarar gelmez.

Halel bir taşına gelmez esâs-ı mihrünün ey meh

Bu çarh-ı bî-sütûnun ger zarar irse binâsına (2341/3)

İnşaat temeli üzerine gelen binanın yükünü emniyetle zemine taşıyacak şekilde olmalıdır. Zemin temeli çok önemlidir. Binanın yükü ve sonradan eklenecek yüklerin tamamı zemine gelecektir. İnşaat temelini zemine yüklenen tüm yükleri taşıyacak şekilde olması gerekmektedir. Âlem, temeli su üstünde olduğu için sağlam olmayan bir binaya benzetilmiştir.

Çünkü âb üstindedür gördük binâsı ‘âlemün

Sanma muhkem olısar olur harâb ol bâd ile (2572/4)

6. Boy

Güneş ışınları insanı rahatsız eder, güçsüz bırakır ve gözlerini sulandırır. Bu yüzden de insanlar güneşe bakamazlar ve başlarını öne eğerler. Tarifsiz bir güzellik karşısında da insan takatsiz kalır. Sevgilinin güzelliği karşısında feleğin bile boyu iki kat olmuşken âşık, sevgilinin gün yüzüne bakmaya güç yetirememektedir.

Nice tâkat getürem bakmaga ben gün yüzüne

Gördi hüsnüni düâtâ oldı kaddi⁹⁵ gerdûnun (1520/2)

---

⁹⁵ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 464’te “kadi” olarak yanlış yazılmış “kaddi” olarak değiştirdik.

7. Cellad

Cellâd, ölüm cezasına çarptırılanları öldürmekle görevli olan kimsedir.⁹⁶ Celladlar kimsenin gözünün yaşına bakmayan acımasız insanlardan seçilir. Behrâm, Sâsânîler soyundan İranlı bir hükümdardır. Bu hükümdar 420 yılında tahta çıkıp 20 yıl saltanat sürmüştür. Gûr, yani yaban eşeği avına merakından dolayı kendisine Behrâm-ı Gûr denilmiştir. Rivayete göre yine bir av esnasında yaban eşeği kovalarken bir çukura düşüp ölmüştür.⁹⁷ Beyitte felek celladının kimseyi bağışlamadığından bahsedilmiş ve Behrâm-ı Gûr'a yaptığından ders alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Cellâd-ı çarh virmeyiser kimseye emân
Yitmez mi sana neyledi Behrâm-ı gûra gel (1709/6)

8. Çatı

Çatı evlerin en tepesinde bulunur. Gökyüzü de yüksekliği sebebiyle çatıya benzetilmiştir. Âşığın sevgiliye can ile kul olması onu feleğin çatısına çıkarmıştır.

Sana cân ile kul oldum felek sakfına pâ korsam
'Aceb midür beni devrân şeh-i gerdûn-serîr itdi (2780/3)

Gökyüzünün çatısı âşığın göğe çıkan âhlarının dumanından dolayı siyah olsa şaşılmaz. Bu âhların dumanı gökyüzü çatısına yol olur.

'Aceb mi dûd-ı âhumdan felek sakfi siyâh olsa
Bana göstermeyen gün âh meh-i nâ-mihribânumdur (994/2)

Çıkan dûd-ı siyaha âh dirler
Felek sakfına anı râh dirler (777/1)

⁹⁶ **Türkçe Sözlük**, c.1, TDK Yayınları, Ankara, 1988, s. 251.

⁹⁷ İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s. 63.

Güneş de gök çatısına asılan altın bir kandildir.

Asmadın kandil-i zerrini felekler bâmına
Hil’at-i sebzi ağaçlar almadan endâmına (2436/1)

9. Değirmen

Gökyüzü, çark şeklinde oluşu, hareketliliği ve yuvarlaklığı sebebiyle değirmene benzetilmiştir. Değirmen, kahve, buğday, nohut, tahıl vb. taneleri öğütmeye yarar. Bu taneler öğütülüp un elde edilir. Felek değirmeni, insan veya tahıl dinlemez; o ne bulursa, eline ne geçirirse hep un gibi öğütür. Hiçbirine acıması yoktur; sırasıyla herkesi öğütür.

Muhibbî her ne kim bulsa dimez gendüm⁹⁸ yahûd cevdür
İder bu âsiyâb-i çarh eline girdüğü hep un (2182/5)

Âsiyâb-veş çarh nevbetle öğidür herkesi
Rahmi yokdur birine gör nice âdemler gelür (370/6)

Değirmenin buğdayı öğütmesi gibi vefasız felek de ömrü her geçen gün azalmaktadır. Ömrün azalması ile buğdayın öğütülmesi arasında ilişki kurularak felek ömrü tüketen bir değirmene benzetilmiştir.

Âsiyâb-ı çarh öğidür ‘ömri çün gendüm gibi
Ey Muhibbî bağlama dil bî-vefâ gerdûn için (2065/7)

Değirmenin iki yuvarlak taşı ve bu taşların hareket etmesini sağlayan çarkı vardır. Oluktan hızla akan sular çarka gelir ve değirmen taşlarının dönmesini sağlar. Muhibbî’nin gözyaşı, sevgilinin mahallesinde sevgiliye karşı aktığında, feleğin bu iki taşı göğsünü dövüp parçalar.

---

⁹⁸ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 643’te “kendüm” olarak yanlış yazılmış “gendüm” olarak değiştirdik.

Gerdûnleyin⁹⁹ iki taş sîne döger Muhibbî
Akdukda eşk-i çeşmüm kûyında yâra karşı (2318/5)

10. Dolandırıcı

Dolandırıcı, birini aldatarak mal veya parasını alan kimseye denir.¹⁰⁰ Felek de bazen Husrev tacı, bazen de Cem külâhı kapması sebebiyle dolandırıcı olarak düşünülmüştür.

Ey Muhibbî key nazar kıl işbu ‘ayyâr-ı felek
Gâh tâc-ı Husrev gâhi külâh-ı Cem kapar (652/5)

11. Eşik

Sevgilinin sarayının göklerde olduğu düşünüldüğünden gökyüzü, eşik olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin eşiği, felek; gözyaşı ise yıldızdır.

Felekdür âsitânun anda her şeb
Görünür eşk-i çeşm mânend-i kevkeb (175/4)

Put gibi güzel olan sevgilinin eşiği, Muhibbî’ye sığınak olsa zerrece gam çekmez; başı göklere yükselirdi.

Başı eflâke irüp yimez idi zerrece gam
Eşigün olsa Muhibbi’ye penâhum sanemâ (13/5)

12. Etek

Gökyüzü şeklinin yuvarlaklığı sebebiyle eteğe benzetilmiştir. Sabah vakti gökyüzünde görüneni şafak sanmayın, gökyüzünün eteğini yakan âşığın sabah âhıdır.

Görinen subh-dem sanman şafak gökler kenârında
Yakan bu dâmen-i çarhı bu âh-ı subh-gâhumdur (800/3)

⁹⁹ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 679’da “Gerdûnleyin” olarak yanlış yazılmış “Gerdûnleyin” olarak değiştirdik.

¹⁰⁰ **Türkçe Sözlük**, c.1, s.394.

13. Ev

Yangın söndürmede kullanılan yöntemlerden biri, yanıcı maddenin üzerine toprak atmaktır. Toprak, yanıcı maddelerin oksijenle ilişkisinin kesilerek söndürülmesinde kullanılır. Âşık bir zerresi dahi dokununca feleğin evini yakan ateşin, bir avuç toprakta gizli durmasının şaşılacak şey olduğunu söylüyor.

Hâne-i gerdûnı yaka tokına bir şemmesi

Bu ‘acebdür tura pinhân bir avuç hâkda (2489/2)

14. Fırın

Fırınlarda ekmek, çeşitli unlu mamüller ve yemek pişirilir. Gökyüzü fırın, güneş ve ay da bu fırında pişen mamüller olarak tasavvur edilmiştir.

Mâh ü mihri nice teşbîh ideyin ruhsâruna

Çarh tennûrında bişmiş her biri bir gerdedür (975/4)

Âşğın ahı da bu fırına hararet veren ateşdir.

Çarh tennûrına âhum bir harâret virdi kim

Mâh-ı nev anı bişüp mâhî gibi püryân olur (725/3)

15. Gelin, Fattan kadın

Gökyüzü güzelliği sebebiyle geline, dönmesi ve halden hale girmesi sebebiyle fattan bir kadına benzetilmiştir. Düzenbaz kadınlar, güzellikleriyle erkekleri kandırmakta ve sonra hileyle onları aldatmaktadırlar. Şâir güzelliğine aldanıp ona bağlanmamasını, aslında onun bir düzenbaz kadın olduğunu söylemektedir.

Bakuben çarhun ‘arûsına sakın itme kabûl

‘Âkdine meyl eyleme kim bir zen-i mekkâredür (641/3)

16. Göz

Gökyüzü ile göz arasında yuvarlaklık ve parlaklık bakımından ilgi kurulmuştur. Güneşe çıplak gözle bakıldığında göz yaşarır ve uzun süre bakılmaya devam edilirse zarar görür. Aynı şekilde duman da göze zarar verir. Âşık dert ile âh çektiğinde gökler yanar ve bu yangının dumanından feleğin gözü incinir.

Derd ile âh eylesem yanar felek

Bu duhândan gücinür çeşm-i felek (1631/1)

Âlemin gözü sevgilinin nûruyla aydınlanmaktadır.

Çeşm-i ‘âlem cümle nûrundan münevverdür senün

Olsa bin cânım idem yolunda ser-cümle fedâ (26/3)

17. Hattat

Âşık o kadar dertlidir ki, her kılı tek tek ağız açıp dertini anlatınca felek hattatının âşığın hâlini yazmaya gücü yetmemiştir.

Kâdir olmadı yaza hâlümü hattât-ı felek

Her kılum ağız açıp dertümi didi mû-be-mû (2310/3)

18. Hazine

Hazinede altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşyalar bulunur. Güneş, ay ve yıldızlar mücevher olarak düşünüldüğünde ‘âlem de bu mücevherlerin bulunduğu hazinedir. Şâir herkesin ölümlü olduğunu, kişiye dünyanın hazinesi nasip olsa da sonunda eline geçen bir avuç toprak olduğunu söylemektedir.

Bir avuç toprak ile ancak olur renc hâsilun

Cümle ‘âlem gencini sana müyesser buldı tut (222/4)

İnsanın gözünü mal hırsı bürüdüğünde mallar, o kişiye sonunda mutlaka felaket getirir. Dünya hazinesine meyledip sık sık ondan bahsetmemek gerekir; çünkü o hazine ejder olup halkı bir bir yakar.

Meyl idüp gencîne-i dünyâya ondan urma dem
Kamu ‘âlem halkını bir bir olup ejder yakar (504/4)

Âşık için sevgilinin ayak toprağı, dünya hazinesinden daha değerlidir; kesinlikle birbirine eş tutulamaz.

Benüm olsa bu ‘âlem genci düpdüz
Komayam hâk-i pâyuna berâber (916/2)

19. Hokkabaz

Hokkabaz el çabukluğuyla birtakım şaşırtıcı olaylar, çeşitli oyunlar yapan kişidir.¹⁰¹ Gökyüzü de hareketliliği sebebiyle çeşitli hâller ve şekiller gösterir. Gündüz güneş görünürken, gece güneş kaybolur ve sadece yıldızlar ve ay görünür. Kapalı havalarda ise gökyüzünde hiçbir cisim görünmez. Ayrıca feleğin hareketi insanların davranışlarına ve kaderine de tesir eder. Bu özelliği sebebiyle felek, üstünde çeşitli oyunlar ve düzenler görünen hokkabazdır.

Nazar eyle bu çarh-ı hokkabâza
Ne lu’binler görünür üstinde (2586/5)

Felek her an oyunu çok, bin türlü oyun gösteren bir hokkabazdır.

Ey gönül aldanma sakın bu felek bir hokka-bâz
Her nefes bin dürlü lu’bın gösterür ol bâzı çok (1390/4)

---

¹⁰¹ Türkçe Sözlük, c.1, s. 650.

Felek, bir nefeste bin türlü alâmet gösteren bir oyuncu olarak düşünülmüştür.

Bir nazar kıl cân göziyle gör bu lu'bet-bâz-ı çarh
Bir nefesde sana bin dürlü 'alâmet gösterür (1048/2)

20. İhtiyar

Dünyanın yaratılışı çok eskiye dayanmaktadır. Bu sebeple eziyeti, sıkıntıyı eksik etmeyen yaşlı bir kadına benzetilmiştir.

Bana cevri ü cefâsın eksük itmez
Bu çarh-ı pîre-zen san oynaşumdur (416/2)

Anneler geceleri çocuklarını koyunlarında uyuturlar. İhtiyar felek de geceleri güneşi sabaha kadar koynunda uyutan, onu göğsünde saklayan bir anneye benzetilmiştir.

Âfitâbı uyudur koynına kor pîr-felek
Subha denlü giceler sînede pinhân eyler (699/3)

Yaşlılar daha net görebilmek için gözlerine gözlük takarlar. Gökyüzü, ay ve güneşi gözüne gözlük olarak takan bir ihtiyar olarak tahayyül edilmiştir; yaşlı felek, ayı ve güneşi gözlük olarak taksa da sana benzeyen bir meleği gökyüzünde göremez denilmiştir.

Ay u gündün gözlük itse çeşmine pîr-i felek
Görmeye gökler yüzünde sana benzer bir melek (1470/1)

21. İnsan

İnsanlar korktuklarında titrerler ve ter dökerler. Âşığın bağırıp çağırması, nara atmaları yıldırıma benzetilmekte, gökyüzü ise bunların heybetinden dolayı korkudan titreyen, ter döken bir insan olarak tahayyül edilmektedir.

Ra'd dirlerse 'aceb midür figân u na'rama
Heybetinden lerze düşüp gökler itdiler 'arak (1418/6)

Sirtında ağır yük taşıyan insan bir süre sonra yürümekte zorlanır; yerinden kımıldayamaz ve bu yüke dayanmakta zorlanır. Gam yükünün dönen feleğin üstüne koyulmasıyla feleğin de dayanamayacağı; hatta yerinden kımıldayamayacağı belirtilmiş ve felek gam yükünü taşıyan insan olarak tasavvur edilmiştir.

Şekk degül tâkat getürmez bil taharrük eylemez
Kosalar bâr-ı gamun bu çarh-ı gerdân üstine (2582/5)

Gökyüzü ağlayan bir kişi olarak tahayyül edilmiştir. Bir kişi vefat ettiğinde sevdikleri arkasından ağlayıp, gözyaşı döker. Şâir ise kimsesiz olduğunu, gam sebebiyle ölünce kimsesinin kalmayacağını, üstüne gökten başka ağlayan bir kimsenin olmadığını söylemektedir.

Bî-kesem kimesne yok dest-i gamında öliceğ
Üstüme aglaya bir kimse semâdan gayri (2742/4)

Hasta veya dertli olan insan gece gündüz derdinin dermanını bulmak için inler, yalvarır. Felek de gece gündüz derman için inleyen bir kişi olarak tahayyül edilmiştir.

Çarh iniler dün ü gün derd ile dermânun için
Ebr döke yaşını serv-i hırâmânun için (2140/1)

Göz değmesi ya da nazar, canlı veya cansız bir varlığın başına kaza veya belâ gelmesine neden olduğuna inanılan bakıştır. Göz değen insan ve hayvan ise ya hastalanır; ya bir kazâya uğrar; eşya ise muhakkak hasar görür. Nazarı değen kimselerin bir bakışlarıyla koca bir atı bile devirdikleri olurmuş.¹⁰² Nazardan korunmak için toplumdan topluma farklı yöntemler uygulansa da en yaygın olanı nazarlık veya nazar boncuğu takmaktır. Felek de, gül sultânının nazarından korunmak için boynuna goncadan nazarlık takmıştır.

---

¹⁰² Ahmet Tâlat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s. 35.

Zahm-i çeşm ırmemek için yine sultân-ı gülün
Gonceden dakdı felek gerdenine bâzû-bend (356/5)

Kıskançlık, başkasının sahip olduğu maddi veya manevi bir değere kişinin kendisinin de sahip olması gerektiğini düşündüren bir duygudur. Gökyüzündeki ay, şâirin akşam eğlencesine bakıp kıskançlık duyan bir kişi olarak tahayyül edilmiştir.

Sipihr reşk ideli bizüm ‘ıyş-ı şâmımuza
Bakar hased gözi ile kamer de câmımuza (2364/1)

Büyü genellikle kötü kişiler tarafından insanlara zarar vermek için yapılır. Bazen de kızlar sevdiklerini kendilerine âşık etmek için büyü yaparlar. ‘Âlem gönül aldatan güzelin gözleri ile büyülenmiş bir insan olarak tahayyül edilmiştir.

Sihir ile cân u gözün ey dil-firîb
‘Âlemi kendüye teshîr eylemiş (1285/2)

Felek bir başka beyitte ise etrafa daima zarar veren bir kişi olarak tahayyül edilmiştir. Onun işi daima zarar, ziyandır.

Çarhün işi hemîşe su’bdedür
‘Âkil anlar bunu müşâhededür (375/1)

Tuğra, Türk padişahlarının imza ve alâmeti olan özel şekildir. Ahitnâme, fermân, berât, nâme-i hümâyûn, para, kitâbe vs. yerlerde kullanılırdı.¹⁰³ Sevgilinin güzelliği ferman, çatılmış kaşları tuğra, ‘âlem de mahkûm edilen insan olarak düşünülmüştür.

‘Âlemi mahkûm iden her dem berât-ı hüsnidür
Kim mutî’ olmaz çelmiş kaşları tigrâyı gör (803/5)

---

¹⁰³ İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s. 460.

Sevgilinin siyah saçı âşıkların gönüllerinin asıldığı yerdir. Bütün âşıklar bunu ister ve bunun için birbirleriyle yarışır, kavga ederler. ‘Âlem de, sevgilinin saçına gönlünü asabilmek için birbirine düşen insanlara benzetilmiştir.

Hey ne şîrîndür şehâ la’l-i şeker-rîzûn senün
‘Âleme fitne virür zülf-i dil-âvîzûn senün (1536/1)

22. Kadeh

Gökyüzü şeklinin yuvarlaklığı sebebiyle kadehe benzetilmiştir. Aşkın içkisine kimsenin tahammülü yoktur ancak felek kadehi bile olsa gönül onu içmelidir.

İşkun meyine kimse de yok gerçi tahammül
Sen eyle dilâ ger kadeh-i çarh ise de nûş (1244/5)

Dokuz kat gök, dokuz kadeh olarak tasavvur edilmiştir. Şâir, aşk sarhoşudur ve feleğin dokuz kadehini bir nefeste içmektedir.

Mest-i ‘ışkam sor bana çarhun tokuz peymânesin
Bir nefes almakcadur anı içüp nûş eylemek (1565/3)

23. Kafes

Gökyüzü şekil bakımından kafese benzetilmiştir. Âşığın âhı göklere çıkmakta; feleğin kubbesi âh okları tarafından kafes gibi örülmektedir.

Benüm bu tîr-i âhumdan felek sakfî müşebbekdür
İrişür göklere mâhum gel olma âhdan gâfil (1683/4)

Gülbahçesiz dünya, bülbülün gözüne kafes gibi görünür.

‘Aynüme almam cihânı döstlar ben yârsuz
Gözine ‘âlem kafesdür bülbülün gülzârsuz (1120/1)

24. Kale

Gökyüzü, yüksekliği ve şeklinin yuvarlaklığı sebebiyle kaleye benzetilmiştir. Kaleleri feth etmek için top atışı yapılır. Âşığa da âh topunu havaya attığında, feleğin kalesini alacakmış gibi gelir.

Âh tûpını hevâya kaçan atsam pertâb
Feth idem gibi gelür kal'asını gerdûnun (1603/2)

25. Kalkan

Gökyüzü yuvarlaklığı, kubbemsi şekli ve katları dolayısıyla kalkana benzetilmiştir. Dokuz kat felek dokuz kalkan olarak tahayyül edilmekte ve âşığın âh okları bu dokuz kalkanı delip geçmektedir.

Ey felek sakın giçer durmaz tokuz kalkanunı
Âhum okından neden sen böyle bî-bâk olasın (2112/2)

26. Kandil

Gökyüzü şeklinin yuvarlaklığı ve parlaklığı bakımından kandil olarak düşünülmüştür. Kandil, içine sıvı yağ (zeytin ve gaz yağı gibi) ve fitil konarak yakılan ve aydınlatmada kullanılan bir alettir. Kandiller, yağ konan hazne ile fitil bulunan kısımdan ibarettir. Fitolin yağı bittiği zaman yanmaması için, yağ kabına su konur. Yağ üstte bulunduğundan fitil onunla temas ederek yanar; bittiği anda da su ile temasa geçer ve fitil kendiliğinden söner. Şâir bağrının yağıyla, gözlerinin suyunu kullanmış, felek kandilini yakmak için aşkını da fitil yapmıştır.

Bagrumun yağı ile bu gözlerümün suyunı
Yakmaga kandîl-i çarhı eyledüm 'ışkum fitîl (1729/3)

Âşığın âhı gökyüzünü aydınlatmakta, felek kandili her gece gönül ateşinden yanmaktadır.

Âteş-i dilden yanar her gice bu kandîl-i çarh
Ger kebûd olsa felek tan mı ider âhum uruc (291/3)

Aşağıdaki beyitte ise âşığın âhı, arş kandilini yakmak için kıvılcım olarak görülmüştür.

Tutsun sadâ-yı na'ra-i 'ışkun felekleri
Kandîl-i 'arşı yakmaga âhun şerâre kıl (1678/4)

27. Kâse

Gökyüzü, şeklinin yuvarlaklığı sebebiyle kâseye benzetilmiştir. İçki sunan güzel, Muhibbî'ye felek kâsesiyle aşk şarabı sunarsa, Muhibbî mahşere kadar sarhoş olmaya razıdır.

İster isen bu Muhibbî haşre denlü mest ola
Kâse-i gerdûnla sâkî şarâb-ı 'ışkı sun (2191/5)

28. Kayık

Kayıklar su üzerinde yük ve yolcu taşıyan araçlardır. Burada gözyaşları denize, felek ise kavisli oluşu sebebiyle gözyaşı denizinde yüzen kayığa benzetilmiştir. Âşığın ateşli âhlarından dolayı gözyaşları coşup taşmakta, tüm gökyüzünü kaplamaktadır. Bu gözyaşlarına ilk önce gark olacak olan ise feleğin kayığıdır.

Cûş ide âhum yelinden eşk-i çeşmüm korkaram
Gark olan ol dem en evvel zevrâk-ı gerdûndur (383/2)

29. Kilise

Gökyüzü, sevgilinin put gibi güzel olması sebebiyle kilise olarak tahayyül edilmiştir. 'Âlem kilisesinde put gibi güzel ortaya çıkınca, birçok kişi aşka düşüp Mecnun gibi divane olmuştur.

Deyr-i 'âlemde kaçan kim bir sanem peydâ olur
'İşka düşüp niceler Mecnûn-leyin şeydâ olur (948/1)

Kilise dînî ayinlerin yanı sıra nikâh merasiminin de yapıldığı yerdir. Bu sebeple şâir, ‘âlem kilisesinde dünyada âşık olmuşların bulunduğunu söylemektedir.

Egerçi ‘âşık olmuşlar bulunur deyr-i ‘âlemde
Muhibbî gibi ‘âlemde velî hâl-i mükedder yok (1396/5)

30. Konak

Konaklar varlıklı kişilerin bütün ailesi ve hizmetçileriyle bir arada ikamet ettiği büyük yapılardır. Genellikle çok eski tarihlerde aile büyükleri tarafından yaptırılmış ve nesilden nesile her kuşak aynı konakta yaşamıştır. Aynı zamanda konaklar, eskiden yolcuların konaklamaları için yapılan, yolların konaklama yerlerine inşa edilmiş yapılardır. Gece burada geçirilir ve ertesi gün yola devam edilirdi. ‘Âlem de yaratılışının çok eski olması sebebiyle konağa benzetilmiştir. Dünya da eski bir konaktır ve ona aldanmamak gerekir. Çünkü ezelden beri, biri konar biri göçer; onun hâlini konanlar, göçenlerden daha iyi bilemez.

Muhibbî sakın aldanma ribât-ı köhnedür ‘âlem
Biri konar biri göçer ezelden böyledür kârı (2615/5)

Ribât-ı köhnedür ‘âlem konanlar tîz göçer andan
Velî bilmez anun ahvâlini konan göçenden yeg (1501/4)

31. Kubbe

Gökyüzü, kavisli şekli sebebiyle kubbeye benzetilmiştir. Gök kubbe, âşığın âhının mekânıdır. Âşık âh çekerse felek kubbesi ateş ile yanar.

Şol denlü akdı kim semege irdi göz yaşı
Âhuma dahi evc-i felekler mekân olur (638/3)

Âh idersem âteş ile yana bu çarh-ı felek
Aglasam gark ola ‘âlem dîde-i seyyâl ile (2353/4)

Ay ve güneş, gökkubbede âh oklarının nişanıdır; hedefidir. Âh oklarının feleğin kubbesinden geçmesine rağmen sevgilinin katı gönlünde yer etmemesi şaşılacak şeydir.

Sâhib-dilün ki âhı okı ‘âşıkânedür
Evc-i felekde mihr ü meh ana nişânedür (716/1)

Giçer âhum okı çarh-ı felekden
‘Âcebdür katı gönlüne yir itmez (1129/4)

Gökyüzü, parlaklığı ve saydamlığı sebebiyle billur bir kubbeye benzetilmiştir.

Sakf-ı çarh-ı bî-sütûna dūd-ı âhumdur sūtûn
Zâhir olsun bir nazar bu kubbe-i minâya bak (1425/3)

Allah kudret eliyle gökleri kubbe, yeri de ona halı etmiştir. Âşığın âhı ise, gökyüzü kubbesine çıkmak için bir kemenddir.

Kubbe kılmış gökleri itmiş zemîni ana ferş
Dest-i kudretle ne yüzden yapmış ol mi’ mârı gör (874/2)

Mu’âvin olmasa âhum kad ü bâlâna irmezdüm
Felek tâkına çıkmaga benüm müşkin-kemendümdür (755/3)

Beyitlerde genellikle âhin gökyüzüne çıkması mevzu edilmektedir. Burada ise tam tersi olmakta âşık, gönül dumanını gök kubbeye salmamaktadır.

Dūd-ı dilümi kubbe-i mînâya virmez
Yaşum nücûma dâgumu da aya virmez (2254/1)

Nakş, duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya sulu boya resim, süsleme sanatıdır.¹⁰⁴ Ay ve güneşin nakşı felekten silinse mühim değildir; çünkü Muhibbî'nin şiirlerinin nakşı, gök kubbesine yeter.

Hakk olursa mihr ü meh nakşı felekden gam degül
Nakş-ı eş'ârun Muhibbî künbed-i mînâ yiter (870/5)

32. Kulak

Gökyüzü, kavisli şekli sebebiyle kulağa benzetilmiştir. Âşıkların inleyişleri gök gürlmesi gibi feleğin kulağını gümlenmektedir.

Ra'd gibi bu felek gûşını güm güm gümlüdür
Nâlesin 'âşıkların sanman ki siz âhestedir (568/4)

33. Küp

Gökyüzü, şeklinin yuvarlaklığı sebebiyle su küpüne benzetilmiştir. Şâir feleğin küplerini içerek boş etmek istemektedir.

İçüben boş idelüm işbu felek küplerini
Dehr meyhânesine sucıyı dâm eyleyelüm (1953/2)

34. Mahzen

Mahzen, evlerde, işyerlerinde vb. yapılarda bulunan yer altındaki, içinde eşya saklanan karanlık, havasız depo veya kilerlere verilen addır. Gökyüzü karanlığı ve genişliği sebebiyle mahzene benzetilmiştir. Ayrıca bazı kesimlerce mahzen kelimesi şaraplık, içki konulan veya saklanan yer olarak da adlandırılmaktadır. Şâir, felek mahzeni altınlarla dolu olsa da dönüp bakmayacağını söylemektedir. Altın saraylar, meyhanecilerin yaşadığı yerdir, ona yeterli olansa meyhanelerdir.

Bakmazam mahzen-i eflâk olursa tolı zer
Kasr-i zer gayrler ile deyr-i mugân bana yiter (900/3)

¹⁰⁴ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 802.

35. Meclis

Meclis, bir konuyu konuşmak veya görüşmek için bir araya gelmiş kimselerin yaptığı toplantı ve bu toplantının yapıldığı yerdir.¹⁰⁵ Felek de yıldızların, güneşin ve gezegenlerin toplandığı yer olduğu için meclise benzetilmiştir. Muhibbî'nin âhının şimşeği ışık vermiştir. Bu yüzden felek meclisi aydınlık görünür.

Berk-i âhum şu'le virdi ey Muhibbî dün gice
Anun içündür ki rûşen görünür bezm-i felek (1519/5)

36. Müftü

Müftü vilâyet ve kazâlarda din işlerine bakan, fetvâ veren kimsedir.¹⁰⁶ Müftü İslami bilimler yönünden kendini geliştirmiş kişidir. Aşağıdaki beyitte âlem müftüsünün bile aşktan habersiz olduğunu; aşkın engin bir deniz olduğunu ve kimsenin o gerçeğe erişemeyeceği söylenmektedir.

Bi-haberdür 'ışkdan san müfti-i 'âlem dahi
Kimse gavrına irişmez bahr-i bî-pâyândur (880/4)

37. Müşteri

Eskiden alışverişler takas yoluyla olurdu. Müşteri, alacağı mala kendi elindeki malla talip olur ve karşılıklı olarak malları takas ederlerdi. Gökyüzü de güzellik pazarında sevgilinin dudaklarının herkese helva sattığını görünce, ay ve güneşle ona müşteri olmuştur.

Çarh-ı gerdûn mâh-ü hûrşîdle olur müşteri
Hüsn bâzârında la'lün her kaçan helvâ satar (808/3)

38. Sâkî

Sâkî, içki toplantılarında içki dağıtan kimsedir.¹⁰⁷ Dîvân şiirinde ise sâkî, kadehle içki sunan güzeldir. Güneşin kadeh, güneş ışıklarının ise toprağa dökülen şarap damlaları

¹⁰⁵ **Türkçe Sözlük**, c.2, s. 1000.

¹⁰⁶ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s. 713.

¹⁰⁷ **Türkçe Sözlük**, c.2, s. 1247.

olarak düşünülmesi sebebiyle felek, elinde tuttuğu altın saçan kadehle toprağa ışık yudumu döken sakiye benzetilmiştir.

Felek câmi içüp döker şu'â'ı cür'asın hâke
Elinde tutduğu mihr-i zer-efşân san ayagıdır (608/4)

39. Saray, Köşk

Gökyüzü, yüksekliği ve büyüklüğü sebebiyle saraya benzetilmiştir. Şâir 'âlemin sarayını görüp güvenmemesini, çünkü onun temelini su üstüne yapıldığını söylemektedir.

Muhibbî 'âlemün kasrın görüben i'timâd itme
Urulmuşdur su üstünde ezelden çünkü bünyâdı (2770/5)

40. Sarhoş

Sarhoş kimseler hareketlerini kontrol etmekte zorlanır; kaslarına hâkim olamaz; ayakta durmakta güçlük çeker ve sürekli bir baş dönmesi haliyle sersemleşirler. Gökyüzü de sürekli dönmesi sebebiyle başı dönmüş bir sarhoşa benzetilmiştir.

Ben degülem yalnız 'ışkun ile ser-gerdân senün
Bunca yıl ser-geştedürür künbed-i devvâr mest (214/4)

41. Şişe

Gökyüzü rengi, parlaklığı ve yuvarlaklığı sebebiyle şişeye benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte felek şişesi, kum saati olarak düşünülmüştür. Kumlar sayısı kadar insanın ömrüne sayı ve sınır biçilmiş, buna rağmen bu kumlar ne kadar çok görünse de, felek şişesi dünya içinde bir saat bile gelmez.

Ola kumlar sağışınca ömrüne hadd ü 'aded
Gelmeye bu şişe-i çarh içre bir sâ'at gibi (2627/4)

Aşk eri, âh oklarıyla hüner sahibi olarak tanınır ve atılan bu âh okları felek şişesini delip geçer.

Âh oklariyle ‘ışk eri ehl-i hüner giçer
Bir an içinde şîşe-i çarh-ı deler giçer (747/1)

42. Taht

Gökyüzü, yüksekliği bakımından tahta benzetilmiştir. Padişah en yüksek makamda ve devamlı övülen kişidir. Şâir, dünya padişahı olmakla değil; sevgiliye kul olmakla övünüyor. Sevgilinin kapısında kul olalı beri felek tahtının padişahı olduğunu söylüyor.

Cihâna pâdişâh iken kul olmak sana fahrumdur
Kapunda bende olaldan şeh-i gerdûn-serîr oldum (1960/3)

Sevgiliye can ile kul olunursa; devrân, âşığı felek tahtının padişahı yapar.

Sana cân ile kul oldum felek sakfına pâ korsam
‘Aceb midür beni devrân şeh-i gerdûn-serîr itdi (2780/3)

Gün doğusunun sultânı olan güneş, gök tahtına geçtiğinde onun amacı, askerlerinin yıldızı köle yapmasıdır.

Çün felek tahtına giçdi husrev-i hâver güneş
Kasdı bu ide sipâhı encümi çâker güneş (1259/1)

43. Tartı

Teraziyle kütle ölçme işlerine tartma denir. Eşit kollu terazide tartma işi, ölçülecek kütle, bilinen kütlelerle mukayese edilerek yapılır. Bunlarda, orta noktasında bir bıçaksırtı bulunan terazi kolu ve bu kolun uçlarına asılı duran iki kefe vardır. Bir kefeye kütlesi ölçülecek cisim, diğer kefeye bilinen standart kütleler konularak ölçüm yapılır. Beyitte de ay ve güneşin tartılması sebebiyle tartı kefesinin gökte bulunduğu söylenmiştir. Tartının bir

kefesine ay ve güneşi diğer kefesine sevgilinin güzelliğini koyduklarında sevgilinin güzelliği ağır gelmiştir. Bunun için tartı kefesi gökte görülmüştür.

Ay ü günü dardılar geldi şehâ hüsnün ağır
Anun için gökde gördüm keffe-i mîzânını (2676/4)

Yine beyitlerde âşık, aşk yükünü ve gam yükünü çektiğini söylemektedir. Bu yük öylesine ağırdır ki bu yükü feleğin katarı çekemez, onu ancak âşık çekebilir.

Çeker ‘âşık ‘acebdür bâr-ı ‘ışkı
Çekemez anı bu çarhun katarı (2718/4)

Çekdiğüm bâr-ı gamı çarhun kattârı çekmeye
Gelmedi bu vâdi-i mihnetde pâdâşum benüm (1886/4)

44. Tas

Gökyüzü, kubbe gibi olan şekli sebebiyle tasa benzetilmiştir. Taslar genellikle metalden yapılmıştır. Yere düştüğünde yahut başka bir cisimle tasa vurulduğunda tasta çınlama sesi duyulur. Gökyüzü ters dönmüş bir tasa benzetilmiş ve bu tasa gelen şimşek ve gök gürültüsü de, âşığın âh ve inlemelerine benzetilmiştir. Gönül dert ile inlediğinde gök tası çınlamaktadır.

Bu tas-ı ser-nigûna Muhibbî bu ra’ d ü berk
Mihnet odiyle dilde olan âh ü nâledür (481/5)

İnle ey dil derd ile tâ çınlasın tâs-ı felek
Aglâ ey çeşmüm dem-â-dem su gibi her yane ak (1386/2)

45. Tavan

Gökyüzü, kavisli şekli ve yüksekliği sebebiyle tavana benzetilmiştir. Sevgilinin güzelliğinin ışığı, gökyüzünün tavanına erişirse; felek boşluğunda ay ve güneş yok olup gider.

Mahv ola gide evc-i felekde meh ü hûrşîd
Ger pertev-i hüsnî irişe sakf-ı semâya (2530/2)

Direkler veyahut sütunlar, tavanların çökmeden durmasını sağlamaktadır. Âşık öyle bir âh çekmiştir ki âhları gökyüzünün tavanına çıkmıştır. Âh dumanı da, sütunsuz feleğin tavanına sütun olarak tahayyül edilmiştir.

Şol kadar âh eyledüm çıkdı felekler sakfına
Görinür çarhun kebûd-reng oldı eyvânı dürüst (237/2)

Sakf-ı çarh-ı bî-sütûna dûd-ı âhumdur sütûn
Zâhir olsun bir nazar bu kubbe-i minâya bak (1425/3)

46. Tavlacı

Felek, tavla oyununu çok iyi oynayan bir tavlacı olarak tahayyül edilmiştir. Tavla iki zarla oynanır. Oyuna kimin başlayacağını belirlemek için karşılıklı birer zar atılır. Büyük zar atan oyuncu oyuna başlama önceliğini kazanır. Muhibbî, zarı gelmez diye elini çekmemesini; feleğin tavlacısının oyununu oynadığını söylemektedir.

Ey Muhibbî oynar oyunu bu nerrâd-ı felek
Yok yire çekmege elüm gelmez dime nerdüm benüm (1893/5)

Felek tavlacısı, âşığı başı dönmüş perişan kılıp yer üzerinde oynatarak ağlatıp inletmektedir.

Ser-geşte kılup nat'-ı zemîn üstine âhır
Nerrâd-ı felek oynaduben kıldı beni zâr (962/4)

47. Tellal

Tellal, herhangi bir şeyi, olayı veya bir şeyin satılacağını halka duyurmak için çarşıda, pazarda yüksek sesle bağırarak kimsedir.¹⁰⁸ Felek tellalı da, gece gündüz bağırıp, çağırıp, kimse benden vefa ummasın demektir.

Ey Muhibbî dir ki kimse ummasun benden vefâ
Çağırıp feryâd ider her rûz u şeb dellâl-ı çarh (310/5)

Şaban ayı, ramazanın habercisi olan mübarek bir aydır. Bu ayda oruç tutmanın birçok fazileti olduğu için mü'minler, bu ayda oruç tutmaya özen gösterirler. Ramazan zaten oruç ayıdır. Şevval ayı geldiğinde ramazan bitmiş, dolayısıyla bayram gelmiştir. Felek, şevval ayının gelmesiyle yeme, içme, eğlence gibi yasakların kalktığını; bayramın geldiğini ilan eden kişi olarak tahayyül edilmiştir.

Selh-i şa'ban ile oldı 'ıyş u 'işret nâ-bedîd
Gurre-i şevvâl ile yazdı felek menşûr-ı 'îd (343/1)

48. Terzi

Felek, aşk ehline gam, keder ve dert kaftanı biçen bir terziye benzetilmiştir.

Ehl-i 'ışka ey felek-hayyât biçersin kabâ
Gamdan özge hil'at ü tâc u kabâ biçilmesün (2121/4)

Biçeli gam hil'atin egnüme hayyât-ı felek
Ey Muhibbî ateş-i âhum da başum tâcıdur (400/5)

Bana dek sâkî-i devrân mahabbet câmını içsün
Felek-hayyâtı egnüme dahi gam hil'atin biçsün (2139/1)

---

¹⁰⁸ Türkçe Sözlük, c.2, s. 1447.

Muhibbî, sevgilinin zulmüyle onun diyarında ölüyor diye felek terzisi, kanlı kefen kesmiştir.

Muhibbî cevri-i yâr ile öliyor diyü kûyında
Felek hayyâtı anunçün gelüp hûnin kefen kesdi (2759/7)

49. Ülke, mülk

Padişahlar, bir kent veya ülkeyi savaşarak almışlar veya anlaşma yoluyla kendilerine bağlamışlardır. Cihan padişahı Muhibbî de birçok ülke fethetmiştir. Ancak vefasız dünyaya gönül bağlamamak gerektiğini, çünkü dünya ülkesine kimsenin sahip olamadığını söylemektedir.

Çünkü ‘âlem mülkine bir kimse mâlik olmadı
Bî-vefâ dünyâya dil virme Muhibbî sen sen ol (1720/5)

50. Yay

Gökyüzü şeklinin kavisli olması sebebiyle yaya benzetilmiştir. Felek yayından devamlı sıkıntı ve eziyet okları atılsa da gönül, göğüs meydanında okların atıldığı nişan yeri olur ve bütün bu eziyet ve sıkıntılara katlanır.

Çarh yayından kaçan atılsa mihnet okları
Sîne meydanında dikilmiş nişânıdur gönül (1684/6)

51. Yüz

Âh dumanının feleğin yüzünü kaplaması sebebiyle gökyüzü-yüz münasebeti kurulmuştur.

Âhum dühânı düpdüz çarhûn yüzini dutdı
Görinmez ise tan mı göklerde zer çerâğı (2695/4)

Şâirimiz hüsn-i talil sanatı yaparak, göğe yükselen âh dumanından dolayı gökyüzünün çehresinin koyu renk görüldüğünü söyler.

Ey Muhibbî tan mı görünse yüzi çarhun kebûd
Dem-be-dem iden ‘urûc ana duhânundur benüm (1896/5)

Güneş ve ay doğduğunda gökyüzü aydınlanır. Güneş ve ayın doğmaması dert değildir; çünkü ‘âlemin yüzüne sevgilinin gün gibi parlak yüzü ışık saçar. ‘Âlemin yüzü sevgilinin yüzünün ışığından aydınlanır.

Gökden eger ki togmasa mihr ile meh ne gam
‘Âlem yüzine gün yüzi yârün ziyâ yiter (986/5)

II. YILDIZLAR

Muhibbî Dîvânı’nda yıldız, kevkeb, nücüm, encüm, ahter, sitâre, necm adlarıyla yer almıştır.

A. YILDIZLARLA İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER

Yıldızlar ışıklı oluşları, gökyüzünde oluşları, çoklukları ve uğur getirmeleri sebebiyle gerçek manalarıyla kullanılmalarının yanında çeşitli hayallere de konu olmuşlardır. Beyitlerde yıldızların gece görünmeleri, ay ile beraber bulunmaları, güneşin doğuşuyla kayboluşları da zikredilir.

1. Eski Astronomi Bilgisine Göre Yıldızlar

Yıldızlar, burçlar, seyyâreler ve gökyüzüyle ilgili unsurlar ilkçağlardan itibaren insanoğlunun ilgisini çekmiş ve insanlar gökyüzünü incelemeye başlamışlardır. Kâinat, gökyüzü, yıldızlar, gezegenler ve dünyanın şekliyle ilgili pek çok düşünce Eski Türk Edebiyatında, sadece ilkçağlardaki bilim adamlarının düşünceleriyle daha doğrusu yorumlarıyla sınırlı kalmamış; bunlara inanışlar da eklenmiştir.¹⁰⁹

İslâm bilim tarihinde astronominin karşılığı olarak ilm-i felek tabiri kullanılmaktadır. “İhvân-ı Safâ”nın tanımlamasına göre ilm-i felek üç dala ayrılır: Birincisi feleklerin yapısını, yıldızlar ve sayıları, burçlar, büyüklükleri, aralarındaki uzaklıklar ve

¹⁰⁹ Şerife Akpınar, “Lâmi‘î’nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinde Astrolojik Unsurlar”, s. 170.

hareketleri; ikincisi astronomi cetvellerinin kullanımı, takvimlerin düzenlenmesi, tarihlerin tesbiti; üçüncüsü feleklerin dönüşü, burçların doğuşu ve yıldızların hareketinden dünyada olabilecekler hakkında bilgi çıkarılmasıyla ilgilidir.”¹¹⁰ Astroloji ise tek başına bir ilim değildir. Astrolojinin, matematiksel ilimlerden olan astronomiyle farkı, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna ve bu sistem sayesinde gelecek, şimdiki durum ve geçmişe dair bilgi elde etmenin mümkün olduğuna inanılmasıdır; bu anlamda astroloji astronominin metafiziğidir. Farâbi ve İbn Sinâ da astronomiyle astrolojinin arasını ilmî usuller bakımından ayırmaktadır.¹¹¹

Eski astronomi telakkisine göre yıldızların insanlar üzerinde tesiri olduğu sanılırdı ve bu oldukça yaygın bir inanıştı. Bu telakki şöyle izah edilebilir: Dokuzuncu gök dönerken diğer felekleri ve dolayısıyla yıldızları da beraberinde döndürmektedir. Yıldızlar bu esnada birbirlerine yaklaşır ve uzaklaşırlar. Bazen de bir burçta birleşirler. Eski inançlara göre bu durum, insanların kaderine tesir etmektedir. Yaptığı bu tesirin müsbet ya da menfî oluşuna göre de *sa'd* (uğurlu) veya *nahs* (uğursuz) sayılmaktadır.¹¹²

Parlak aya benzeyen ay yüzlü sevgili, âşığın yıldızında görünmez, şans da gün yüzlü sevgiliyi görmeye yardım etmediğinden âşık, kendini talihsiz, kötü kaderli addeder. Felek onu sevgilinin uzağına atmıştır. Muhibbî bahtsızlığını “bed-ahter”, “bî-sitâre” gibi ifadelerle anlatmaktadır.

‘Âceb bilsem niçün cânân görünmez
Sitâremde meh-i tâbân görünmez (1098/1)

Tâli‘ müsâ‘id olmadı görmege gün yüzün
‘Âlem içinde var mı **bed-ahter** benüm gibi (2794/4)

Dü-mâh olupdur ey mâh görmez yüzün Muhibbî
Ol **bî-sitâre** nitsün dûr itdi çarh-ı gerdûn (2281/6)

¹¹⁰ Tefkîk Fehd, “İlm-i Felek”, **DİA**, s. 126.

¹¹¹ Tefkîk Fehd, “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”, **DİA**, s. 124.

¹¹² Sabahat Deniz, **16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev'i-Yahya Beğ)**, s. 109.

Âşığın ya talihi yoktur, ya da sevgilide iyilik; âşığına karşı merhamet yoktur. Sevgilinin güneş yüzünü görmeden gün, ay, yıl geçer. Saadet yıldızının neden başına doğmadığını bilmemekte Allah'a mutluluk yıldızının doğup doğmayacağını sormaktadır.

Tulû' itmez neden bilsem sa'âdet necmi başuma
Yahud bî-tâli'em benzer yâ dilberde 'inâyet yok (1387/4)

Bilmezem Yâ Rab¹¹³ togar mı hiç sa'âdet kevkebi
Görmezem gün yüzünü yârün giçer gün ay ü yıl (1749/4)

Âşık, sevgiliyi bulmak bir gece bile birlikte olmak için her belaya razıdır. Ancak bunun için talih gereklidir ve ne yazık ki yıldızının bahtı uğursuzdur.

Bir gice olmadum ol mâha mukârin-i nedîm
Nahs imiş katı sitâresi meger yıldızumun (1577/4)

'Âşık belâya kâyil zâhid cinâna mâyil
Her isteyen bulmaz lâbüd gerek sitâre (2491/3)

Güneş, dünyayı aydınlatır. Yıldızı sevgilinin güneş gibi yüzünü göstermeyince Muhibbî'ye akşam karanlığı olur.

Güneş ruhsârını yârün Muhibbî görmege vardı
Sitârem bana göstermez olur ol dem siyâh ahşam (1949/5)

Gökyüzünün dönmesinden âşığın yıldızı hoşnut olur ve bir bakışta melek görünüşlü, peri yanaklı sevgili görülür. Mutluluk güneşi yüz gösterirse devlet güneşi başına doğup uğurlu yıldızını ortaya çıkarır.

---

¹¹³ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 524'te "Yârab" olarak yanlış yazılmış "Yâ Rab" olarak değiştirdik.

Râzıyam devr-i felekden sa‘d¹¹⁴ olupdur yıldızum
Ol melek-manzar peri-ruhsârı gördüm bir nazar (951/4)

Güneş doğunca yıldızların kaybolmasına işaretle güneş ile yıldızlar beraber zikredilmektedir. Yıldızlarla ayın bir arada bulunması da beyitlerde işlenmiştir. Sevgilinin hasretiyle gözlerinden yaş döken âşık, sevgiliyi görünce sakinleşmiştir. Bu durum güneşin doğuşuyla yıldızların kaybolmasına benzetilmiştir. Sevgili dolunay gibi yüzünü gösterince diğer ay yüzlüler yıldız gibi mahvolup kaybolmuştur.

Yüzün gördukce ey meh-rû gözüm yaşı bulur teskîn
Ki san mihr-i cihân-arâ togar pinhân olur kevkeb (143/2)

Cihân meh-rûları encüm gibi bir demde mahv oldu
Kaçan sen ‘arz-ı hüsn idüp yüzünü mâh-tâb itdün (1522/3)

2. Yıldızlarla İlgili Dînî Unsurlar

a. Âyetler

Allah Kur’an-ı Kerîm’de: “Geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O’dur. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.”¹¹⁵ buyurmaktadır. Aşağıdaki beyitte bu âyet-i kerimeye telmihte bulunulmuştur. Allah’ın emriyle güneş doğup gündüz aydınlık olmuş, geceyi de karanlık eyleyip yıldızlarla süslemiştir.

Rûzı rûşen eyledün emrûnle gün itdi tulû‘
Gıceyi encümler ile zeyn idüp târ eyledün (5/5)

Gök cisimlerine tapan kavimlerden kalma inanca göre; gök cisimlerinin etkisinin, edilgeni sadece insan değil, aynı zamanda Dünya’da gerçekleşen herhangi bir olaydır. Daha sonra Babil dinlerinin bir parçası olarak eski Arabistan’da yayılan yıldızlara tapınmanın kalıntıları, Kur’an’ın nazil olduğu ortamdaki Araplarda da görülmeye devam

¹¹⁴ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 309’da “sad” olarak yanlış yazılmış “sa‘d” olarak değiştirdik.

¹¹⁵ Enbiyâ, 33.

etmiştir. Kur’ân, bu inanışların karşısında durmuş ve gök cisimlerin aslında ne için yaratıldıkları açıklanmıştır. Fussilet Sûresi 37. âyet-i kerîmede Allah (c.c.): “Gece ve gündüz, güneş ve ay O’nun âyetlerindedir. Güneşe de aya da secde etmeyin. Onları yaratan Allah’a secde edin!”¹¹⁶ buyurmaktadır. Muhibbî de, bunu yıldız yaptı demenin yanlış olduğunu; uğur ve uğursuzluğun ezelden yazıldığını söylemiştir.

Ezelden çün yazıldı sa‘d ü ger nahs
Hatâdur dime bunu itdi ahter (791/4)

3. Yıldızlar ve Sosyal Hayat

Sosyal hayatta da yıldızlar, insanlar üzerinde önemli rol oynar. Halk arasında geceleri uykusu gelmeyen bir insana yıldız veya koyun sayması tavsiye edilir. Hep aynı monotonlukta bir iş yapmak insana uyuşukluk verir. Sayılamayacak kadar çok olan yıldızları saymaya çalışmak da aynı hâli getirecektir.¹¹⁷ Sevgiliyi görmek isteyen ya da aşk yarası olan kişinin gözüne uyku girmez, ayrılık acısı çeken âşıklar, uyku nedir bilmezler. Gece boyunca gözyaşı dökerler ki bu yaşlar, gökyüzündeki yıldızlar kadar çoktur. Bunun için de geceleri sabaha kadar yıldız sayarlar.

Giceler uyku yüzün görmez gözüm ahter sayar
Tâlibem âh ol meh-i nâ-mihribâna görmeden (2229/2)

Giceler encüm sayar tâ subha dek çeşmüm benüm
Hâb gözüme gözlerüm ben eylerem âh ile vâ (98/4)

Encüm sayarsa dîdelerüm tâ-seher ne tân
Sevdâ-zede olan gözine hiç gele mi hâb (120/5)

¹¹⁶ Davut Ağbal, “Kur’an’da Burçlar: Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 38, 2012, s. 269.

¹¹⁷ Sabahat Deniz, **16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev'i-Yahya Beğ)**, s. 113.

a. *Örf ve Âdetler*

Yıldız ilmiyle uğraşan kişiye müneccim denir. Eskiden yıldızların insanlar üzerine etkisi olduğu inancı daha yaygındı ve kuvvetli idi. Bu nedenle müneccimlik üstün bir merteye ve seçkin bir görev idi. Padişahların ve büyük komutanların yanlarında birer müneccim bulunurdu. Bunlar hangi işin hangi saatte yapılması hususunda yıldızların uygun olup olmadıklarını araştırırlardı.¹¹⁸ Muhibbî, sevgilinin ayva tüyleri etrafındaki parlak halkayı görünce ağlasa ayıp olmaz. Çünkü yıldız falcıları, yağmur olur diye yazmışlardır. Gözünün yaşında yüzünün aksini gören falcı da iyi bir yıldız olduğunu söylemiştir.

Hâle-i hattunı gördükde Muhibbî ağlasa
Tan mıdur bârân olur diyü müneccimler yazar (547/5)

Gözüm yaşı içinde ‘aks-i rûyü
Müneccim didi eyü yılduzun var (1072/4)

4. *Yıldızlarla İlgili Deyimler*

Divânda yıldızlarla ilgili pek fazla deyim mevcut değildir. “Yıldızı barışmak” ve “yıldızı olmamak” deyimleri birbiriyle ilişkili olarak aynı beyit içinde zikredilmiştir.

a. *Yıldızı barışmak ve yıldızı olmamak*

Yıldızı barışmak bir kişinin karşısındaki insanla iyi anlaşığı ve geçindiği durumlarda kullanılan bir deyimdir.¹¹⁹ Fakat burada bunun zıd mânâsı kullanılarak sevgilinin âşık ile yıldızının barışmamasından bahsedilmektedir. Fakat yıldızın barışık olmaması ise muhatapla bir türlü orta yolun bulunamaması ve dostluğun kurulamaması durumunu anlatır. Günümüzde bile burçlarına göre birbirlerinde uyum veya uyumsuzluk arayan insanların durumunda olduğu gibi burada da âşık sevgilisinin umursamaz tavırlarının yıldızlarının/burçlarının uyumsuz oluşundan kaynaklandığını söylüyor. Bu şekilde hem deyim anlamıyla yıldızı barışık olmamayı hem de gerçek anlamda yıldızlarının/burçlarının uyumsuz olduğunu söylüyor. Yıldızı olmamak ise bahtsızlığın,

¹¹⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 340.

¹¹⁹ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, s. 1119.

mutsuzluğun ifâdesinde, en çok kullanılan deyimdir.¹²⁰ Muhibbî de sevgiliyle yıldızı barışmadığı için tâlihinin el vermediğini ve yıldızının olmadığını söylüyor.

Ey Muhibbî tâli‘ el virmez sitârum yok gibi
Senün ile yıldızı barışmaz ol meh-pârenün (1477/5)

B. YILDIZLARLA İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER

Yıldızlar beyitlerde renkleri, şekilleri, çoklukları, parlaklıkları ve aydınlatıcı olmaları sebebiyle çeşitli şekillerde tasavvur edilmişlerdir.

1. Altın

Yıldız renginin sarılığı ve parlaklığı bakımından altına benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte yüzünü yere vurup yıldızının gölgesini almanın ayıp olup olmadığı sorulmaktadır. Çünkü yoksul, yerde altın görse her zaman kapar.

Yüz uruben kevkebün¹²¹ nakşını kapsam tan mıdur
Çün gedâ yir üzre görse dirhemi her dem kapar (708/4)

2. Asker

Sayılarının çok olması yıldızlar ve askerler arasında benzerlik kurulmasına vesile olmuştur. Âşîğin alevi, yıldız ordusu olup dünyayı sarmıştır. Ay tektir, yıldızlar ise ordu; bu yüzden aya baş eğmez. Yıldız ordusu, aya galip geldiği için Allah’a şükretmektedir.

Şerârum ‘âlemi tutdı baş eğmezem nola mâha
Bihamdillah ana galib olup encüm-sipâham ben (2153/4)

Ayrıca gün doğusunun sultânı olan güneş, gök tahtına geçtiği için yıldız askerlerini köle etmek ister. Çünkü güneş doğduğu zaman yıldızlar kaybolmaktadır. Şâir bunu,

¹²⁰ Sabahat Deniz, **16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev’i-Yahya Beğ)**, s. 115.

¹²¹ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 239’da “kebbekün” olarak yanlış yazılmış “kevkebün” olarak değiştirdik.

güneşin, galib bir hükümdarın yenilen askerleri esir alması gibi, yıldızları köle etmek istemesi şeklinde anlatmaktadır.

Çün felek tahtına giçdi husrev-i hâver güneş
Kasdı bu ide sipâhı encümi çâker güneş (1259/1)

3. Âşık

Ayn sevgili olarak düşünülmesiyle bütün yıldızlar da onun âşıkları olarak tahayyül edilmiştir. Ayrıca yedi gökteki bütün gök cisimlerinin dönüşü, ay gibi sevgilinin aşkı sebebiyle denilerek hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır.

Ayun olmuşdur egerçi cümle encüm 'âşıkı
Sen mehün 'ışkına döner işbu çarh-ı heftümîn (2192/2)

4. Göz

Yıldızlar parlaklıkları, yuvarlaklıkları ve küçüklükleriyle göze benzetilmiştir. Geceleri feleklerde yanan yıldızlar değil, gök halkı hayrete düşmüş, Muhibbî'ye hayranlıkla bakan göz gibidir.

Giceler eflâkde sûzân olan encüm degül
Ta'na gelmişdür gök ehli çeşm-i hayrândur bana (49/2)

5. Gözyaşı

Dîvânda yıldız ile en fazla ilgi kurulan unsur gözyaşıdır. Benzerliğin sebebi renk, şekil ve çokluktur. Âşık gözyaşlarını, aya benzeyen sevgili için akıtır. Gökyüzü sevgilinin eşiğidir. Âşığın sevgilinin eşiğinde döktüğü gözyaşları, yıldız olarak hayal edilir.¹²² Âşığın damla damla gözyaşı, gökyüzünü yıldızlarla doldurmuş; göğüs feleğinde yıldız olmuştur. Göğsünün yarasının pamuğu ve gam da parlak aya benzetilmiştir.

Gözlerüm yaşımı kıldun mihr-i eflâki nücûm
Penbe-i dâgumı hem bir mâh-ı tâbân eyledün (1605/3)

¹²² M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlîli*, s. 361.

Sîne eflâkinde eşküm olalı encüm-misâl
Penbe-i dagum görenler dirse tân mı mâhıyam (1859/3)

Ey Muhibbî gözlerüm yaşı müşâbih kevkebe
Olsa tân mı oldı çün çarhun meh-i tâbânı gam (1871/5)

Benedürler kevkebe bu katre katre eşkümi
Penbe-i dâgum gören dir ana mâh-ı âsumân (2267/3)

Feleğe çıkmak için âşığın yıldızlar kadar gözyaşı dökmesi gerekmektedir.

Gözüm uyhu yüzün görmez döker yaş
Felekde çıkmag için kevkeb ister (564/4)

Âşık sevgilinin hasretiyle o kadar çok gözyaşı dökmüş, âh ve figan etmiştir ki yeryüzü yıldızlarla dolmuştur ve onu saymanın imkânı yoktur.

Hasretiyle dün gice şol denlü dökdüm göz yaşın
Kevkebi sımak olur lâkin anun a‘dâdı yok (1389/2)

Sen mehi hicrân şebinde her kaçan yâd eylesem
Yaş döküp encüm-misâl âh ile feryâd eylesem (1776/1)

Sensüzün çeşmümden oldı yiryüzi encüm-misâl
Diyem ahvâlümü sana dinle imdi yek-be-yek (1519/3)

Göge çıkan âh dumanı, göğü karanlık eylemektedir. Kanlı gözyaşı, yıldız olmuştur. Karanlık gecede yıldızların daha net görülmesi gerekir.

Âh kılsam kanlu yaşum zâhir olsa tan degül
Kim şeb-i târ içre encüm âşikâr olmak gerek (1505/2)

6. Güzel (Kız)

Bütün güzeller, sevgilinin eşiğinde yıldız olur dururlar. Bütün güzeller yıldızdır; ancak sevgiliyle konuşamaz, yarışamazlar. Çünkü sevgili parlak aydır ve yıldızların parlak ayla yarıştığı görülmemiştir.

Hep güzeller âsitânunda senün encüm-misâl
İçlerinde anların haddün meh-i tâbânıdır (371/2)

İdemezşüz ey güzeller siz o cânân ile bahs
Kim görüpdür encüm ide mâh-ı tâbân ile bahs (261/1)

Yaradan bütün güzelleri yıldız, sevgiliyi de ay ışığı gibi yaratmıştır. Güzeller olmasaydı dünya da olmazdı. Güzeller, dünyanın yıldızı; sevgili ise, parlak aydır. Sevgili, ayı kıskandıracak kadar güzeldir ve yıldızlar da yanaklarının hayranıdır. Bu yüzden sabaha kadar göz kırpmadan onu izlerler.

Cem' eyle güzeller döneler tâ ki nücûma
Tog aralarında özünü sen meh-i tâb it (251/2)

Hûb-rûlar cümle encüm sen kamer-rûsın begüm
Sana benzer görmedüm çok dil-rübâlar dîdeyin (2107/2)

Hep güzeller necm Hâlik seni kılmış mâhitâb
Gül cemâlün arz kıl zülfünü eyleme nikâb (126/1)

Cihan olmaz idi olmasa hûbân
Güzeller encüm ü ol mâh-ı tâbân (2167/1)

Ruhların hayrânıdır her gice ey reşk-i kamer
Tâ seher yummaz kevâkib çeşmini eyler nazar (367/1)

Güzeller yüzünü senin yüzüne benzetir. Ancak sen bir dolunaysın; güzeller ise, yıldız. Yıldız dolunaya benzer mi?

Yüzine benzedür yüzün güzeller
Şebîh olur mı encüm bedr aya (2359/2)

7. İnsan

Korku meydana getiren bir durumla karşı karşıya kalındığında insanın gözüne sabaha kadar uyku girmez, gözünü kırpmadan tetikte bekler. Beyitte de yıldız, âşığın âh ateşinin korkusuyla sabaha kadar gözünü yummayan insana benzetilmektedir.

Yummaz gözünü subha degin her gice kevkeb
Benzer ki anun âhum odından hazeri var (1065/4)

8. Kıvılcım

Yıldızların yerinin gökyüzü olması; yakıcı ve aydınlatıcı olmalarıyla beyitlerde sıkça konu edilmiştir. Yıldızlar ile, sevgilinin âh ateşinin kıvılcımları arasında ilgi kurulmuştur. Gökyüzündekilerin yıldız sanılmaması gerektiği; onların âşığın yanık göğsünden gökyüzüne çıkan kıvılcımlar olduğu belirtilmiştir.

Zîr-i felekde sanma görinen nücûm ola
Çıkar şerâr-ı âhdurur dilde ateşüm (1796/2)

İnleden çarhı dilâ feryâd u zârundur senün
Görinen encüm degül her şeb şerârundur senün (1576/1)

Gice sanman ki felekde görinen encüm-i ûlâ
Göklere çıkdı şererdür dil-i sûzânımdan (2203/4)

Âh kılsam derd ile sûz-ı dilüm ahter yakar
Hey nice ahter feleklerde melekler per yakar (504/1)

9. Kul

Yıldızlar çoklukları sebebiyle, padişaha boyun eğen kullar olarak tahayyül edilmektedir. Padişahın emrinde ona hizmet eden binlerce kul bulunmaktadır. Sevgili güzeller padişahıdır; o denli yücedir ki güneş, ay, dokuz felek, bütün yıldızlar, huriler ve melekler ona boyun eğmişlerdir.

Mihr ü mâh ü nüh-felek encüm kamu hûr u melek
Sen güzeller husrevinde cümlesi kâyildürür (642/3)

10. Küpe

Yıldızlar rengi ve parlaklığı sebebiyle, sevgilinin kulağındaki kırmızı, iri mercan küpelere benzetilmiştir.

Gören gûşında dildârun görinen la‘l-i şehvârın
Didi burc-ı şeref üzre sa‘âdet ahteridür bu (2297/4)

11. Mum

Yıldızlar sarı renkleri, parlaklıkları ve aydınlatıcı olmaları sebebiyle muma benzetilmiştir. Mumun ışık saçması, parlaması için fitilinin yani başının yanması gerekir. Arzu ve heveslerine uyanın başı harcanmalıdır. Onun parlamasını istersen, yıldızların mumunun yanması gerekir.

Hevâya uyanun başı hebâ olmak mukarrerdür
Dahi rûşen ola yanunda şem‘i encümenden sor (974/6)

12. Para

Dinar, eski zamanın çeyrek lirası değerinde bulunan bir nevî altın paradır.¹²³ Yıldızlar rengi, çokluğu ve şekli sebebiyle dinara benzetilmiştir. Dokuz felek, sevgilinin güzelliğine müşteri olmuştur. Onu alabilmek için her gece yıldız parasını alır; yetmezse ayı da vermeye razı olur.

---

¹²³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 188.

Nüh felek her gice alur encümün dînârını
‘Ârz ider ayı meger hüsnüne olmuş müşteri (2709/3)

13. Pervâne

Bilindiği üzere pervâne, ateş etrafında dönen ve sonunda kendisini ateşe atıp yok olan kelebeğe denir. Yıldızlar da çok olmaları ve titrek görünmeleri sebebiyle pervâneye benzetilmiştir. Meclis içinde sevgilinin yüzü mum, sevgilinin etrafında toplanan âşıklar da yıldızlar kadar çok olan pervânelerdir. Ayrıca gece yakılan ateş etrafında uçuşan kelebekler de, tıpkı ayın etrafındaki yıldızlar gibi hafif bir parlaklığa sahiptirler.

Tan mıdur encüm misâli cem‘ ola pervâneler
Çünkü bu bezm içre oldı tal‘at-ı cânâne şem‘ (1330/2)

14. Yaprak

Tûbâ, sidrede bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaçtır. Bir rivayete göre gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları yeşil zümrüt ve meyveleri şeker olan bu ağaçta her insanın bir yaprağı varmış.¹²⁴ Beyitte ay, tûbânın sarı altın gövdesine; yıldızlar da, yapraklarına benzetilmiştir.

Giceler encümler ile zeyn olınmış aya bak
Başı ayaga turan kudretle hem tûbâyâ bak (1429/1)

15. Yara

Yıldızların yuvarlak ve küçük yaralar hâlinde tasavvur edilmelerinde, yanma hayalinin rolü büyüktür. Yıldızların yanmakta olduğu düşüncesiyle yaranın dağlanması ve yanması arasında bu açıdan münasebet kurulabilir.¹²⁵ Her gece âh okları, göğsüne erişip yara yapmıştır. Göklerde görünenleri yıldız sanmayın, onlar işte âh oklarının açtığı yaralardır.

Yârelerdür görinen eflâkde sanman nücüm
Sînesine irişür her gice âhumdan hadeng (1513/2)

¹²⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 459.

¹²⁵ Sabahat Deniz, *16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev’i-Yahya Beğ)*, s. 131.

C. YILDIZ KÜMESİ

1. Pervîn

Pervîn, semânın kuzey yarım küresinde Sevr burcunun en parlak yıldızı olan güzel bir yıldız kümesidir.¹²⁶ Beyitlerde takım yıldızı olması sebebiyle çokluklarıyla ilgili çeşitli benzetmeler yapılmıştır.

Elek, un ve benzeri şeyleri elemeye yarayan ince süzgeçleri olan bir araçtır. Elek sayesinde un gibi maddelerin içerisinde bulunabilecek kaba, gereksiz, taş ya da un hâline gelmemiş buğday tanesi gibi şeyler undan uzaklaştırılır. Dolayısıyla elekten geçen un, kusursuz hâle gelir. Yıldızlar çoklukları sebebiyle, bağdaki mahsullere benzetilmiştir. Muhibbî'nin şiiri o kadar incedir ki, diğerlerinden ayrılması için yaratılışı, yıldız bağına elek asmıştır.

Ey Muhibbî dakîk-i nazmumdan
‘Âkd-i pervîne tab‘um asdı elek (1568/5)

Pervîn, şekli sebebiyle âşığın vücudundaki yanık yaralarına benzetilmiştir. Âşığın ateşten göz yaşları sinesine akınca âşığın bedenini kor gibi yakar. Bu ateş yanıkları yani dağlanma yaraları, sevgili dolayısıyla olduğu için ve onun sevgiliye olan aşkının bir göstergesi olduğu için âdete bir nişan ve süslemedir. Âşığın sinisini süsleyen bu ateşten gözyaşlarının açtığı yaralar pervîn olarak tahayyül edilmiştir.

Bu ümîd ile ki mihr-i enverüm menzil ide
Sîne burcın âteşin eşkümle pervîn eyledüm (1948/4)

III. BURÇLAR

Burç sözlükte “ güneşin ayrıldığı on iki kısımdan her biri yahut herhangi bir şekil gösterilen ve kendisine özel bir ad verilen hareketsiz yıldızlar kümesi”¹²⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Beyitlerde burç, genellikle sevgilinin güzelliğini ve yüceliğini anlatma gayesi ile “burc-ı şeref, burc-i saadet” gibi tabirlerle kullanılır.

¹²⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 972.

¹²⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 114.

A. BURÇLARLA İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER

Taberî-i Kebîr tercemesi'ne göre, Allah kâinatı yarattığı zaman, yıldızları belli burçlarda yerleştirdi, sonra feleklerin dönmesini emredince bu yıldızlar âit oldukları burçlardan çıktılar ve bir daha, hepsi birden aynı anda aynı burçlarda bulunmadılar. Bunlardan Zuhâl, Mîzan (terâzi) burcunda; Müşterî, Seretân (yengeç) burcunda; Merîh, Cedy (oğlak) burcunda; Güneş, Hamel (kuzu) burcunda; Zühre, Hût (balık) burcunda; Utârid, Sünbüle (başak) burcunda; Kamer, Sevr (boğa) burcunda kâin idi. Bu yıldızların, adı geçen burçlarda bulunmasına “şeref” denilir.¹²⁸ Burçlar, dokuzuncu felek hâriç diğerlerinin en yükseğidir. Aynı zamanda seyyarelerin ve bilhassa güneş'in, ayın devamlı uğradıkları yerdir. Bunlardan bilhassa ay, diğerlerine nisbetle çok çabuk seyretmesi dolayısıyla burçlarla en çok birarada mütalaa edilen seyyaredir. Sonra güneş gelir. Bu münasebetle yüceltmek ve yükseltmek istenen güzellik, baht ve bazı şahıslar için bu yolda bir ifade tarzına başvurulur.¹²⁹ Şâir, sevgilinin kulağındaki iri mercanları şeref burcunun üstündeki saadet yıldızına benzetmekte ve ay yüzlü sevgiliyi şeref burcunda görelî beri güneşe ve aya bakmamaktadır.

Gören gûşında dildârun görinen la'1-i şehvârın
Didi burc-ı şeref üzre sa'âdet ahteridür bu (2297/4)

Sen mehi burc-ı şerefde göreliden nâgehân
Dahi ol demden bu dem mihr ile aya bakmazuz (1099/2)

Muhibbî'nin gökyüzünü şereflendiren burcun yıldızı, yetişip gün gibi doğarsa, dünya aydınlık olacaktır. Şeref burcunda yıldızı doğduğunda ise, mutludur çünkü sülalesine ve evladına dost olmuştur.

Eyle tulû' gün gibi bulsun ziyâ cihân
Ey burc-ı âsumân-şeref ahteri yetiş (1257/2)

Çün muhibb oldı Muhibbî âlına evlâdına
Şâd-mânâm togdı çün burc-ı şerefden yılduzum (1868/5)

¹²⁸ Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlîli*, s. 252.

¹²⁹ Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, 2001, s. 410.

Âşık, güneş gibi parlayan sevgili gelir ümidiyle sine burcunu, ateşten gözyaşıyla yıldız eyleyip parlatmıştır.

Bu ümîd ile ki mihr-i enverüm menzil ide
Sîne burcın âteşin eşkümle pervîn eyledüm (1948/4)

Ay, dolunay hâline gelip güzellik burcuna erişmiştir. Onun çağıdır, o yüzden onun uğruna divane olmaya şaşılmamalıdır. Şâir, güzellik burcuna yükselen sevgiliye seslenmekte; ona zalimlik etmemesini, âşıkların âhından sakınmasını söylemektedir. Çünkü âşıkların âhından yer ve gök titrer.

Ol kamer bedr oldu irişdi güzelün burcına
Ger anun dîvânesi olsam ‘aceb mi çağıdur (461/2)

Güzelün burcına ‘urûc itdün zulm itme
Sakın ‘âşıklar âhından zemîn ü âsumân ditrer (989/3)

B. BURÇLARIN ÖZELLİKLERİ

1. Esed Burcu

Esed (arşlan) burcu sabit burçlardandır. Güneş bu burçta iken yaz mevsiminin ortasıdır. Müsellese-i nâriye yani ateş üçlüsüne mensûb olup tabiatı sıcaklık ve kuruluştur. Müzekker (erkek) olup gündüze nisbet edilmiştir.¹³⁰ Arşlan ile güneş, çok zaman yan yana getirilir. Bunun nedeni ise eski astronomiye göre güneşin arşlan burcunda bulunuşu ve bu burç döneminde yeryüzüne hâkim oluşudur.¹³¹ O nûrlu güneş, arşlan burcundadır ve bütün dünyayı aydınlatmıştır.

Esed burcından ol hûrşîd-i enver
Cihânı eyledi cümle münevver (1046/1)

¹³⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 240-241.

¹³¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 26.

2. Kavs Burcu

Kavs (yay) burcu vücutlanan (mütecesside) burçlardandır. Mütecesside denilmesinin sebebi şudur; Güneş söz konusu burcun paralelinde iken zaman, içinde bulunduğu durum ile diğer durum arasında karışmış olur. Güneş, yay burcunda iken sonbaharla kış mevsimi arasında karışma olur. Müsellese-i nâriye yani ateş üçlüsüne mensûb olup tabiatı sıcaklık ve kuruluktur. Müzekker (erkek) olup gündüze nisbet edilmiştir.¹³² Aşağıdaki beyitte kavsın lügat manası hatırlanarak yay, şekli sebebiyle sevgilinin kaşına benzetilmiştir. Sevgilinin kaşının yay, yüzünün güneş olarak tahayyül edildiği beyitte şâir; yârin yüzünün elinde kaşlarını görünce “güneş, yay burcundan doğmuş gibidir.” demiştir.

Kaşları elinde rûyun görüben yârun didüm
Kavs burcından tulû' itmiş gibidür âfitâb (B/15)

IV. SEYYÂRELER (YEDİ GEZEĞEN)

A. SEYYÂRELERLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER

Batlamyus sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya, kâinatın merkezi olup dünyayı dokuz felek çevreler. Her semâda bir yıldız tasavvur edilmiştir. Dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarit, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşterî, Zühal gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleği, dokuzuncu felek ise cisimden arınmış olan bütün felekleri saran en büyük, en yüksek felektir ki buna felek-i atlas, felek-i a'zam (en büyük felek), felekü'l eflâk (felekler feleği) denir.¹³³

Dîvân şiirinde çeşitli şekillerde tasavvur edilen bu yedi gezegen, aşağıdaki beyitte hareketleri sebebiyle her tarafta dönen yabani kuşlara benzetilmiştir.

Murg-ı vahşî gibi sündi her taraf seyyâreler
Subh-dem şehbâz-veş çün açdı bâl ü per güneş (1259/6)

¹³² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 240-241.

¹³³ Cemal Kurnaz, “Felek”, *DİA*, s. 306.

Gezegenler, geceleri gökyüzünde ışık saçtığından, sevgilinin hasretiyle sabaha kadar gözlerini yummayan âşık olarak tahayyül edilmiştir.

Hasretiyle bu Muhibbî giceler tâ subha dek
Gözlerin seyyâre-veş yummaz figân u zâr ider (960/5)

B. SEYYÂRELERİN ÖZELLİKLERİ

1. Zuhâl (Keyvân, Satürn, Sekendiz)

a. Zuhâl İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Yedi gezegen yıldızdan biri olan Satürn (Zuhâl), Ay feleğinden sayılınca yedinci felektir. Güneş feleğinin üstünde olup “dış gezegenler” adı ile şöhret bulan üç feleğin en yücresi ve en büyüğüdür. Satürn (Zuhâl) feleği, Geyvan lakabı ile anılmakta olup astronomi bilgileri ona; “Büyük Uğursuzluk (Nahs-ı ekber) ve Hindi Yüzlü (Hind ü peyker)” demişlerdir.¹³⁴ Zuhâl, yedinci felekte olması sebebiyle beyitlerde yükseklik ve yücelik unsuru olarak kullanılmaktadır. Âşık, sevgilinin ayrılığıyla yanıp, yakılıp inlemektedir. İnleyişlerinden birini denize göndermekte, birini de Zuhâl yıldızına ulaştırmaktadır.

Firâk-ı yârla yanup yakılıp nâleler kıldum
Birin ‘ummâna gönderdüm birin keyvâna¹³⁵ tapşırdum (1798/2)

Âşığın gönül dumanı her gece göklere çıkararak Zuhâl yıldızının yolunu bağlamaktadır.

Şu‘le-i âhum görünür her seher sanman şafak
Her gice dûd-ı dilümden râh-ı keyvân¹³⁶ bağlanur (949/2)

¹³⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 267.

¹³⁵ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 537’de “keyvâna” olarak yanlış yazılmış “Keyvâna” olarak değiştirdik.

¹³⁶ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 308’de “keyvân” olarak yanlış yazılmış “Keyvân” olarak değiştirdik.

2. Güneş (Âfitâb, Gün, Hurşid, Mihr, Şems)

a. Güneş İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Güneş, dördüncü kat gökte olup tabiatı orta derecede sıcak ve kurudur. Erkek özelliklidir ve gündüze nisbet edilmiştir. Orta kutlu (sa'd-i evsat) olarak isimlendirilmiştir. Sıfatları ise kuvvet, şiddet, kahır, gazap, rağbet, his, incelik, hayâ ve iffet olarak bulunmuştur. Nûrlu Güneş, Pazar günü ve Perşembe gecesine hâkimdir.¹³⁷

Güneş, Dîvân şiirinde en çok konu edilen unsurlardan biridir. En başta gelen özelliği ise gökyüzünde bulunması ve yüksekliğidir. Güneş, gökyüzünde kâinatı baştan başa seyretmektedir.

Kâyinâtı seyr iderdün ser-te-ser hurşîd-veş
Cür'a-dân-ı 'ışkdan ey dil dimen esrârımı (2655/3)

Güneş, gökyüzünde bulunması sebebiyle yüksekliğin ve yüceliğin ifadesinde kullanılmıştır. Sevgilinin medhinde onun bulunduğu yeri yüceltmek amacıyla konu edilmiştir. Sevgilinin değeri, güneş gibi gökyüzünden yücedir. Bu yüzden âşık, ona ulaşmak için mecburen âh kemendiyle merdiven yapmıştır.

Güneş gibi egerçi kim felekden yücedür kadrün
Kemend-i âha yapışdum zarûri nerdübân itdüm (1764/4)

Sevgili o kadar yücedür ki; güneş güç ve kudretiyle gökyüzünden geçmesine, gökyüzünde şeref bulmasına ve yücelerde umursamazlıkla dolaşmasına rağmen yerle bir olup sevgilinin taş eşiğini beklemekte, kapısına ve eşiğindeki toprağa yüz sürmektedir.

Daş işigün bekleyüp her gün yüzün sürer güneş
Ferr ü şevketle egerçi çarh-ı mînâdan giçer (653/4)

Mihr ü meh gerçi şeref bulmuşdurur eflâkda
Anun için yüz sürerler işigünde hâkda (2473/1)

¹³⁷ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 294.

Yücelerde seyr iderken şems istignâ ile
Yüz sürür kapunda şimdi pâ-y-mâlundur senün (1494/3)

Güneş, yüksekliğin ifadesinde kullanıldığı gibi alçak gönüllülüğün ve tevâzunun sembolü olarak da kullanılmıştır. Güneş gökte olsa da, yüzünü yere dönüp ışıklarını yere saçmaktadır. Bu sebeple güneş, miskinlik yolunu gözeten bir derviş olarak tahayyül edilmiştir. Güneş, göklerde yürüse de yüzünün yerde olduğu belirtilmiştir.

Meskenet yolın gözedür yine benzer âfitâb
Kendi göklerde yürür ammâ ki yüzi yirdedür (751/5)

Alçak gönüllü ve tevâzu sahibi kişiler ile güneş arasında ilişki kurulmuştur. Her kim ki zerre gibi hakirlik toprağında toprak olursa; onun varacağı yerin güneş gibi gökyüzü olduğu ve bunun şaşılacak bir şey olmadığı söylenmiştir. Yüzünü gölge gibi hakirlik toprağına sürenin değerinin, cihanı aydınlatan güneş gibi yükseleceği vurgulanmıştır.

Zerre-veş her kim mezellet toprağında hâk ola
Tan degüldür gün gibi ger menzili eflâk ola (2422/1)

Sâye gibi yüzünü sürsen mezellet hâkına
Tâ ki kadrün yüksele mihr-i cihân-ârâ gibi (2667/4)

Güneşin doğuşu beyitlerde sık sık geçmekte ve çeşitli hayallere konu olmaktadır. Seher vakti rızıkların dağıtıldığı zamandır. Bu dağıtma işlemi sırasında insanın o saatte uyanık bulunması ve gerekli olan çalışmayı yapması gerekmektedir. Müslümanlar, güneş doğmadan önce kalkmaya; üzerlerine güneş doğurmamaya dikkat ederler. Beyitte de bu duruma işaret edilmiştir. Şâir uykuya dalmıştır. Sevgilisi onun gaflette olduğunu, uyanması gerektiğini çünkü üzerine güneşin doğduğunu söylemektedir.

Hâba vardum nâgehân lutf ile güldi didi yâr
Bu ne gafletdür uyan üstine togdı âfitâb (178/4)

Âşık, sevgilinin rüyasına gireceği düşüncesine kapılmış ve bu düşüncedeysen daha uyuyamadan ansızın güneş doğmuştur.

Fikre vardum tâ ki hâbuma gire ol mâhitâb
Ben bu fikr içinde iken togdı nâgâh âfitâb (165/1)

Güneşin doğması, birçok beyitte sevgilinin görülmesi olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin yüzünü hasretle gözleyen âşıklar, güneşe sabah vakti doğmasını, eğlenmemesini söylemektedir. Sevgili sabahları güneş gibi doğduğunda, âşıkların gönülleri mutlu olmakta ve dünya tamamen ışıkla dolmaktadır. Şâir, sevgili kendisine güneş gibi doğsa ayrılık gecesinde karanlıkta kalmayacağını söylemektedir.

Zerre gibi muntazır dîdârına ‘âşıkları
Subh-dem itsün tulû‘ ol âfitâb eglemesün (2091/2)

Her kaçan gün gibi togsa subh-dem ol mehlikâ
Hâtırum mesrûr olur ‘âlem bulur cümle ziyâ (61/1)

Hicrân şebinde kalmaz idüm tîre rûzgâr
İtsen tulû‘ gün gibi ey yüzi meh bana (40/3)

Güneşin doğduğunda ışık saçmasıyla, sevgilinin yüzü arasında ilişki kurulmuştur. Şâir, gökten güneş ve ay doğmasa bunun dert olmayacağını çünkü ‘âleme sevgilinin gün yüzünün ışık saçtığını söylemektedir. Ayrıca ay yüzlü sevgili, saçını kaldırıp yüzünden örtüsünü açsa onun güzelliği karşısında güneşin utancından birkaç gün doğmayacağını söylemektedir.

Gökden eger ki togmasa mihr ile meh ne gam
‘Âlem yüzine gün yüzi yârün ziyâ yiter (986/5)

Giderse zülfini ol meh yüzün açsa nikâbından
Tulû‘ itmeye bir kaç gün güneş tura hicâbından (2272/1)

Kur'ân-ı Kerim'de “Geceyi istirahat etmeniz için (karanlık), gündüzü ise (çalışmanız için etrafınızı) aydınlatıcı kılan O'dur.”¹³⁸ ve “Şübhesiz ki biz, en yakın göğü (dünya semâsını) bir ziynetle, yıldızlarla süsledik.”¹³⁹ buyurulmaktadır. Aşağıdaki beyitte bu iki âyete telmihte bulunulmuştur. Şâir, Allah'ın emriyle güneşin doğduğunu, gündüzü aydınlık ettiğini; geceyi yıldızlar ile süsleyip karanlık ettiğini söylemektedir.

Rûzı rûşen eyledün emrûnle gün itdi tulû‘
Gıceyi encümler ile zeyn idüp târ eyledün (5/5)

Güneş, doğu yönünden doğduğundan ona ayrıca “şark güneşi” de denmektedir. Beyitlerde bazen sevgilinin yüzü, bazen yanağı, bazen de kendisi, şark güneşi olarak ifade edilmektedir. Yahut şark güneşi, sevgiliye özenmekte; onun lale yanağına imrenmektedir.

Nikâbını kaçan keşf ide dildâr
Gören sanur ki şems-i hâverîdür (503/4)

Benüm yârüm ki mihr-i hâveridür
Beşer sanman anı siz ol perîdür (604/1)

Kadd ü reftâruna serv ile çenâr eyler du‘â
Lâle ruhsâruna hûrşîd-i hâver imrenür (531/2)

Şark güneşi padişâhın eşiğinden gitmez. Padişahtan gönül alıcı sevgilinin kulu olmasını ister.

Âsitânundan şehâ gitmez bu şems-i hâveri
Benzer ister kim olasın dil-rübânun çâkeri (2709/1)

Güneş, her sabah maşrık tarafından doğmaktadır. Sabah doğup akşam battığı için sabah görülen güneşe “sabah güneşi”, akşam üzeri batmaya yakın görülen güneşe ise

---

¹³⁸ Yunus, 67

¹³⁹ Sâffât, 6

“akşam güneşi” denmektedir. Şâir sabah güneşinin doğmasını, sevgilinin evinden âşıklarına yüzünü göstermesi olarak tahayyül etmektedir.

Hânesinden subh-veş ‘uşşâka göstersün yüzün
Matla‘-ı hûrşiddür çâk-ı girîbân eylesün (2194/3)

Güneşin doğuşu gibi batışı da çeşitli hayallere konu olmuştur. Güneş her sabah doğmakta ve her gece batmaktadır. “Gözden irak olan gönülden de irak olur.” atasözüne göre âşık sevgiliyi göremediğinde onu unutmaya başlar ve sevgisi azalır. Şâir ise bunun tam tersine, dünyanın güneşi her gece batsa da, sevgilinin âşkını âşığın gönlünden bir zerre miktarı uzaklaştırmaya gücünün yetmeyeceğini söylemektedir.

Âfitâb-ı dehr ey mâhum görür her şeb zevâl
Kâdir olmaz ‘ışkunı bir zerre dilden ide kam‘ (1334/3)

Güneşin batışıyla sevgilinin yüzü arasında ilişki kurulmuştur. Güneş battığı, ay ve güneş, gece gündüz yerlerinden ayrılarak kaybolup gittikleri için âşık, sevgilinin yüzünü güneşe; alnını aya benzetemeyeceğini söylemektedir.

Yüzüne nice senün teşbîh idem kim âfitâb
Her gün ahşamlar anı gördüm zevâl üstindedür (834/2)

Yüzüne kimdür ki teşbîh eyleye mihr ü mehi
Zira bunlar gice vü gündüz zevâl üstindedür (904/2)

Kıyamet alâmetleri önemine göre küçük ve büyük diye sıralanmıştır. Küçük alâmetlere dinî hayatın zayıflayıp kötülüklerin yayılmasına dair olaylar dâhil edilirken büyük alâmetleri kıyametin kopmasından kısa bir süre önce meydana gelecek harikulade vak'alar oluşturur. Kâinatta hüküm süren kozmolojik düzenin bozulmaya başladığının bir işareti olarak kıyametin kopmasından önce vuku bulacak kozmik olayların başında ayın yarılması ve güneşin batıdan doğması gelir.¹⁴⁰ Ay yüzlü sevgili, güneş olarak

¹⁴⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Kıyamet Alâmetleri”, **DİA**, XXV, İstanbul, 2000, s. 522-523.

düşünülmüştür. Muhibbî, sevgilinin batıdan gelmesini, güneşin batıdan doğması olarak tahayyül etmekte ve acaba kıyamet günü mü geldi diye kendine sormaktadır.

Togdı magribden güneş didüm kıyâmet mi ‘aceb
Didiler kendüni cem‘ it ol meh-i tâbân gelür (522/4)

İslam astronomi tarihinin yükselme döneminde yaşamış müfessirlerden biri olan Fahreddin Râzî (ö. 606/1210) astronomi ile ilgili ayetleri, çağının bilgi birikimi doğrultusunda yorumlamaya çalışmıştır. Ona göre; Güneş hep aynı yerde olsaydı o yer çok sıcak, diğer yerler çok soğuk olurdu. Halbuki Güneş, gündüzün başlangıcında doğudan doğar ve her şeyin üzerine vurur. Sonra dönmeye devam ederek batıp da doğudan tekrar doğuncaya kadar, yeryüzünün her tarafında doğar. Buradan Râzî'nin, dünyanın küre şeklinde olduğunu ve güneşin belli bir yörüngede döndüğünü kabul ettiği anlaşılmaktadır.¹⁴¹ Beyitte bu durum, güneşin, dünya mülkünü baştanbaşa yürüyüp dönmesi olarak ifade edilmektedir.

Tana kaldı ferri gitti meh görüp bu heybeti
Yürüyüp döndi cihân mülkini ser-tâ-ser güneş (1259/4)

Güneş, sabit değildir. Devamlı olarak bir yörüngede döner. Kur’ân-ı Kerîm’de; “Güneş de kendine mahsus bir yörünge içinde akıp gider. Bu, Azîz (kudreti daima üstün gelen), Alîm (herşeyi hakkıyla bilen Allah)’in takdîridir.” ve “Çünkü her biri(bir itâat ve heybet altında ayrı) bir yörüngede yüzerler.”¹⁴² buyrulmaktadır. Beyitlerde de güneşin dönmesinden sık sık bahsedilmektedir. Muhibbî, bir hikmet olarak ‘âlem durduğundan yani varolduğundan beri güneşin bir yerde durmayıp döndüğünü söylemektedir.

Ey Muhibbî bu ne hikmetdür ki bir yirde karâr
İtmeyüp ‘âlem duraldan berü devr eyler güneş (1259/7)

---

¹⁴¹ Enver Bayram, “Râzî'nin Tefsir-i Kebîr'de Güneş Sistemi İle İlgili Ayetleri Yorumlaması”, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XV, sayı:2, 2011, s. 222.

¹⁴² Yâsîn, 38, 40.

Güneşin bir diğer özelliği ise, hareketine bağlı olarak günün farklı zamanlarında farklı renklerde görünmesidir. Güneş doğarken ve batarken kırmızı renkte görülür. Şâir bunu, cihan güneşinin gül renkli kumaştan elbise giymesi olarak ifade etmektedir.

Giysün ol hûr-ı cihân naz ile gülgûni benek
‘Âşıkam haste-dilem bana yiter bir kepenek (1532/1)

Güneş, tabiatı dolayısıyla parlak, ışıkl ve nûrludur. Bu özellikleriyle de beyitlerde çeşitli hayallere konu edilmiştir. Güneş ışıkları her yere yayılır ve kâinatı kaplar. Aşkın nûru da dünyaya güneş gibi yayılıp parlarken, sofunun bunu ikrâr etmemesi acayip bir durumdur.

Gün gibi rûşen olur ‘âleme ‘ışkun nûrı
Bu ‘aceb gelmeye zâhid dahi ikrâre henüz (1209/4)

Güneşin en önemli özelliklerinden biri de ışıklarıyla her yeri aydınlatmasıdır. Beyitlerde bu aydınlatıcılık özelliğine sık sık vurgu yapılmış ve “cihânı aydınlatan güneş”, “âlemi aydınlatan güneş” şeklinde ifade edilmiştir.

Gün yüzün oldı şehâ mihr-i cihân-tâb gibi
Anda zülf-i siyehün sünbül-i sîrâb gibi (2608/1)

Yüzün bir mihrdür kim ‘âlem-efrûz
Şehâb-ı zülfün ana sâye-bândur (680/2)

Tâ ki virdüm gönlümü ol mihr-i ‘âlem-tâba ben
Hasret oldum giceler tâ subh olunca hâba ben (2152/1)

Cisimleri görmemizi sağlayan duyu organımız, gözlerimizdir. Ancak, görmenin gerçekleşebilmesi için ışığa ihtiyacımız vardır. Muhibbî de buna işaret ederek eğer âlemi aydınlatan güneş olmasaydı, sevgilinin gün yüzünü kimsenin göremeyeceğini söylemektedir.

Jeng-i gamda dil kalurdi ger mey-i nâb olmasa
Kim görürdi gün yüzün mihr-i cihân-tâb olmasa (2441/1)

Güneşin dünyaya ışık saçıp onu aydınlatmasından beyitlerde sık sık bahsedilmiş ve bu durumla ilgili çeşitli benzetmeler yapılmıştır. Şâir, dünyaya ışık gönderip onu aydınlatanın sevgilinin güneş yüzünün ışığından başka bir şey olamayacağını söylemektedir. Burada şâir, hüsn-i ta'lil ve tecâhül-i ârif sanatlarına başvurmuştur.

‘Âleme pertev salup eyler münevver ‘âlemi
Gün yüzü nûrî degülse eydinüz pes yâ nedür (895/5)

Sevgili âşıklarına güzelliğinin nûrlarını göstermektedir. Onun dünyaya yaydığı ışık parlak güneşin dünyaya yaydığı ışık olarak tahayyül edilmiştir.

Gösterür ‘uşşâka gördüm hüsünün envârını
‘Âleme nârî sanasın mihr-i rahşân ‘arz ider (745/2)

Güneş ile yıldızlar arasındaki ilişki güneş doğduğunda yıldızların kaybolmasıdır. Güneş komutan, yıldızlar ise bu komutanın askerleri olarak tahayyül edilmiştir. Güneş doğduğunda hepsinin mahvolacağı hiçbirinin kalmayacağı söylenmiştir.

Leşker-i encümle cem‘ olmuş yürürken âfitâb
Togsa kalmaz mahv olur mihr-i cihân-ârâya¹⁴³ bak (1429/4)

Sevgili güneşe, âşığın gözyaşları ise yıldıza benzetilmiştir. Sevgilisini görmedikçe gözlerinden yaş döken âşığın, onu gördüğünde gözyaşları dinmektedir. Bu güneş doğunca yıldızların kaybolması olarak tahayyül edilmiştir.

Yüzün gördukce ey meh-rû gözüm yaşı bulur teskîn
Ki san mihr-i cihân-ârâ togar pinhân olur kevkeb (143/2)

---

¹⁴³ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 440'ta "cihân ârâya" olarak yanlış yazılmış "cihân-ârâya" olarak değiştirdik.

Güneş-ay münasebeti güneşle ayın hiçbir zaman birlikte bulunmaması, biri görüldüğünde diğerinin kaybolmasıyla ifade edilmiştir. Beyitlerde sevgilinin yüzü güneşe alını aya; bazen de yüzü güneşe kaşları hilâle benzetilmiş ve hayret edilerek güneş ile ayın birarada bulunduğunu kimsenin görmediği söylenmiştir.

Gün yüzün ile kamer alnunı görüp didi dil
Bir yire cem‘ olduğın kim gördüğü var mihr ü mâh (2333/4)

Gün yüzün üstinde gördüm kaşların iki hilâl
Kim görüpdür kim güneş ide kamerle ittısâl (1728/1)

Güneş sabah, ay ise akşam doğar. Biri doğduğunda diğeri batar. Beyitte ay ve güneş, sevgilinin yüzüne âşık kişiler olarak tahayyül edilmiştir. Biri gelse birinin gittiği, ona ay ve güneş dendiği ve bazen sabah bazen akşam geldiği ifade edilmiştir.

Biri gelse biri gider ana şems ü kamer dirler
Olupdur yüzüne ‘âşık gelürler subh u gâh ahşam (1949/2)

Güneşin ayla olan münasebetinin en önemlisi, ayın ışığını güneşten almasıdır. Ay, ışık kaynağı olmadığı hâlde, Güneş’ten aldığı ışıkla aydınlanır ve Güneş’ten aldığı ışığı yayarak parlak görünür. Sevgili güneş olarak düşünülmüş ve ayın, sevgilinin güneş yüzünden ışık aldığı ifade edilerek hüsn-i ta’lil sanatı yapılmıştır.

Mâhı gördüm gün yüzünden dem-be-dem alur ziyâ
Kim ola bilsem sana mihr-i cihân-ârâ dimez (1090/4)

Güneş, doğal ışık kaynağıdır ve kendiliğinden ışık üretir. Muhibbî ise bunun aksine, hakikatte güneşin ve ayın ışığını sevgiliden aldığını söyleyerek hüsn-i ta’lil sanatı yapmıştır.

Yüzün güldür kamer alnun sana hiç benzemez hûri
Hakikat senden alurlar gelüp mihr ile meh nûrı (2641/1)

Güneşe doğrudan doğruya ve çıplak gözle bakmak mümkün değildir. Güneşe bakan kişilerde gözün görme merkezindeki hücrelerde bir bozulma meydana gelir. Bu o anda oluşan ve uzun süren bir kamaşma hissi de olabilir; kalıcı bir zarar da olabilir. Güneşe bakan kişinin önce gözleri kamaşır; bu hâlde bakmaya devam ederse gözlerinde sulanma meydana gelir. Dolayısıyla güneşe bakmak imkânsızlaşır. Beyitlerde bu durum sık sık dile getirilmiştir. Şâir, sevgilinin güzellik güneşine baktığında gözünün yaşla dolduğunu; bunun âlemi aydınlatan güneşin bir özelliği olduğunu söylemektedir.

Âfitâb-ı hüsnüne baksam gözüm pür-âb olur
Dostum bir hâssadur bu mihr-i ‘âlem-tâbda (2427/3)

Muhibbî, sevgilinin yüzüne bakamamaktadır. Dünyada güneşe bakabilecek kimse yoktur. Bakmaya kalksa gözünden hemen yaş akar. Güneşin yüzüne bakan kişiye başka ne olabilir?

Gözlerüm yaş ile tolar bakmam ruhsâruna
Kim bakar ‘âlemde kim var âfitâbun ‘aynına (2376/4)

Baksa Muhibbî yüzüne akar gözi yaşı
Gün yüzine nazâre iden kişiye nola (2371/5)

Şâir, bir başka beyitte ise yukarıdaki durumun tam tersini söylemektedir. Sevgiliden âşıklarının bakması için yüzündeki örtüyü kaldırmasını istemekte; dünya halkına güneşe bakmaktan zarar gelmeyeceğini söylemektedir. Bu beyiti, dünya halkının güneşe bakmasından güneşe hiçbir zarar gelmeyeceği şeklinde de yorumlayabiliriz.

Keşf kıl yüzden nikâbın kılsun ‘uşşâkun nazar
Halk-ı ‘âlem bakmadan gelmez çü hûrşîde zarar (805/1)

Muhibbî, sevgilinin yüzünü güneşe ve zülfünü geceye teşbih ettiği aşağıdaki beyitlerde Kur’ân-ı Kerîm’in 91. suresinin ilk ayetini ve 92. surenin ilk ayetini iktibas etmiştir.

Gördüğümde okudum zülfini ve'l-leyl âyetin
Gösterüp yüzün didi ve's-şems oku Kur'âne¹⁴⁴ gel (1712/4)

Yüzüne ve's-Şems¹⁴⁵ dinmiş zülfüne ve'l-Leyl¹⁴⁶ çün
Hadd ü zülfün var iken leyl ü nehârı neylerüz (1086/3)

Eski astronomi telâkkisine göre yıldızların insanlar üzerinde tesiri olduğuna inanılırdı. Yaptığı tesire göre bu yıldızlardan bazıları uğurlu, bazıları ise uğursuz sayılmaktadır. Buna göre güneş, uğurlu bir yıldızdır; iyi ve güzel talihe işaret eder. Beyitlerde saadet güneşi ve devlet güneşi olarak geçmektedir. Mutluluk güneşi şâire yüz gösterirse, devlet güneşi başına doğup uğurlu yıldızı ortaya çıkacaktır.

Sa'd ola yılduzum toga devlet günü başa
Yüz gösterürse bana o mihr-i sa'âdetüm (1769/3)

Güneş ışığı bitkisel hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Güneş ışığı bitkiler için hayâtî önem taşımaktadır. Çiçeklerin açması, meyvelerin olgunlaşması güneş ışığına bağlıdır. Nitekim güneş meyveye değmezse meyve ham olur, olgunlaşmaz. Bunun gibi sevgilinin aşk ışığı da, âşığın kemâle ermesine sebeptir.

'İşkun şu'â'ı ile bulur her kişi kemâl
Gün meyveye tokunmaya ol meyve hâm olur (720/2)

Güneş ışınlarının faydasının yanında; aşırı derecede ışığa maruz kalındığında zararları da vardır. Güneş ışınlarına çok fazla maruz kaldığımızda oluşabilecek zararlar, cilt üzerinde kızarıklık, şişlik, acıma hissi ve hatta su kabarcıklarından oluşan cilt tahribatlarıdır. Bunun yanısıra güneş ışınlarının gözle görülmeyen zararları da vardır. Bu zararlar geçen yıllar içinde ortaya çıkarlar. Cildimizin erken yaşlanmasından,

¹⁴⁴ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 514'te "kur'âne" olarak yanlış yazılmış "Kur'âne" olarak değiştirdik.

¹⁴⁵ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 347'de "ve's-şems" olarak yanlış yazılmış "ve's-Şems" olarak değiştirdik.

¹⁴⁶ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 347'de "ve'l-leyl" olarak yanlış yazılmış "ve'l-Leyl" olarak değiştirdik.

kırışmasından, yıpranmasından sorumludurlar. Cildimizde pigment lekeleri damarların genleşmesi ve deri altından kolaylıkla görülmesi, deri altı çatlaklıkları gibi ciddi ölçüde rahatsızlık verebilecek zararlardan da yine güneş ışınları sorumlu olmaktadır. Ve güneş ışınlarının zararları arasında en önemli olanı ise, zamanla deri üzerinde zemin hazırlayarak cilt kanserine sebep olmasıdır.¹⁴⁷ Şâir de güneş ışınlarının bu zararına vurgu yapmıştır. Ancak buradaki zarar bedene değil gönüledir. Gönlünün baştan başa bir güneş istediğini söylemektedir. Almak için ışık istemekte, ancak fazlası zararlı olduğundan bunun miktarını bilmediğini belirtmektedir.

Nûr ile başdan başa bir âfitâb ister gönül
Bilemez mikdârını almaga tâb ister gönül (1748/1)

Güneş etkisiyle ısınan yer yüzünden buharlaşarak havaya kalkan nemin gece serinliğinde gayet ince bir surette yere yağmasından meydana gelen, çayır ve yaprakların üzerinde ufak inci gibi görünen su damlalarına çiğ denir. Çiğ, sabahın erken saatlerinde görünür ve güneş çıkınca buharlaşıp yok olur. Sevgilinin âşığın gönlünü kapıp götürmesi ile gül bahçesinde seherin güneş için çiğ tanesi kapması arasında ilişki kurulmuştur.

Gönlümü her dem benim ol mâh-ı gonce-fem kapar
Sanasın hûrşîde gülşende seher şebnem kapar (708/1)

Güneş-zerre münasebeti büyüklük küçüklük mukayesesi için kullanılır. Zerre küçüklüğün, güneş ise büyüklüğün sembolüdür. Güneş ve ay sevgiliyle iddialaşamazlar. Çünkü onlar birer ışık parçası, sevgili ise parlak güneştir. Bir ışık parçasının parlak güneşle başa çıkması mümkün değildir.

Haddi mi var mihr ü mâhûn ide sen cân ile bahs
Zerre nice eylesün hûrşîd-i rahşân ile bahs (272/1)

---

¹⁴⁷ Güneş ışınlarının zararları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Burcu Mutlu-Hüseyin Toros-Orhan Şen, "Ultraviöle Radyasyonun İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri", **III. Atmosfer Bilimleri Sempozyumu**, 19-21 Mart, İTÜ, İstanbul, 2003, s. 84-89.

Güneş büyük zerre ise küçüktür. Ancak âhının ışığı âleme ışık saçan kimse, güneşi zerre olarak bile görmez.

Şu‘le-i âhı kimün kim ‘âleme pertev salar
Zerreye almaz günü ol mâh-ı tâbân istemez (1103/3)

Zerre katre gibidir. Katre deryâda yok olur görünmez. Zerre de güneşin yanında bir hiçtir. Ancak nasıl ki katreler bir araya gelip deryâyı oluşturuyorsa, zerreler de içinde bir güneş saklamakta ve bir araya gelip güneşi oluşturmaktadır.

Zerreler içinde kendin saklamış hûrşîdi gör
Katrelerden nice cem‘ itmiş özin deryâyı bak (1436/3)

Güneş, büyüklüğü ve harareti sebebiyle içine düşen veya kendisine çok yaklaşan zerreleri yok eder. Zerrelerin yok olması, can verme olarak ifade edilmiştir. Muhibbî, güneş ışığına karşı zerre gibi inleyen ve sarhoş olmuş, can vermiş ancak sevgiliyi bulamamıştır.

Zerre gibi zâr u ser-gerdân olup gün şevkine
Bu Muhibbî virdi cân bulmadı cânânı dürüst (193/5)

Muhibbî kendini zerre olarak tahayyül etmiştir. Güneş yüzlü sevgiliye Muhibbî zerresini neden bilmediğini sormaktadır. Muhibbî, onun sevgisi ile âlemlere gün gibi meşhur olacaktır.

Ol güneş yüzlüm neden bilmez Muhibbî zerresin
Mihri ile gün gibi ‘âlemlere meşhûr olam (1997/5)

Zerrelerin görünmesi için güneş ışığına ihtiyaç vardır. Işığın varlığıyla görülen zerreler, havada uçurlar. Zerrelerin havada uçması, Mevlevîlerin raksı olan semâyâ benzetilmiştir. Sevgili güneş, âşık ise zerrelerdir. Âşık, zerre gibi güneşe yani sevgiliye karşı semâ etmektedir.

Zerre gibi eylerem karşı semâ ey âfitâb
Tâ diyesin dâyimâ ol zâr u ser-gerdân bana (90/3)

Güneşin doğuşu gülün açılmasına benzetilmiştir. Güneşin varlığıyla görülen zerreler bülbül olarak düşünülmüştür. Gül açıldığında bülbülün gelmesiyle; güneş doğunca zerrelerin ortaya çıkması arasında ilişki kurulmuştur.

Mihr eylese tulû' olur zerreler 'ıyân
Her kande kim gül açıla lâbüd hezâr ola (2602/2)

Güneş-gölge münâsebeti de beyitlerde sık sık konu edilen hususlardan biridir. Güneş ışıkları saydam olmayan bir cisme çarptığında cismin arkasında kalan ve güneş ışınlarının ulaşamadığı karanlık bölgeye, gölge denir. Gölge oluşabilmesi için, hem güneşin hem de gölgesi oluşacak saydam olmayan bir cismin olması gerekmektedir. Burada güneşin gölgesinin olmaması vurgulanmıştır. Şâir, dostunun gölgesine sığınıp hoşça vakit geçirmek istemektedir. O ise, güneş olduğunu ve bu yüzden ona hiçbir zaman gölge vermeyeceğini söylemektedir.

Didüm ki sâyene varup ey dôst hoş giçem
Didi ki ben günem sana hiç sâye virmezim (2254/3)

Âşık, kendisinden başkasının sevgiliyi görmesini istemez. Üzerine güneş ışığı vuran kişinin, gölgesi oluşur. Şâir, sevdiğini kendi gölgesinden bile sakınmaktadır. Sevgilinin güneş yüzünü görmek isterse, gölgesinin de ardınca geldiğini, bu yüzden dönüp onunla savaş etmek gerektiğini söylemektedir.

Gün yüzün görmek dilersem sâyem ardumca gelür
Bana lâzım geldi dönüp idem anunla savaş (1267/4)

Bulut, güneşin önüne gelerek onu kapatmakta; görünmesine ve ışığını yeryüzüne yaymasına engel olmaktadır. Daha çok sonbaharda ağaçların yapraklarını döktüğü zamana ve kışın gökyüzünün kara bulutlarla kaplandığı zamana rast gelen bu durum, çeşitli

hayallere konu edilmiştir. Âşık, sevdiğine sonbaharın tutkunu olmamasını; yüzünü güneş gibi göstermesini istemekte; bulut içinde gizlenmemesini söylemektedir.

Dilerem ey sehî servüm giriftâr-ı hazân olma
Yüzün gün gibi ‘arz eyle sehâb içre nihân olma (2360/1)

Sevgilinin peçesinin yüzünü örtmesi, güneşin buluta gizlenmesi; peçesini açması ise, güneşin buluttan çıkması olarak tahayyül edilmiştir.

Keşf-i berku’eyleyüp çıksa bulutdan gün gibi
Çâk olur ‘ışk ehlinün kalmaz girîbânı dürüst (186/4)

Âşığın âhı bulut olarak düşünülmüştür. Âşık, güneşe âhından sakınmasını; bu âhın onun yüzüne bulut olacağını söylemektedir.

Sakın âhumdan âfitâb sakın
Olmasun yüzüne sehâb sakın (2196/1)

Kırmızı bulutlar, gündeğümü ve günbatımında görülür ve atmosferin güneş ışınlarını saçmasıyla meydana gelir. Gündeğümünden hemen sonra veya günbatımından hemen önce, güneş ışığı kırmızı görünür. Bulutlar bu güneş ışınlarını yansıtırlar ve o rengi alırlar. Şâir, bu durumu “bulut güneş ışığı ile kırmızı olur derler” şeklinde ifade etmiştir.

Gül yüzün ‘aksi midür yâ pirehen gülgûn midür
Yâ güneş şevki ile surh olur dirler sehâb (169/2)

Beyitlerde güneş-yılan münasebeti kurulmuştur. Yılanlar kabuk değiştireceği zaman güneşe karşı yatarlar. Kabuk değiştirmenin amacı, vücudun büyümesine olanak tanımadır. Büyüyen yılanın gücü artar. Şâir de bu olaya temas ederek güneşte yatan yılanın gücünün, kuvvetinin arttığını söylemektedir. Sevgilinin yüzü yahut yanağı güneş, saçları ise yılan olarak tahayyül edilmiştir.

Gün yüzinde halka halka zülfini görüp didüm
Kuvveti artar gelür yatdukca günde mâre şevk (1412/3)

Yılanlar soğukkanlı hayvanlardır ama yaşamlarını sürdürebilmeleri için vücut sıcaklıklarının belli bir derecenin üzerinde olması gerekir. Bu nedenle vücut sıcaklıkları düştüğünde güneşte ısınırlar. Beyitte bu durum yılanın güneşte yatıp uyuması olarak ifade edilmiştir.

Hüsün bâğına irişdün eyle zülfinden hazer
Gaflet itme mârdur yatmış güneşde uyumuş (1249/2)

Hikâye-i Kesikbaş, Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerifine de alınan Grişgal palangasını saran Zigetvar kumandanı Kıraçın'ın 1000 askerine karşı Kuru Kadı'nın 114 kişiyle galibiyetinde şehit olan Veli ve Abdal olduğuna inanılan Deli Mehmet'in başını vermemesi üzerine Kuru Kadı tarafından yazılan kesikbaş bölümüdür. Ömer Seyfettin'in *Başını Vermeyen Şehit* hikâyesinde de bu olay anlatılmaktadır. Düşman askeri kılıcıyla Deli Mehmet'in gövdesinden ayırdığı başını eline almış ilerlerken kesik başlı şehit, birden bire yerden fırlar, kendi kellesini götüren zırhlı şövalyeye yetişir, eliyle vurur ve düşmanı, atından tepesi üstü yuvarlanır. Götürmek istediği baş, elinden yere düşer. Deli Mehmed'in başsız vücudu canlıymış gibi eğilir, yerden kendi kesik başını alır ve hemen oracığa, yorgun bir kahraman gibi, uzanıverir.¹⁴⁸ Aşağıdaki beyitte bu olaya telmihte bulunulmakta ve başını vermeyen şehit güneş olarak tahayyül edilmektedir. Aşk kılıcıyla Muhibbî'yi öldürse de; güneş gibi başını eline alıp döneceğini söylemektedir.

Tîg-i 'ışk ile Muhibbî eger kılsan helâk
Şems gibi raks ura eline başını alup (134/5)

Güneşle ilgili deyim olarak kabul edebileceğimiz çeşitli ifâdeler de değişik tasavvurlarla beyitlerde konu edilmiştir.

---

¹⁴⁸ Nurettin Albayrak, "Kesik Baş Destanı", **DİA**, XXV, Ankara, 2002, s. 308-309.

(1) Gün gibi zâhir olmak: Bütünüyle görünmek, hiçbir saklı yeri kalmamak mânâsındaki bu deyim, sevgili habersiz davransa da âşığın gizli sırlarının güneş gibi görüldüğü şeklinde ifâde edilmiştir.

Zâhir olsa gün gibi râz-ı nihânum tan mıdur
Dil ise divâne olmuş yâr ise mahrem degül (1686/4)

b. Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

(1) Altın

Güneş ışıkları, rengi dolayısıyla altına benzetilmiştir. Padişahlar sevinçli bir durumla karşılaştıklarında veya güzel bir haber aldıklarında mükafât olarak altın saçarlar. Çimen ilkbaharla bezenip yemyeşil olduğu için, cihanı aydınlatan güneş bu neşeden dolayı onun üstüne altın saçmaktadır.

Nev-bahâr ile bezendi sebze-zâr oldu çemen
Bu safâdan zer saçar mihr-i cihân-tâb üstine (2425/2)

(2) Arkadaş, Dost

Gündüzleri güneş, geceleri ise ay insanı hiç yalnız bırakmaz. Nereye gidersek gidelim onları görürüz. Bu yüzden güneş ve ay dost olarak düşünülmüştür. Aşağıdaki beyitte şâir; dünyada arkadaşının gün yüzlü bir sevgili; dostunun ise, gece gündüz ay ve parlak güneş olduğunu kabul et, demektedir. Beyitte mahrem, samimi dost manasında kullanılmıştır.

Hem-demün dünyâda bir gün yüzlü cânân oldu tut
Mahremün dün gün meh ü hûrşîd-i rahşân oldu tut (184/1)

(3) Âşık

Güneş gökyüzündeki hareketi, gündüz görünüp gece kaybolması sebebiyle âşığa benzetilmiştir. Beyitlerde genellikle ayla birlikte zikredilmektedir. Güneş ve ay, sevgilinin yüzüne öyle âşıktır ki; gece gündüz yüzlerini sürüp kapısından hiç gitmezler.

Yüzüne şöyle âşıkdur senün şems ü kamer cânâ
Gice gündüz yüzün sürüp gider mi hîç berî derden (2168/3)

Ay ve güneş sevgilinin yüzünü bir kez görüp yolunda ölmeye razı birer âşık olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin güzelliğine ay, güneş, huri, melek herkes hayrandır ve hepsi yolunda ölmeye razıdır.

Kimdürür bir kez yüzün görüp yolunda ölmeye
Hüsline hayrânken şems ü kamer hûr u melek (1590/3)

Sevgilinin bulunduğu yer yani köyü ve eşiği göklerde dir. Ay ve güneş, gece gündüz sevgilinin köyünü dolanan, eşiğini seyreden âşıklar olarak tahayyül edilmiştir.

Gice gündüz kûy-ı dildârı tolanur mihr ü mâh
Gün yüziyle alnınun bildüm kamu muhtâcıdur (400/4)

Gice gündüz gelürler şems ile ay
İdeler âsitânun tâ ki seyrân (2167/5)

(4) *Âşüfte*

Âşüfte, çıldırırçasına seven, bu yüzden perişan hâlde olan, düşkün kişilere denir. Güneş ve ay candan ve gönülden gül yüzlü sevgilinin düşkünü olmuştur. Güneş gündüz, ay ise geceleri ona hayran olmaktadır.

Cân u dilden gül yüzün âşüftesi şems ü kamer
Mihr gündüz giceler hayrân olur mâhum sana (106/2)

Şâir, Allah'ın sevgiliye güzellik ve güzel ahlakı bağışladığını, bu yüzden güneşin ona tutulup yanmasına şaşılmaması gerektiğini söylemektedir.

Hüsni ile hulkı 'ata itdi çü Allah sana
Mihr âşüfte vü germ olsa ne tan âh sana (71/1)

(5) Âyînedâr

Güneşin âyîne-dâr (ayna tutan) olarak düşünülmesi sevgiliyi yüceltmek içindir. Sevgilinin semti göklerde dir. Güneş ve ay, hem sevgilinin kapısında kul, köle; hem de her biri gece gündüz sevgiliye ayna tutan kişiler olmuştur.

Şöyle benzer sâyil olmuştur kapunda mihr ü meh
Rûz u şeb karşunda olmuş her biri âyine-dâr (395/3)

(6) Çadır

Güneş, yuvarlaklığı ve yüksekte olması sebebiyle çadıra benzetilmiştir. Çadır genellikle zemini taşlık olmayan düz arazi üzerine kurulur. Ortaya dikilen direk ve yere çakılan kazıklara bağlanan ipler çadırın esas unsurlarıdır. Şâir, güneş kalbimin çölüne çadır kursa; can ipliğinden yer yer ona ip yapayım, demektedir.

Hayme kursa sînemün sahrâsına ol âfitâb
Eyleyem cân riştesinden yir yir ana tınâb (152/1)

(7) Çocuk

Geceleri korkan çocuklar annelerinin yanına gider ve onların göğsünde uyurlar. Güneş de geceleri kaybolmaktadır. İhtiyar felek, güneşi koynuna alıp uyutur; geceleri sabaha kadar göğsünde saklar. Beyitte felek, anne; güneş de geceleri sabaha kadar annesinin koynunda uyuyan ve gizlenen çocuğa teşbih edilmiştir.

Âfitâbı uyudur koynına kor pîr-felek
Subha denlü giceler sînede pinhân eyler (699/3)

(8) Der-be-der

Derbeder, yaşayışı ve davranışları düzensiz olan kimselere denir. Güneş de sevgilinin yüzüne âşık olduğundan derbeder olmuştur.

Âfitâba ben didüm ‘âşık mısın dîdârına
Didi olmasam neden olurum öyle der-be-der (367/4)

(9) Dilenci

Bilindiği gibi dilenciler kapı kapı dolaşır insanlardan bir şeyler talep etmektedir. Güneş, sevgiliyi yüceltmek; onun güzelliğini övmek için kapı kapı dolaşan dilenci olarak tahayyül edilmiştir. Sevgili o kadar güzeldir ki güneş ve ay onun güzelliğinin dilencisi olup, kapı toprağına yüz sürmektedir.

Deryüze-i cemâlün idüp rûz u şeb senün
Yüzünü sürdi hâk-i dere âfitâb u mâh (2554/3)

Dilenci olan güneş her gün sevgilinin kapısına gelmekte ve güzelliğinin zekâtını ummaktadır. Bu beyitte şâir hem teşhis, hem de hüsn-i ta'lil sanatlarına başvurarak anlatıma güç kazandırmıştır.

Güneş gördüm gelür hergün kapuna
Zekât-ı hüsnün umar oldı sâ'il (1694/4)

(10) Doğan

Doğan, beyaz renkli ve yırtıcı bir kuştur. Aynı zamanda süratli ve avcı bir hayvandır.¹⁴⁹ Gezegenler, yabani kuşlar gibi her tarafta döndüğünden güneş, sabah vakti doğan kuşu gibi kol ve kanat açmaktadır. Güneş doğduğunda gezegenlerin görünmemesi ile, doğanın diğer kuşları avlaması arasında ilişki kurulmuştur.

Murg-ı vahşî gibi sündi her taraf seyyâreler
Subh-dem şebâz-veş çün açdı bâl ü per güneş (1259/6)

(11) Gözlük

İhtiyarlar cisimleri net görebilmek için gözlük takarlar. Bilindiği gibi güneş de etrafı aydınlatarak nesnelere görebilmemizi sağlar. Güneş yuvarlaklığı ve cisimleri görmemize yardımcı olması sebebiyle ihtiyarların gözlerine taktıkları gözlüğe benzetilmiştir.

---

¹⁴⁹ Sabahat Deniz, **16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev'i-Yahya Beğ)**, s. 30.

Ay u günden gözlük itse çeşmine pîr-i felek
Görmeye gökler yüzünde sana benzer bir melek (1470/1)

(12) Hazîne

Hazinede altın, gümüş, mücevher vb. değerli eşyalar bulunur. Güneş rengi ve parlaklığı dolayısıyla altın olarak tahayyül edilmektedir. Âşk herkese nasip olmadığından, onu bulan hazine bulmuş gibi olur. “Aşk güneşi” ifadesinde hem âşkın, hem de güneşin değeri söz konusudur. İkisi de birbirinden değerlidir. Dolayısıyla bu hazîne çok kıymetlidir. Şâir, bu durumu, aşkının artmasını temenni ederek; “Âşk güneşini parlat ki bu dünya padişahi hazîne buldu desinler” diyerek ifade etmektedir.

Muhibbî îşk mihrin rûşen eyle
Diyeler buldı bir şâh-ı cihân genc (281/5)

(13) Hercâî

Hercâî, hiçbir şeyde kararlı olmayan veya konudan konuya geçiveren vefasız kimselere denir. Güneş de devamlı doğup batması, bir görünüp bir kaybolması sebebiyle hercâî olarak nitelenmiştir. Sevgili, güneş gibi vefasızdır.

Gün gibi her-câyılık itmek revâ mıdur sana
Dimezem şimdengirü dil-hasteye gel çâre kıl (1746/2)

(14) İnsan

Güneşe bazı insanî vasıflar yüklenerek teşhis sanatı yapılmış ve insana ait özellikler güneşe aitmiş gibi gösterilmiştir. Sevgili güneşten daha güzeldir. Onun yüzünden örtü ne zaman kalksa; güneşin yüzü gücenir.

Her kaçan kim gide yüzünden nikâb
Münfa’il olur cemâl-i âfitâb (167/1)

Sevgili, gün yüzünü gösterdiğinde güneş utanır ve bulutun arkasına gizlenir. Şâir bu beyitte güneşin bulutlar arasında gizlenmesini utanmaya bağlayarak hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır.

Ey Muhibbî gün yüzün 'arz eylese dildârumuz
Ola şermende buluda gire ol dem âfitâb (133/5)

Aşağıdaki beyitte ise güneş, kendi yüzü açıldığı için utanmaktadır. Bu yüzden de gece çadırını üstüne çekmektedir. İnsanlar utandıklarında yüzlerini ya elleriyle ya da elinin altındaki herhangi bir nesneyle örterler. Güneşin batması, yüzü açıldığı için utanan güneşin gece çadırını üstüne örtmesi olarak tahayyül edilerek, hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır.

Çün nikâb açdun yüzünden âfitâb
Utanup şeb çadırını ser çeker (640/4)

Bazı ülkelerde kadınlar sokağa çıkarken yüzlerine peçe örtmektedir. Aşağıdaki beyitte güneş, yüzüne peçe örten bir kadın olarak tahayyül edilmiştir. Sevgili gül yüzüne saçını nazla saçsa, güneşin yüzüne örtü örtülmüş gibi olur.

Gül yüzine nâz ile zülfini efşân eylese
Ana benzer âfitâbun yüzini tuta nikâb (168/2)

Bazen de güneş ve ay, âşığın dert yarasına özenen insan olarak düşünülmüştür. Güneş ve ay yaraya benzerse, güneşe kirlilik erişir; ay ise sönük olur.

Öykinürse sînemün dâğına hûrşîd ile mâh
Mihre irişür kesâfet mâh olur münhasif (1372/4)

Tarif edilemeyecek kadar muhteşem bir güzellikle karşı karşıya kaldığında insanın hayret, heyecan, şaşkınlık ve hayranlıktan eli ayağı titrer. Güneş de, sevgilinin güzelliği karşısında titreyen bir kişi olarak tahayyül edilmiştir.

Her kaçankim ‘aks-i ruhsârunla düşe âba tâb
Eylese ana nazar ditrer felekde âfitâb (174/1)

(15) Kadeh

Güneş, şeklinin yuvarlaklığı, parlaklığı ve renginin kızıllığı sebebiyle kadehe benzetilmiştir. Güneşin altın kadeh olarak düşünülmesi rengi ve parlaklığı sebebiyledir. Gökyüzü içki içen kişi, güneş ışınları ise toprağa dökülen cür’a denilen ve kadehte kalan son damladır. İçki içmenin âdâbına göre bu son yudumun yere dökülmesi âdeti vardır ki buna cür’a denir. Ayak kelimesinin kadeh manası da vardır.¹⁵⁰ Felek, şarap için ışıklarının yudumunu toprağa dökmektedir. Elinde tuttuğu altın saçan güneş de kadehidir.

Felek câmi içüp döker şu‘â’ı cür‘asın hâke
Elinde tuttuğu mihr-i zer-efşân san ayagıdur (608/4)

Güneş ayrıca içi nûr dolu kadeh olarak tahayyül edilmiştir. Güzel, mecliste eline kadeh alırsa âşık, güneş içi nûr dolu kadeh bile olsa onu yine de içmez; güzelin kadehini içer.

İçmeyem mey ger bana hûrşîd ola enver kadeh
Meclis içre kim meger ala ele dilber kadeh (297/1)

(16) Kandil

Güneş rengi, şekli ve parlaklığı sebebiyle kandile benzetilmiştir. Pervâne, ateş etrafında uçuşan ve sonunda kendisini ateşe atıp yok olan küçük kelebeğe denir. Muhibbî sevgilinin yüz mumuna can yakmıştır. Pervâne, güneş kandiline yanmaya çekinmez. Burada şâir, kendisiyle pervâne; sevgilinin yüz mumuyla da güneş kandili arasında benzerlik kurmuştur.

Muhibbî gerçi cân yakdı çerâg hüsn-i dildâre
Ne pervâ meş‘al-i hûrşîde ger yanarsa pervâne (2573/5)

¹⁵⁰ Sabahat Deniz, 16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev’i-Yahya Beğ), s. 189.

(17) Kılıç

Güneş ışıkları şekli, rengi, uzunluğu ve parlaklığı sebebiyle kılıca benzetilmiştir. Burada iki benzetme söz konusudur. Güneş ışıkları çoklukları sebebiyle nûrdan askere; şekli, uzunluğu ve parlaklığı sebebiyle altın kılıca benzetilmiştir. Ay padişah, güneş ise altın kılıç kuşanan askerdir.

Gice işitmiş meger o lâle-meh şâh oldugın
Nûrdan leşker çeküp kuşandı tîg-i zer güneş (1259/2)

(18) Kul, Köle

Güneş, sevgiliyi yüceltmek için kul olarak tasavvur edilmiştir. Gönül alıcı güzel, güneşi kendisine köle etmektedir.

Âfitâbı bende ider mâhî şevkinden hilâl
Aydınuz¹⁵¹ ol dil-rübâyâ ata binüp koşmasun (2016/2)

Sevgili güzeller padişahıdır. Güneş, ay, dokuz felek, bütün yıldızlar, huriler ve melekler ise ona boyun eğmiş kullardır.

Mihr ü mâh ü nüh-felek encüm kamu hûr u melek
Sen güzeller husrevinde cümlesi kâyıldurur (642/3)

(19) Miğfer

Miğfer, savaşlarda kılıç, mızrak ve ok gibi harp aletlerinden korunmak için askerlerin başına giydikleri çeşitli madenlerden yapılmış tepesi sivri fes biçiminde bir başlıktır. Madenî bir başlık olduğu için parlama özelliğine sahiptir. Güneş de şekli, rengi ve parlaklığı sebebiyle altın bir miğfer olarak düşünülmüştür. Şâir, dünya atının göğüne arslanca binici olduğundan, güneş başına altın miğfer takmıştır. Ayrıca dünya atı gökyüzünde olunca, başa takılan miğfer de kuşkusuz gökyüzünde olan güneş olur.

---

¹⁵¹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 597’de “İdinüz” olarak yanlış yazılmış “Aydınuz” olarak değiştirdik.

Oldı şîrâne bu çarh-ı esb-i gerdûna süvâr
Ol sebebden başına urundı zer-migfer güneş (1259/3)

(20) Mum

Güneş, etrafı aydınlatması sebebiyle muma benzetilmiştir. Sevgili parlak bir güneş mumu olarak düşünülmüştür. Muhibbî, parlak bir güneş mumuna yakasını parça parça edip halini perişan eylemektedir.

Ey Muhibbî yine bir mihr-i münevver şem'ine
Eyleyüp çâk-i giribân tâ bed-emân eyledün (1626/5)

(21) Nakış

Nakış, duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya sulu boya resim, süsleme sanatıdır.¹⁵² Beyitte ay ve güneş gökyüzünü süsleyen birer nakış olarak tahayyül edilmektedir. Ay ve güneşin nakışı felekten silinse mühim değildir; çünkü Muhibbî'nin şiirlerinin nakışı gök kubbesine yeter.

Hakk olursa mihr ü meh nakışı felekden gam degül
Nakş-ı eş'ârun Muhibbî künbed-i mînâ yiter (870/5)

(22) Nişân

Okun ucuna konulan sivri demire başak veya temren (temürgen) adı verilmektedir. Acemler buna peykân demektirler.¹⁵³ Temrenler altın veya gümüşten de yapılabilir. Güneş ve ay, okun ucundaki temren olarak tahayyül edilmiştir. Felek âşığın boyunu yay ettiğinden ay ve güneş âşığın âh okuna iki nişandır. Burada nişan ifadesiyle okun ucundaki temren kastedilmektedir.

Çünkü Muhibbî itdi felek kaddümi kemân
Âhum okına mihr ü meh iki nişânedür (899/6)

¹⁵² Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s. 802.

¹⁵³ Gökhan Gündüz - Seray Özden - Mustafa Serdar Tekçe, "Türkler'de Ahşap Ok Yapımı", **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, cilt: 12, sayı: 17, 2010, s. 116.

(23) Ömür

Güneş, sabah doğup akşam batması sebebiyle insan ömrüne benzetilmiştir. Güneşin doğması ömrün başlaması, batması ise bitmesi olarak tahayyül edilmiştir. Şâir, içki sunan güzele devamlı olarak kalpleri rahat ettiren şarabı sunmasını söylemektedir. Ömür güneşi batmadan yani hayatı son bulmadan şarabı içmek istemektedir.

Sâki müdâm sun berü sen râhatü'l-kulûb
Nûş eyleyelüm itmeden 'ömrün günü gurûb (141/1)

(24) Öğrenci

Güneş, sabah doğması sebebiyle seher vaktinde peygamberimizden ders almak için onun kapısına gelen bir öğrenci olarak tahayyül edilmiştir. Beyitte Hz. Peygamber'in ayı ikiye ayırma mucizesine de telmihte bulunulmuştur.

Kapuna gelür seher gün tâ ala senden sabak
Bedr iken itdün işâret aya oldı iki şakk (1393/1)

(25) Pervâne

Bilindiği üzere pervâne, ateş etrafında dönen ve sonunda kendisini ateşe atıp yok olan kelebeğe denir. Güneş ve ay da hareketleri yani dönüşleri sebebiyle pervâneye benzetilmiştir. Güneş ve ay sevgilinin yanak mumu etrafında dönen pervâne olarak tahayyül edilmiştir.

Pervâne kılır şem'-i ruhi mihr ü mehi dost
Her kim ki göre hüsnini ider ki zihi dost (239/1)

(26) Hz. Peygamber

Câhiliye Çağı "bilgisizlik çağı" demektir; İslâmiyet ise aydınlanma ve bilgi devridir ve bu anlamda Câhiliye Çağı'nın karşıtıdır.¹⁵⁴ Cahiliye Devri'nde Araplar, Hak dînini unutmuşlar, Hak yoldan sapmışlar, putlara, heykellere tapmağa başlamışlardı. O dönemde, kız çocukları diri diri toprağa gömülüyor, kumar, içki, fuhuş alelâde şeylerden sayılıyordu.

¹⁵⁴ Mustafa Fayda, "Câhiliye", **DİA**, VII, İstanbul, 2000, s. 16.

İnsanlar kabîlelere ayrılmıştı, kuvvetliler zayıflara, âcizlere saldırıyor, elinde nesi varsa alıyordu. Köleler, esirler, acınacak bir hâlde idi. Kadının cemiyette bir yeri yoktu. O, pazarlarda gezdirilen, para ile alınıp satılan basit bir eşya muâmelesi görüyordu. Kısacası insanlar küfür karanlığında boğuluyordu. Hz. Peygamber bu küfür karanlığını gideren güneştir. O, bütün insanlığı aydınlattığı, küfür karanlığını giderdiği için güneşe benzetilmiştir.

Giderdün zulmet-i küfri yakuben şem‘-i kâfûrî
Hakikat bu ki nûrundan alur mihr ile meh nûrî (2766/1)

Allah’ın nûru Hz. Peygamber’de tecellî etmiştir. Güneş de nûrludur. Ancak Hz. Peygamber’in nûru, güneşin nûrunu bastırmaktadır. Muhibbî, buna şaşırmmamak gerektiğini çünkü onun hem Allah’ın sevgilisi hem de âlemlere rahmet olduğunu söylemektedir. Güneş ve ay, gece gündüz ondan nûr ummaktadır.

Bassa şemsün nûrını nûrun senün olmaz ‘aceb
On sekiz bin ‘âleme sensin çü mahbûb-ı Hudâ¹⁵⁵ (65/4)

Nûr umarsa nola senden rûz u şeb şems ü kamer
Hem habîb-i Hakkısın hem rahmeten-li’l-‘âlemin¹⁵⁶ (2251/2)

(27) *Sevgili*

Güneş, parlaklığı, aydınlığı ve güzelliği sebebiyle sevgilinin yüzüne, yine güzellik bakımından sevgilinin kendisine benzetilmektedir. Sevgilinin yüzü beyitlerde “güzellik güneşi” olarak zikredilmektedir. Güzellik sahibi sevgili, güzelliğini güneş gibi sunarsa, âlem halkı hayran ve düşkün hâlli olur. Muhibbî de sevgilinin gün yüzünü görelî kendini bilmez olmuştur. Akli ona yoldaş değildir.

¹⁵⁵ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 60’ta “Hüdâ” olarak yanlış yazılmış “Hudâ” olarak değiştirdik.

¹⁵⁶ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 661’de “rahmeten-lil-‘âlemin” olarak yanlış yazılmış “rahmeten-li’l-‘âlemin” olarak değiştirdik.

Gün gibi ‘arz idesin hüsnün ger ey sâhib-cemâl
Halk-ı ‘âlem oluben hayrân olur âşüfte-hâl (1726/1)

Göreliden gün yüzün senün ey âfitâb
Bilmez oldum kendümi ‘aklum bana pey-rev degül (1719/2)

Sevgili güzelliğiyle çarpıcı, parlak güneş; zerrelere ise sevgilinin kapısındaki âşıklar olarak tahayyül edilmiştir.

Sen oldun hüsn ile hürşîd-i Enver
Kapunda cümle-i ‘uşşâk zerrât (241/4)

Şâir sevgiliye “âfitâbum” diye hitâp etmektedir. Gün yüzünün parlaklığına hayran olduğunu bu yüzden de geceleri sabaha kadar aşkı ile ağladığını belirtmektedir.

Âfitâbum gün yüzün şevkine hayrân olmuşam
Giceler tâ subha dek¹⁵⁷ ‘ışkunla nâlân olmuşam (1944/1)

Sevgilinin saç bulutu, güzellik güneşine perdedir. Sevgilinin saçının peçesi, ona perde yapmasa Muhibbî güzellik güneşine bakabilirdi.

Bu Muhibbî eyler idi mihr-i hüsnine nazar
Perde kılmasa nikâb-ı zülfini cânân ana (87/5)

Şâir, sevgilinin can gibi gizli olmasını, onu herkesin görmemesini istemektedir. O, yalnızca Muhibbî’ye güneş gibi görünen olmalıdır.

Görmeye seni her kişi cân gibi nihân ol
İllâ ki bu ben ‘âşıkâ gün gibi ‘ıyân ol (1756/1)

---

¹⁵⁷ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 577’de “tek” olarak yanlış yazılmış “dek” olarak değiştirdik.

Sevgilinin güzellik güneşine, mum bile pervâne olmuş her tarafından yanmaktadır.

Mihr-i hüsninde o mâhun oldu çn pervâne şem‘
‘Arz-ı hüsn itsün de görsün nice yirden yane şem‘ (1330/1)

(28) Sz

Muhibbî beyitlerde kendini “sz güneş” olarak nitelemektedir. Güneş ile padişâhın sözleri arasında parlaklık, aydınlatıcılık ve yakıcılık bakımından ilgi kurulmuştur. Şâir, sevgiliye cihanı süsleyen güneş dese buna tanık gerekmediğini çünkü sözlerinin güneş gibi parlak ve açık olduğunu söylemektedir.

Szlerm rûşen olur gün gibi burhân¹⁵⁸ istemez
Âfitâbum yüzüne mihr-i cihân-ârâ disem (1777/3)

Aşağıdaki beyitte Muhibbî, kendine başka bir kimse gibi seslenerek tecrîd sanatı yapmıştır. Şâir, kendine “Muhibbî bütün şiiirlerin nefes yakıcı olsun; sen Hüsrev’in ateşinden mumu yakan sz gneşisin.” demektedir.

Muhibbî cümle eş‘ârun ko dem dem sz-nâk olsun
Çerâğı sz-ı Husrevden yakar mihr-i suhansın sen (2041/7)

(29) Sultân

Güneş, her sabah maşrıık tarafından doğduğundan onun doğduğu yere “gün doğusu” denmektedir. Dolayısıyla güneş, gün doğusunun sultânıdır. Gökyüzü taht olarak düşünüldüğünde; güneş, gök tahtına oturan sultân; yıldızlar ise, bu sultânın askerleridir ve güneş, yıldız askerlerini köle etmek istemektedir.

Çn felek tahtına giçdi husrev-i hâver güneş
Kasdı bu ide sipâhı encümi çâker güneş (1259/1)

¹⁵⁸ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 531’de “bürhân” olarak yanlış yazılmış “burhân” olarak değiştirdik.

Padişahlar “devlet güneşi” ve “saltanat güneşi” olarak adlandırılırlar. Güneş, padişah olarak düşünülmüş ve padişahın azamet ve naz ile saraydan çıkışı güneşin doğuşuna benzetilmiştir.

San tulû‘ eyler Muhibbî gün bulur ‘âlem ziyâ
‘Izz ü nâz ile kaçan ol meh sarâyından çıkar (688/5)

(30) Süs

Süs, güzellik veren, güzelleştiren şey demektir. Güneş de dünyayı güzelleştirdiği için beyitlerde “cihani süsleyen güneş” şeklinde ifade edilmektedir. Sevgilinin yüzü cihânı süsleyen güneştir.

Zerre-veş kaldur nigâra bu gubârı hâkdan
Çünkü oldu gün yüzün mihr-i cihân-ârâ gibi (2738/3)

Âfitâb-ı hüsn kim mihr-i cihân-ârâ dimez
Yâ mukavves kaşların görüp ana kim yâ dimez (1138/1)

(31) Terâzi¹⁵⁹

Güneş ve ay, yuvarlaklığı sebebiyle terâzinin keferlerine benzetilmiştir. Güneş ve ayın göklerde olması sebebiyle sevgilinin güzelliğinin yüceliği vurgulanmıştır. Sevgilinin güzelliğiyle Yusuf(a.s)’ın güzelliği arasında da bir ilişki kurulmuştur. Yusuf kıssasında; Hz.Yusuf’un kardeşleri onu bir kervana köle diye satmış; kervan Yusuf’u Mısır’a götürmüş ve Mısır’ın baş veziri Âziz, Yusuf’u altınla tartarak satın almıştı.¹⁶⁰ Beyitte şâir bu kıssaya da telmihte bulunarak; tartmaya kalkılsa sevgilinin güzelliğine Yusuf gibi paha biçilmeyeceğini söylemektedir. Bu yüzden de güneş ve ayın ona terazi olması uygundur.

Hüsnüne bahâ olmaya Yûsuf gibi tartsan
Lâyıkdur ola mihr ile meh sana terâzû (2312/3)

¹⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Gökyüzü İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler-Tartı.

¹⁶⁰ Ahmet Tâlat Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 493.

(32) Üftâde

Üftâde, düşmüş, düşkün, fakir, bîçare anlamlarına gelmektedir. Güneş sevgilinin ateşli aşkıyla yollar üstünde düşkün olmuştur.

Bunca istignâ ile gör âfitâb-ı ‘âlemi
‘Işk ile üftâde olmuş yollar üzre sûz-nâk (1581/2)

(33) Yanak

Sevgilinin yanağı, parlaklığı ve güzelliği sebebiyle güneşe benzetilmiştir. Sevgilinin yanağı ışık saçmaktadır. Öyle ki sevgili, eğer yanağını gösterirse; güneş ve ay gelip ışığını ondan almalıdır.

Ey Muhibbî ‘arz iderse ‘ârızın cânân eger
Minnet idüp mihr ü meh gelüp ala andan şu‘â‘ (1345/5)

Âşığın sevgilinin güneş yanağını görmesi, güneşin doğuşuna benzetilmiştir. Bu durum, âşığın karanlık geceden kurtulup, başına gün doğması olarak ifade edilmiştir.

Kurtulup zulmet şebinde gün togurdı başuma
Ey Muhibbî ol güneş ruhsârı görsem bir dahi (2777/5)

Sevgilinin yanağı güneş, âşık ise pervâne olarak düşünülmüştür. Sevgilinin güneş gibi yanağını görünce, âşığın akli başından gitmiş; pervânenin muma yandığı gibi aşk ateşine yanmıştır.

Güneş ruhsârını gördüm beni benden hemân aldı
Göyindüm âteş-i ‘ışka sanasın şem‘e pervâne (2537/3)

Mumun yanması ve eriyen mumun damlalarını akıtması, güneşi görmesine bağlanmıştır. Mum, sevgilinin güneş gibi yanağını görmüş ve sevgilinin ayrılığından ateşlere yanıp ağlayan olmuştur.

Mihr-i ruhsârını görmüştür meger ey yâr şem‘
Odlare yanup firâkundan olupdur zâr şem‘ (1337/1)

Güneşin batması ile sevgilinin ayrılıp gitmesi arasında ilişki kurulmuştur. Güneş kendisini sevgilinin yanağına benzettiği için onun işi her gün yerinden ayrılıp gitmek yani batmaktır.

Benzetti çünkü ‘ârızuna kendüzini gün
Gün başına anun için işi zevâledür (1054/4)

Sevgilinin yanağı üstünde görünen saçlar, güneş arzusuyla yatmış yedi başlı ejder olarak tahayyül edilmiştir. Bu beyitte şâir sorduğu soru ile tecâhül-i ârif sanatı yapmıştır.

‘ÂRIZ-ı cânâne üzre görinen saçlar mıdur
Yâhu gün şevkine yatmış heft-ser ejder midür (587/1)

Güneş-yanak münasebeti benzetme amacıyla kurulmuştur. Aşağıdaki beyitte ise bunun tersi bir durum söz konusudur. Yanağı güzelleştiren unsurlar ben, ayva tüyleri ve anber kokan saçtır. Şâir, güneş bunların hiçbirine sahip olmadığından, güneşi sevgilinin yanağına kimsenin benzetemeyeceğini söylemektedir.

Âfitâbı kimse teşbîh eylemez ruhsâruna
Zîra anda hâl ü hat ü zülf-i ‘anber-bâr yok (1415/3)

(34) *Yüz*

Yüz-güneş münasebeti beyitlerde en sık konu edilen hususlardan biridir. Güneş, parlaklığı, aydınlatıcılığı, yakıcılığı, güzelliği sebebiyle sevgilinin yüzüne benzetilmiştir. Sevgilinin yüzünün beyazlığı ve nûrlu olması aydınlatıcı özelliği olarak ifade edilmiştir. Sevgilinin yüzü hem dünyayı, hem de âşığın yuvasını aydınlatmaktadır.

Gün yüzünden çün münevverdür cihân
Tan mıdur dirsem yüzüne âfitâb (180/4)

Tîredür zülfün gamından bu dîl-i dîvânemüz
Gün yüzün 'arz eyle tâ rûşen ola kâşânemüz (1082/1)

Sevgilinin yüzü parlaklığı sebebiyle güneşe benzetilmiştir. Sevgili güzellikte Mısır'ın Yusuf'una karşılık gelmektedir. Delil olarak ise, güneş gibi yüzünün parlaklığını göstermesi yeterlidir.

Yûsuf-ı Mısırîye nisbet hüsn ile sensin cemîl
İsterisen gün yüzün göster ana rûşen delil (1729/1)

Âşıkların sevgilinin yüzünü gördüğünde aşk ateşine düşmelerinden dolayı güneşin yakıcılık özelliğiyle sevgilinin yüzü arasında ilişki kurulmuştur. Sevgili, yüzüne bir kez bakan âşığı ateşiyle yakmaktadır.

Yâre kıldum bir nazar gördüm ki âhû gözlüdür
Yakdı mihr ile beni zîrâ ki ol gün yüzlüdür (377/1)

Güneş doğduğunda sabah olmakta ve her yer aydınlanmaktadır. Battığında ise akşam olmakta ve her yere karanlık çökmektedir. Şâir, sevgilinin güneş gibi yüzünden uzaklaşmayı, sabahının akşam olması şeklinde ifade etmiştir.

Zülfünü göstermeyüp hâlüm perîşan eyleyüp
Gün yüzünden dûr idüp subhum benüm şâm eyledün (1535/3)

Şâir, sevgilinin yüzüne güneş diyenin hoş baktığını, güzel düşündüğünü söylemektedir. Sevgili de yüzüne güneş denmesinden memnun olmakta ve yüzüne güneş diyen şâire gözünün çok iyi gördüğünü; çok iyi gören bir gözü olduğunu söylemektedir.

Yüzüne kim gün dimiş râ eylemiş
Hoş nazar kılmış ne hoş râ eylemiş (1278/1)

Didüm alnun kamer midür yüzün gün
Didi görmüş eyu ola gözün var (1072/2)

Buna karşılık bazı beyitlerde sevgilinin güzelliği o kadar yüceltilmiştir ki güneşin onun yüzüne benzeyemeyeceği söylenmiştir. Şâir, sevgilinin yüzüne güneşi benzetmenin uygun olmayacağını, yüzüne güneş diyerek hata ettiğini ve o zamandan beri gönlünün utangaç olduğunu söylemektedir. Şâir, gönlünün dîvâne olduğunu ve bazen akılsız cahillerin de konuştuğunu söyleyerek sevgiliden, eğer yüzünü güneşe benzetirse onu ayıplamamasını, özürlü saymasını istemektedir.

Yüzine gün kamer alnına anun benzemeye
Ne revâdur ana nisbet ideler mihr ü mehi (2626/4)

Eger ben nisbet eylersem yüzünü mihr ile mâha
Beni ‘ayb eyleme lî’llâh¹⁶¹ bu dil dîvâne olmuştur (827/2)

Alnına didüm kamer gün yüzine itdüm hatâ
Dahi ol demden berü dil dostlar¹⁶² şermendedür (532/3)

Gün yüzüne alnuna dirsem kamer ma‘zûr tut
Gâh olur eyler tekellüm ebleh ü dîvâneler (1053/4)

Sevgilinin saç ve kâkülleri onun güneş yüzünü örten peçe veya güneşin önüne gelip onu örten bulut olarak tahayyül edilmiştir.

Zülfün ‘izârun üzre müşkin nikâba benzer
Yâhûd güneş yüzine gelmiş sehâba benzer (573/1)

¹⁶¹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 272’de “lîllah” olarak yanlış yazılmış “lî’llâh” olarak değiştirdik.

¹⁶² Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 190’da “döstlar” olarak yanlış yazılmış “dostlar” olarak değiştirdik.

Perde eyler ki güneş ruhsârına kâküllerin
Benzer ol hûrşîde kim anun sehâb üstindedür (518/4)

Sevgilinin yüzü güneş, ağzı zerre, kıvrılmış kaşları ise yeni ay olarak tarif edilmiştir.

Niçün yüzine gün dimeyem zerre femidür
Üstinde anun mâh-ı nev ebrû-yı hamıdur (562/1)

Metaller rutubetli, nemli veya asidik bir ortama konulursa kısa bir süre sonra metal üzerinde demir oksit oluşmaya başlar. Bu oluşan demir okside, pas denir. Metalin cinsine göre pas farklı renklerde olur. Şâir, sevgilinin yüzünü parlaklığı sebebiyle güneşe benzetirken, yanağı üstindeki saçı, pasa benzetmiş ve bu duruma şaşırarak güneşin yüzünün pas tuttuğunu kimsenin görmediğini söylemiştir.

Ruhların üstinde neyler işbu zülf-i ‘anberin
Kim görüpdür kim günün yüzünü tuta pas (1303/2)

Sevgili, âşıklarına güneş yüzünü göstermediği için şâir sitem etmektedir. Âşıklarına güneş yüzünü göstermesini istemekte, bir defa bakmakla güneşe bir zarar gelmeyeceğini söylemektedir.

Gün yüzün göstermedün sen bir nazar
Bakmadan güne gelür mi hiç zarar (840/1)

Mihr idüp ‘âşıklara gün gibi gel göster cemâl
Çün nazardan gelmedi hûrşîd-i rahşâna zevâl (1725/1)

3. Zühre

a. *Zühre İle İlgili Gerçek Husûsiyetler*

Zühre, üçüncü kat gökte bulunan bir seyyâredir. Tabiatı orta derecede soğuk ve rutûbetli olup dişi tabiatlı sayılarak geceye nispet edilmiş ve “Küçük kutlu” (sa‘d-i asgar) diye isimlendirilmiştir. Bu yıldızın bakmanın kalbe sürûr verdiği tecrübe ile sabit olmuştur. Vasıfları; yumuşaklık, sevgi, rikkat, yakınlaşma, ferahlık, istek, cilve ve teğannî, âfiyet ve güzel yaratılış olarak bulunmuştur.¹⁶³ Bir güzellik, aşk ve şöhret ilâhesi olarak meşhur olan Zühre’ye Romalılar Venüs, Yunanlılar Afrodit derler.¹⁶⁴ Seyyarelerin en güzeli ve en parlağı olan Zühre kadınları temsil eder, sanatkârane ve hayalî olan şeylerle musıkî meselelerini aksettirir. Beyitlerde buna uygun olarak güzellik mefhumu ile birlikte ele alınır. “Zühre-cebîn” ve “Zühre-çehre” sözü ile onun parlaklığına işaret edilir.¹⁶⁵

Yine bir zühre-cebîn karşıma kurdu benüm ag
Pehlevânam ben ol agdan kurtarursam cânı sag (1358/1)

Dirsen dimâg-ı ‘âlem eger tola müşk ile
Ey zühre-çehre şâne ile târe perçemün (2645/3)

b. *Zühre İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler*

(1) *Çalgıcı*

Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit, Zühre yıldızıdır. Dîvân şiirinde çok zaman şarkı, aşk, güzellik ve çalgı ile birlikte anılır.¹⁶⁶ Zühre, musikînin icracısıdır. Bu sebeple beyitlerde genellikle eğlence meclisi içinde hayal edilir. Muhibbî de, Zühre yıldızını meclise, meclisin çalgısı yapmak istemektedir.

¹⁶³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 302.

¹⁶⁴ Hasan Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Kozmik Âlem*, s. 82.

¹⁶⁵ Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Dîvânı’nın Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 456.

¹⁶⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 494.

Zühreyi¹⁶⁷ mutrib-i meclis idelüm meclise gel
Kameri bende vü hûrşîdi gulâm eyleyelüm (1953/3)

(2) Çengi

Zührenin beyitlerde genellikle eğlence meclisi içinde hayal edildiğini söylemiştik. Bu defa Zühre meclisteki çengi olarak tahayyül edilmiştir. Şâir, Zühre yıldızı meclise çengi olsa bile aldanıp şaraba meyletmemek gerektiğini söylemektedir.

Sakın meyl itme aldanma şarâba
Eger ol bezme Zühre¹⁶⁸ ola çengi (2755/2)

(3) Sâkî

Dîvân şiirinde, kadehle içki sunan güzele sâki denir. Zühre de güzelliğin ve kadının sembolü olduğu için sâkiye benzetilmiştir. Güneşin kadeh olarak tahayyül edilmesiyle şâir, Zühre yıldızı yere inip güneş kadehiyle şarap sunsa bile bu şarabı içmeyeceğini söylemektedir.

İçmez Muhibbî yire ine Zühre-i felek¹⁶⁹
Suna şarâbı ger kadeh-i âfitâbdan (2219/5)

4. Ay

a. Ay İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Birinci kat felekte yer alan ayın tabiatı, dengeli bir biçimde soğuk ve rutûbetli olup dişi tabiatlı kabul edilmiştir. Geceye nisbet edilerek orta kutlu (sa‘d-i mutavassıt) olarak adlandırılmıştır. Ayın belli başlı özellikleri; zayıflık, güçsüzlük, koruma, cehâlet, hakaret,

¹⁶⁷ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 580’de “Zührei” olarak yanlış yazılmış “Zühreyi” olarak değiştirdik.

¹⁶⁸ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 797’de “zühre” olarak yanlış yazılmış “Zühre” olarak değiştirdik.

¹⁶⁹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 653’te “zühre-i felek” olarak yanlış yazılmış “Zühre-i felek” olarak değiştirdik.

acele etme, kovculuk, ihbar, deliller, hareketlilik ve ses olarak bulunmuştur. Pazartesi gününe ve Cuma gecesine hâkim olduğu gözlenmiştir.¹⁷⁰

Dîvân şiirinde en çok kullanılan kozmik unsurlardan biri de aydır. Ay, genellikle sevgiliye benzetilmiş ve güzelliğin sembolü olmuştur. Dünyada sevgili gibi güzel bir ay daha görülmemiştir. Onun yüzü hem güneşten hem de aydan daha üstündür.

Görmedüm sencileyin bir mehi ‘âlemde melîh
Eylesem tan mı yüzün mihr ile mehden tercîh (302/1)

Ay, gökyüzünde bulunması sebebiyle yüksekliğin ve yüceliğin ifadesinde kullanılmıştır. Sevgilinin medhinde onun bulunduğu yeri yüceltmek amacıyla konu edilmiştir. Ay yüzlü sevgilinin sarayı, gökyüzünden yücedir. Bu yüzden âşığın inleyişleri, çığlıkları, âh ve feryatları ona erişememektedir.

Yüce itmişdür felekden kasrını benzer o mâh
Anun için irişemez nâle vü efgân sana (87/2)

Ayın en önemli özelliklerinden biri, birinci kat felekten yani gökyüzünde olmasıdır. Ayın gökyüzüne çıkışı, sevgilinin semtinin gökyüzünde olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Ay ve güneş, sevgilinin eşliğini seyretmek için gece gündüz gökyüzüne çıkmaktadır. Ayrıca ay ve güneş gökyüzünde şeref bulduğu için sevgilinin eşliğinde toprağa yüz sürebilmektedir.

Gice gündüz gelürler şems ile ay
İdeler âsitânun tâ ki seyrân (2167/5)

Mihr ü meh gerçi şeref bulmuşdurur eflâkda
Anun için yüz sürerler işigünde hâkda (2473/1)

Ay yüzlü sevgilinin sarayı felekten ne kadar yüce olursa olsun, âşık o saraya âh kemendiyle çıkmakta, âh kemendinden merdiven yapmaktadır.

---

¹⁷⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 318.

Her ne denlü kasrun ey meh-rû felekden yücedür
Çıkmağa âhum kemendiyle figânum var benüm (1975/3)

Felekden yücedür dirler egerçi kasrun ey meh-rû
Elümde bir kemend-i âh çıkılır nerdübânumdur (807/4)

Ay, sabit değildir; devamlı olarak bir yörüngede döner; âlemin merkezi etrafında doğudan batıya doğru hareket eder. Kur'ân-ı Kerîm'de; “ *Güneşi ve ayı da (emrine) boyun eğdirmiştir. Her biri belirli bir vakte (kıyâmete) kadar akıp gider.*”¹⁷¹ ve “*Ne güneşin aya yetişi (ona çarpması) kendisine (takdîr edilen nizâma) lâyıktır, ne de gece, gündüzü geride bırakıcıdır. Çünkü her biri (bir itâat ve heybet altında ayrı) bir yörüngede yüzerler.*”¹⁷² buyrulmaktadır. Beyitlerde de ayın dönmesinden sık sık bahsedilmektedir. Ayın dönmesi ile feleğin dönmesi ve âşığın işlerinin yolunda gitmemesi arasında ilişki kurulmuştur. Sevgili ile ay arasında münasebet kurularak o ayın düşüncesinin dünya gibi dönmek olduğu vurgulanmış, dert, eziyet ve cilvelerinin çeşit çeşit olduğu söylenmiştir.

Gerdûn gibi meyli o mâhun çü dönedür
Cevr ü cefâ vü şiveleri gûne gûnedür (647/1)

Bir başka beyitte de şâir, ayın dönmesine işaret ederek güneş ve ay dursa bile başkasına bakmayacağını; gözünün bakışının, gönül açıcı yüzlü sevgiliye olduğunu söylemektedir.

Gayriye kılmaz nazar ger mihr ü mâh dursa da
Çün nigâhı çeşmünün ol rûy-ı ferruh-fâledür (736/3)

Ay-güneş münasebeti güneşle ayın hiçbir zaman birlikte bulunmaması, biri görüldüğünde diğerinin kaybolmasıyla ifade edilmiştir. Beyitlerde sevgilinin yüzü güneşe, alını aya; bazen de yüzü güneşe kaşları hilâle benzetilmiş ve hayret edilerek güneş ile ayın beraber doğduğunu, bir araya geldiğini kimsenin görmediği söylenmiştir.

---

¹⁷¹ Zümer, 5.

¹⁷² Yâsîn, 40.

Kamerdür alnuna diyen yüzün hûrşîde benzetmiş
Bunu kim gördi ay ü gün toguben ictimâ ‘eyler (636/3)

Gün yüzün üstinde gördüm kaşların iki hilâl
Kim görüpdür kim güneş ide kamerle ittısâl (1728/1)

Güneş sabah, ay ise akşam doğar. Biri doğduğunda diğeri batar. Ay ve güneş gece gündüz yerlerinden ayrılıp kaybolmaya mahkûmdur. Bu sebeple şâir, ay ve güneşi sevgilinin yüzüne kimsenin benzetemeyeceğini söylemektedir. Eğer ay ve güneşin kaybolması, batması olmasa sevgilinin yüzüne güneş, alınına ay diyebilirdi.

Yüzüne kimdür ki teşbîh eyleye mihr ü mehi
Zîra bunlar gice vü gündüz zevâl üstindedür (904/2)

Zevâli olmasa hûrşîd ü mâhun
Yüzüne gün dir idüm alnuna ay (2783/4)

Ay, akşamları doğar. Ayın doğuşu, ay yüzlü sevgilinin gelişi olarak ifâde edilmiştir. Şâir, ay yüzlü sevgilinin, akşam geleceğini söyleyerek gittiğini belirtmekte; gönülden bir âh çekerek bir an önce akşam olmasını dilemektedir.

Gelem diyübeni gitdi bana ol yüzi mâh ahşam
Ki hey bî-çâre tîz olsun dilünden eyle âh ahşam (1949/1)

Ayın güneşle olan münasebetinin en önemlisi ayın, ışığını güneşten almasıdır. Ay, ışık kaynağı olmadığı hâlde, Güneş’ten aldığı ışıkla aydınlanır. Güneş’ten aldığı ışığı yayarak parlak görünür ve etrafı aydınlatır. Şâir, bu durumu “güneş ışığından da ay ışığı olur” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca sevgilinin yüzünün güneş olarak düşünülmesiyle; ayın, sevgilinin güneş gibi yüzünden ışık aldığını belirtmiştir.

Nûr ugurlar yüzüne gelse mukâbil âfitâb
Nitekim alur¹⁷³ şu'âi şemsden de mâhitâb (166/1)

Mâhı gördüm gün yüzünden dem-be-dem alur ziyâ
Kim ola bilsem sana mihr-i cihân-ârâ dimez (1090/4)

Güneş, doğal ışık kaynağıdır ve kendiliğinden ışık üretir. Ay ise, Güneş'ten aldığı ışığı yansıtır. Muhibbî ise bunun aksine hakikatte güneşin ve ayın ışığını sevgilinin güzelliğinin nûrundan aldığını söylemiştir.

Mihr ü mehden hiç bulur mıydı bu 'âlem ziyâ
Yakmasaydı nûr-ı hüsnünden gelüp anlar çerâg (1359/2)

Birçok beyitte ay, güneş yüzlü olarak ifâde edilmiştir. Ayın güneş yüzlü olması, kendisinin ışık yaymaması; yansıttığı ışığın güneşin ışıkları olması sebebiyledir. Ay karanlıktır. Eğer güneşin ışıkları olmasa; ay, güneşin ışıklarını yansıtmasa onu görmek mümkün değildir. Ay yüzeyine yansıyan, güneşten gelen ışınlardır. Ay yüzeyinde görünen, aslında güneşin ışınlarıdır. Bu yüzden de ay, gün yüzlüdür.

Gün yüzün 'ârz eylemez derdâ dirîg ol mâh-ruh
Ol sebebden virdüm oldı gice gündüz âh ruh (311/1)

Muhibbî, sevgilinin yüzünü güneşe, alnını ise aya benzetmiş ve onlara Kur'ân-ı Kerîm'in 91. sûresi olan Şems sûresi ile 93. sûresi olan Duhâ sûresi denildiğini belirtmiştir. Aşağıdaki beyitte bu sûrelere işaret ederek telmihte bulunulmuştur.

Çünkü denildi ana ve's-Şems¹⁷⁴ dahi ve'd-Duhâ¹⁷⁵
Rûyuna alnuna mihr ü mâhı benzetsem nola (4/4)

¹⁷³ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 88'de "olur" olarak yanlış yazılmış "alur" olarak değiştirdik.

¹⁷⁴ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 41'de "ve's-şems" olarak yanlış yazılmış "ve's-Şems" olarak değiştirdik.

¹⁷⁵ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 41'de "ve'd-dühâ" olarak yanlış yazılmış "ve'd-Duhâ" olarak değiştirdik.

Ayın kendisi ışık kaynağı değildir, ışık saçmaz. Sadece güneşten aldığı ışığı yansıtır. Güneşe ayın ancak kendisine dönük olan yarımküresini aydınlatır. Bu yüzden, ayın dünya ve güneşe göre konumuna göre, belli bir kısmı aydınlık diğer yüzeyi ise karanlık gözüktür. Ayın, dünyadan bakılınca, güneşe göre aldığı hilâl, yarımay, dolunay gibi şekillere Ay'ın evreleri (safhaları) denir. Ay, ayın ilk günlerinde hilâl şeklindedir. Gün geçtikçe yavaş yavaş ışığı artarak kemâle erer ve dolunay hâline gelir. Şâir, ay gibi olan sevgilinin günden güne büyüyerek güzelliğinin artmasını ayın dolunay hâline gelip güzellik burcuna erişmesi şeklinde ifâde etmektedir.

Ol kamer bedr oldı irişdi güzelün burcına
Ger anun dîvânesi olsam ‘aceb mi çağıdur (461/2)

Ayın on dördüncü gününde ay, dolunay şeklindedir. Bu evrede ay tam bir daire olarak dolgun ve parlak görülür. Bu sebeple güzelliğin sembolüdür. Halk arasında da bir kızın güzelliğinden bahsedilirken “ayın on dördü gibi” ifadesi kullanılır. Kara saçları arasından sevgilinin yüzünü gören Muhibbî, sevgili tam güzellik çağında olduğu için ayın on dördü sanmıştır. Sevgilinin yüzünü dolunaya benzetmiştir.

Kara zülfi arasında tulû’ itdi yüzün gördüm
Ayın ondördi sandum tamâmı hüsn çağında (2508/6)

Beyitlerde “ayın on dördü” ifâdesinin yanında sevgilinin on dört yaşında bir güzel olduğunu belirtmek için “çehâr-deh” ifâdesi kullanılmıştır. O parlak, nûr saçan dolunayın hanesinden doğduğunu gören şâir, gönlünü alanın on dört yaşında bir güzel olduğunu söylemektedir. O ay yüzlü sevgili ancak on dördünde vardır, ya da daha küçüktür. Bu yüzden Muhibbî’nin hâlinden anlamaz.

Hânesinden çün tulû’ eyleye ol bedr-i münîr
Gönlümü alan benüm didüm çehâr-deh sâledür (736/2)

Hâlünü bilmez Muhibbî dilberün nev-restedür
Ol kamer yüzlüm benüm ancak çehârdeh sende var (768/7)

Geceleri gökyüzüne bakıldığında ilk göze çarpan cisim aydır. Ayın dolunay hâli en parlak, en nûrlu, en güzel hâlidir. Yıldızlar ayın bu hâli yanında sönük ve değersiz kalırlar. Şâir, bu durumu sevgili güzelliğini sunup yüzünü dolunay yapınca, dünyanın ay yüzölçülerinin yıldız gibi bir anda mahvolması şeklinde ifade etmiştir.

Cihân meh-rûları encüm gibi bir demde mahv oldı
Kaçan sen ‘arz-ı hüsn idüp yüzünü mâh-tâb itdün (1522/3)

Muhibbî, güzelleri yıldızla, sevgiliyi ise onların arasındaki aya benzetmiştir. Muhibbî, sevgiliden güzelleri yıldızlar gibi bir araya toplamasını istemektedir. Sevgili de kendisini mehtap edip aralarında ay gibi doğacaktır.

Cem‘ eyle güzeller döneler tâ ki nücûma
Tog aralarında özünü sen meh-i tâb it (251/2)

Dolunay halinden sonra ay, yavaş yavaş incelererek ayın son günlerinde tekrâr hilâl halini alır. Bu durum beyitlerde sevgilinin hasretinden hasta olup zayıf düşen âşığın vücudunun eğrilip hilâl haline gelmesi şeklinde ifâde edilmiştir.

Görmeyelden gün yüzünü dilberün bir haftadur
Ol meh-i bedrün firâkından hilâl oldı tenüm (1803/3)

Ayın tüm yüzeyinin aydınlık görüldüğü dolunay evresi, ayın dünyaya dönük yüzü güneşin karşısına geldiği zaman görülür. Daha sonra ayın hareketine göre ay tekrar hilâl hâlini alır. Muhibbî, güneş yanaklı sevgiliyi görüp âşık olmuştur. Şâir kendisini aya benzetmiş ve dolunayken günden güne dönüp hilâl hâline gelmiştir. Beyitte ayın evrelerinin, güneşe göre konumuna bağlı olduğuna işaret edilmiştir.

Muhibbî ol güneş ruhsâre benzer ‘âşık olmışdur
Mehi gör bedr iken günden güne dönüp hilâl olur (679/5)

Ay, özellikle dolunay hâlindeyken ışıklı ve nûrlu olması sebebiyle etrafı aydınlatır. Ay ışığı, evlerin pencerelerinden girerek oraları aydınlatmaktadır. Yıkılmış veya harap olmuş eski yapılara vîrâne denir. Şâirin gönlü vîrânedir. Vîrâneleri aydınlatan ise, aydır. Vîrâne yerleri aydınlatan ay olduğu için şâir, ay gibi olan sevgilinin yüzünü göstermesini ve gönül evini aydınlatmasını ister.

Vîrânedür Muhibbî gönlünü rûşen eyle
Göster yüzünü rûşen vîrâneye çü mehdür (897/4)

Teng oldı hâne-i dil göster yüzünü mâhum
Vîrânelerde çün şeb yakar kamer çerâğı (2695/2)

Gam kelimesi aynı zamanda karanlığı da ifade eder. Şâir, gam gecesinde ayın geç kalmadan doğmasını ve vîrâne kulübesini aydınlatmasını ister. Ayın doğması karanlık olan evin aydınlanması ve âşğın sevdiğine kavuşmasıdır.

Rûşen itsün gam şebinde külbe-i vîrânumuz
Eydünüz ol mâh togsun mâhtâb eğlenmesün (2048/3)

Ancak kötülük isteyen yâr, eziyet oklarını atmaktadır. O parlak ay, insafsızdır ve bir kez olsun âşğın hüznün evini, gönlünün vîrânesini aydınlatmaz.

Hâ atar cevri okların ol yâr-ı bed hâhum benüm
Rûşen itmez gönlümün virânesin mâhum benüm (1767/1)

Rûşen itmez külbe-i ahzânumuz
Ol meh-i tâbân elinden el-gıyâs¹⁷⁶ (273/5)

---

¹⁷⁶ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 118'de "el-gıyâs" olarak yanlış yazılmış "el-gıyâs" olarak değiştirdik.

Gökyüzünün bulutlarla kaplı olduğu zamanlarda ay bulutların ardına gizlenir ve ayı görmek mümkün olmaz. Sevgilinin saçının yüzünü örtmesi, ayın buluta girmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Gün gibi itdün tulû‘ gördüm çü ey meh-rû seni
Yine tîz girdün sehâba örtü ol giysû seni (2721/1)

Ayın, deliler üzerinde tesiri olduğuna inanılır. Buna göre ay başlarında delilik, kriz hâline gelir ve aşırı hareketler zuhûr eder. Deliler bu zamanda daha saldırgan hâle gelirler. Hatta delilerin kendi kendilerine aya karşı konuştukları söylenir.¹⁷⁷ Şâir, ay yüzlü sevgilinin hayali gelse, gönlünün onunla konuştuğunu söylemektedir. Divânelerin ay ile konuşmasına şaşırılmamak gerektiğini belirtmektedir.

Ey kamer yüzlü hayâlün gelse dil eyler kelâm
Tan degül dîvâneler itse tekellüm mâh ile (2325/2)

Nebâtîlerden kalma bir itikada göre âlemin bir devir müddeti 49 bin sene imiş. Bu müddet yedi devreye ayrılır; her devrenin ilk bin senesinde seb‘a-i seyyâreden biri müstakilen, altı bin senede, diğer seyyârât ile müştereken âlemi idare edermiş. Birinci devrin ilk bin senesi Zuhâl’den başlamış. Buna devr-i Âdem de derler. Âdem-Zuhâl sözleri ebced hesabıyla kırk beş adedini gösterir. Bu yedi yıldızın altı tanesinin devirleri geçmiştir. Son devir kamer devridir ve bu devre devr-i Muhammedî denir. Bu devirde doğanların ömrü kısa olmuştur. Kıyâmet bu devrin sonunda kopacak ve bu devirde birçok fitneler peydâ olacaktır. Bu yüzden kamer devri fitne devridir.¹⁷⁸ Sevgilinin saçları, gözüne fitne öğretmektedir. Bu yüzden ay devrinde acayip bir fitneci olacağı belirtilmektedir. Sevgilinin yanağını çevreleyen ayva tüyleri de, ay devrindeki fitne işareti olarak telakki edilmiştir.

Fitne ta‘lîm eyleyen çeşmine her dem zülfidür
Âh kim devr-i kamerde ne ‘aceb fettân olur (405/4)

¹⁷⁷ Sabahat Deniz, **16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kosmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev’i-Yahya Beğ)**, s. 222.

¹⁷⁸ Ahmet Tâlat Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, s. 146-147.

Gördüm itmişdür ihâta ‘ârızun hatt-ı siyâh
Fitne devr-i kamer oldugınca bu da nişân (2147/3)

Aşağıdaki beyitte ise, ay devrinde insanın ömrünün kısa olacağına işaret edilmiştir.

Didüm gel zülfünü kesme benüm ‘ömrüm dırâz olsun
Didi devr-i kamerdür bu senün ‘ömrün kesen kesdi (2759/2)

Hilâlin eski hayatımızda sahip olduğu en önemli yönü, mübarek ramazan ayının ve bu ay sonunda yapılan bayramın ayın hilâl şeklinde görünmesiyle başlamasıdır. Bayram hilâli görüldüğünde oruç biter ve bayram başlar. Bayramın başlamasıyla yeme içme ve eğlence de başlar.¹⁷⁹ Hilâlin görülüp bayramın gelmesi, sevgilinin yüzünü açıp âşıklarına hilâl kaşlarını ve güzelliğini göstermesi şeklinde ifade edilmiştir. Oruçlu olan kişi nasıl bayramı görmeyi isterse, âşık da sevgilinin hilâl kaşlarını görmek ister. Âşığın bayramı sevgilinin hilâl kaşlarını görmektir. Sevgilinin hilâl kaşları varken bayram ayını istemez.

Rûze-dâr olan ider ‘ıyd ayını görmek heves
Bana ol gün ‘ıyd olur görsem hilâl-ebrûnı bes (1217/1)

Gün yüzine bakmayam cânâ cemâlün var iken
Neyleyem ‘ıyd ayını iki hilâlün var iken (2055/1)

Hilâlin görünmesiyle ramazanın bitip bayramın ve dolayısıyla yeme, içme ve eğlencelerin başlamasına işaret ettiği beyitte şâir, hilâl yüzünü gösterdiği için ramazanın bittiğini söylemekte; ay gibi içki sunan güzelin elinden öpücük almayı istemektedir.

Rûze çıkdı çün sana gösterdi yüzini hilâl
Turma ey dil sâkî-i¹⁸⁰ meh-veş elinden bûse al (1731/1)

¹⁷⁹ Harun Tolasa, **Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası**, s. 421.

¹⁸⁰ Coşkun Ak, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, sayfa 519'da "sâki-i" olarak yanlış yazılmış "sâkî-i" olarak değiştirdik.

Beyitlerde bayram hilâli en çok âşığın sevgiliye kavuşması şeklinde ifâde edilmektedir. Sevgilisinden ayrı kalan âşık, ayrılık orucu tutmaktadır. Sevgilinin hilâl kaşlarını görmek ise, ayrılık orucunun bitip bayramın gelmesidir. Bu bayram, sevgiliye kavuşma bayramıdır.

‘Iyd-ı visâl için tutaram savm-i hicrünü
Göster hilâl-i ebrûnı olsun tamâm oruc (278/4)

Kadir gecesi ve bayram günleri insanların en mutlu olduğu günlerdir. Muhibbî de, ayrılık gecesinde sevgilinin kaşının hilâlini görürse, gecesinin kadir gecesi, gününün de bayram olacağını söylemektedir.

Bu Muhibbî’nün şebi kadr u günü bayram olur
Ger görine şâm-ı hicrinde hilâli kaşunun (1601/5)

Ay, birçok beyitte Hz. Peygamber’in “şakku’l-kamer” mucizesiyle konu edilmiştir. Hz. Peygamber ayı, işaret parmağıyla ikiye bölmüştür. Ayın yarılması olayı Hz. Peygamber’in temel mucizelerinden, nübüvvetinin açık delillerinden biridir. Mekke müşrikleri, Rasulullah aleyhissalâtü vesselâm’dan kendilerine bir mucize göstermesini istemişler. O da onlara, ayın iki parçaya bölünmesi mucizesini göstermiştir. Ay ikiye bölünmüş ve Hira dağı iki bölümün arasında kalmıştır.¹⁸¹ Bu mucize beyitlerde çeşitli tasavvurlarla işlenmiştir. Muhibbî ayın yarılması olayına işaret ederek, kâinatın peygamberinin mucize gösterdiğini, mübarek parmağıyla ayı ikiye böldüğünü söylemektedir. Mucizesiyle ayı ikiye böldüğü için ona, Allah’ın sevgilisi denilmesine şaşırılmaması gerektiğini belirtmektedir.

Gör ne mu‘ciz gösterüpdür ol Resûl-ı kâyinât
Kim mübârek barmagıyla eyledi bedr ayı şakk (1407/4)

Yâ Nebiyyüllah itdün mu‘cizünle ayı şakk
Diseler sana ‘aceb midür şehâ mahbûb-ı Hakk (1416/1)

¹⁸¹ İsmâil İbn Yûsuf Nebhânî, **Peygamber Efendimizin Mûcizeleri**, c. 1, Hzl. Abdülhâlık Duran, Millî Gazete Yayınları, İstanbul, 1997, s. 553-557.

Ay feleğinde aydan başka bir şey yoktur. Ay feleğinin altında anâsır-ı erbaa denilen dört unsur vardır. Onlar da; ateş, hava, su ve topraktır. Ay feleğinin altında ateş tabakası vardır. Onun altında hava tabakası, onun altında su tabakası ve onun altında toprak tabakası vardır. Yeryüzünün her tarafından, ay feleğine varıncaya kadar gökle yer arasındaki gerçek uzaklık, kırk bir bin dokuz yüz yirmi altı fersahtır. Bu da yaklaşık olarak yerin yarı çapının otuz iki katı bir yükseklik demektir. Yeryüzünde oluşum, bozulma ve değişime uğrayan eşya, işte bu aralıkta bulunmaktadır. Burası, unsurlar ve bileşkeler (anâsır ve mevâlid) mekânıdır; atmosfer yani gök boşluğu buradadır.¹⁸² Bunların hepsi Allah'ın kudretinin tecellisidir. Muhibbî, ayda bu dört unsurun olmamasına işaret ederek ateş, hava ve suyun bir araya toplanmadığını söylemektedir. Bu yüzden aylarda Allah'ın kudretini görmek gerektiğini vurgulamaktadır.

Mâhlarda Muhibbî kâdirün gör kudretin
Bir yire cem' eylemiş âteş hevâ vü âb digil (1749/5)

b. Ay İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

(1) Alın

Ay-alın ilişkisi birçok beyitte geçmektedir. Sevgilinin alını renk, parlaklık ve ayın yarım ay şekli sebebiyle aya benzetilmiştir. Muhibbî, dünyayı tamamen dolaştığını ancak sevgiliye benzer bir yüzü güneş, alını ay bir güzel görmediğini söylemektedir.

Görmedüm bir ana benzer yüzi gün alını kamer
Geşt idüp 'âlemi etrâfı temâmet gördüm (1967/4)

Âşıklara, sevgilinin gün yüzüyle, ay alını yetmektedir. Bunun için onlar, gece gündüz aya ve güneşe bakmazlar.

Gün yüzün birle kamer alının yiter 'âşıklara
Gice gündüz âfitâb u mâhitâba bakmazuz (1184/3)

¹⁸² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 172, 319.

Şâir, sevgilinin gün yüzünü ay alnını göremediği için gece gündüz gam evinde oturduğunu söylemektedir.

Görmez oldum gün yüzün meh alnını
Gice gündüz sâkin-i gam-hâneym (1853/4)

Sevgilinin güzelliğinin yüceltiği beyitlerde ise sevgilinin alnına ay, yüzüne güneş demenin hata olduğu belirtilmiştir. Şâirin gönlü o zamandan beri utangaçtır. Bu yüzden şâir, kendisini özürlü saymalarını istemiş; akılsız cahillerin de konuştuğunu söylemiştir.

Alnına didüm kamer gün yüzüne itdüm hatâ
Dahi ol demden berü dil dostlar¹⁸³ şermendedür (532/3)

Baharın ilk günü ve kadir gecesi insanların en mutlu, en neşeli olduğu günlerdir. Ay alınlı, gün yüzlü sevgiliye sahip olan âşığın gündüzü, baharın ilk günü; her gecesi de kadir gecesi gibidir.

Her kimün alnı kamer gün yüzlü bir mahbûbı var
Gündüzi nev-rûz olup kadr olsa tan mı her şebi (2697/4)

(2) *Anahtar*

Ramazan ayında yeme, içme ve eğlence yasak olduğundan eskiden meyhaneler ramazanda kapanırdı. Yeni ayın yani hilâlin görünmesi ramazanın bitip bayramın geldiğinin habercisidir. Bayramın gelmesiyle birlikte yeme içme ve eğlence başlar. O yüzden hilâl görüldüğünde meyhaneler de kapılarındaki kilitleri açarlar. Yeni ay, uzun zamandır kapalı kalan meyhane kapısının kilidini açan anahtar olarak tahayyül edilmiştir.

Bunca eyyâm bend kılmışken der-i meyhânei
Mâh-ı nev geldi anahtârı açıldı ol kilid (343/2)

---

¹⁸³ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 190'da "dostlar" olarak yanlış yazılmış "dostlar" olarak değiştirdik.

(3) *Arkadaş, Dost*

Arkadaşlar, her daim birbirlerinin yanındadır. Birbirlerini hiç yalnız bırakmazlar. Güneşin ve ayın ışıkları da, gece gündüz insanla beraberdir. Bu yüzden şâir, ay ve güneşi dostu olarak kabul etmektedir.

Hem-demün dünyâda bir gün yüzlü cânân oldu tut
Mahremün dün gün meh ü hûrşîd-i râhşân oldu tut (184/1)

(4) *Âşık*

Âşıklar, bir kez olsun sevgiliyi görebilmek için onun mahallesinde dolaşırlar. Ay ve güneş de, sevgilinin yüzüne âşık olduğundan gece gündüz kapısına yüz sürüp oradan hiç gitmezler.

Yüzüne şöyle ‘âşıkdur senün şems ü kamer cânâ
Gice gündüz yüzün sürüp gider mi hiç berî derden (2168/3)

Aşağıdaki beyitte ise, bunun tam tersi söylenmiştir. Şâir, gökyüzünün ayının ve güneşin, sevgilinin yüzüne, alınına âşık olmadığını söylemekte; öyleyse gece gündüz niçin sevgilinin mahallesini dolaştıklarını sormakta ve tecâhül-i ârif sanatı yapmaktadır.

Gün yüzine alınına ‘âşık degül mâh-i felek
Gice gündüz yâ niçün tolaşu anlar kûyını (2735/2)

Âşk yolu meşakkatlidir. O yolda birçok sıkıntı ve zorluk vardır. O yol, herkesin gideceği bir yol değildir; çilelidir. Âşık, o yolda çekilen eziyet ve çilelere katlanmalı; zorluklara göğüs germelidir. Bunlardan şikâyet eden kişi, o yola hiç girmemelidir. Gökyüzünün deniz olarak tasavvur edildiği aşağıdaki beyitte ay da o denizde yüzen âşıktır. Muhibbî, kendine ay gibi aşk deryasında yüzmemesini; aşkın zorluğuna vurgu yaparak zor işe başlamamasını; bu işten vazgeçmesini söylemektedir.

Olma Muhibbî kulzüm-i ‘ışk-ı meh-veşân
Gel müşkil işe başlama bu iltizâmı ko (2317/5)

Bir başka beyitte ise ay, sevgilinin güzelliğine hayran olan, onun yüzünü bir kez görüp onun yolunda ölen âşık olarak tahayyül edilmiştir.

Kimdürür bir kez yüzün görüp yolunda ölmeye
Hüsnine hayrânken şems ü kamer hûr u melek (1590/3)

(5) *Âşüfte*¹⁸⁴

(6) *Ateş*

Ay, rengi ve parlaklığı sebebiyle ateşe benzetilmiştir. Ay, parlak bir ateşe benzediği için sevgilinin yüzünün ayla bir tutulamayacağı söylenmiştir.

Yüzünü kim tutar aya berâber
Diyebilür mi ahker-i nûra benzer (791/1)

Ay, şafaktaki rengi sebebiyle ateşe benzetilmiştir. Şafak vaktinde ay, kızıl renklidir. Aya benzeyen sevgili al elbise giydiği için, şâir ayı ateş parçası olarak nitelendirmiştir.

Câme-i âl ile şehri içre gezer meh-pâreler
Kim görürse her birisin sanur âteş-pâreler (393/1)

(7) *Âyînedâr*

Ay, şekil bakımından aynaya benzetildiğinden bir beyitte aynadâr olarak düşünülmüştür. Ayın âyîne-dâr (ayna tutan) olarak düşünülmesi, sevgiliyi yüceltmek içindir. Sevgilinin semti göklerde dir. Güneş ve ay, her biri gece gündüz sevgiliye ayna tutan kişiler olmuştur.

Şöyle benzer sâyil olmuşdur kapunda mihr ü meh
Rûz u şeb karşunda olmuş her biri âyine-dâr (395/3)

---

¹⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler-Âşüfte

(8) *Ayna*

Ay, dolunay hâlindeyken renginin beyazlığı ve parlaklığı sebebiyle aynaya benzetilmiştir. Ayın özelliklerindedir ki, ay küresi sanki bir ayna gibi yerküreye ve su küresine yönelik bulunduğu için, denizlerin ve karanın adalarını ve sahillerini, gemileri, dalgaları, dağları, vâdileri, köyleri ve şehirleri bütün renkleri ve şekilleriyle birlikte bize aksettirip gösterir. Öyle ki gözlemciler bu aynada yeryüzünü tamamen seyredeler. Ancak bu berrak ayna, bizden çok uzakta bulunduğu için, söz konusu şekil ve yansımaların birebir ayırt edilip tanınması mümkün olmaz.¹⁸⁵ Aynalar parlak olması sebebiyle yansıtma özelliğine sahiptir. Ay da güneşten aldığı ışığı yansıtır. Dolunay, parlaklığı sebebiyle mehtâbın aynası olarak ifade edilmiştir. Ancak sevgilinin güneş gibi yanağıyla karşılaştırıldığında o, durgunlaşmakta ve sönük kalmaktadır.

Mâh-tâbun bedr iken âyînesi buldı kesâd
Çün güneş ruhsâruna anı mukâbil eyledün (1482/2)

(9) *Balık*

Ay, şekil bakımından balığa benzetilmiştir. Gökyüzünün fırın olarak düşünüldüğü beyitte âşığın âhı, bu fırına hararet veren ateş; hilâl de, bu fırında pişip kebab olan balık olarak tahayyül edilmiştir.

Çarh tennûrına âhum bir harâret virdi kim
Mâh-ı nev anı bişüp mâhî gibi püryân olur (725/3)

(10) *Bekçi*

Bekçi, bir şeyi veya bir yeri bekleyip korumakla görevli kimsedir. Dolunay da sevgilinin eşliğini feleğe vermemek için geceleri sabaha kadar sevgilinin penceresinde bekçilik eden bir kişi olarak tahayyül edilmiştir.

İşigüni felege virmeyüben bedr ü kamer
Pâsbândur giceler subha degin revzenüne (2457/3)

---

¹⁸⁵ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 321.

(11) Bel

Hilâl, şekli sebebiyle belin bükülmesine benzetilmiştir. Âşığın problemi, sevgiliyi bir aydır görmemektir. Bu yüzden gamdan beli bükülüp hilâle dönmüştür.

Gamdan hilâle döndü büküldü yine bilüm

Ay oldı görmedüm seni bu şimdi müşkilüm (1782/1)

(12) Boy

Ay, hilâl durumundayken şekil bakımından âşığın vücuduna benzetilmiştir. Aşk derdi yüzünden hasta olan âşığın boyu, iki büküm olur. Muhibbî de yay kaşlı sevgilinin gamından, boyunu hilâl gibi büküp eğri eylemiştir.

Ey Muhibbî ol kemân-ebrû gamından ‘âkibet

Mâh-ı nev gibi büküp bu kaddümi ham eyledüm (1916/5)

(13) Çingirak

Ay, şekli sebebiyle çingırağa benzetilmiştir. Eskiden kabile yani topluluk hâlinde yapılan yolculuklarda hayvanların boynuna çingirak takılırdı. Şâir sonunda, aşk kafilesine ayak basmıştır. Ay, çingirak; âşığın gönülden gelen feryatları ise, çingırağın çıkardığı ses olarak tahayyül edilmiştir.

Basdun çü kadem kâfile-i ‘ışka sen âhır¹⁸⁶

Feryâd ile ol mâh ile ey dil ceres ol gel (1663/2)

(14) Dilenci

Dilenen insan karşısındakinden bir şey ister. Ay ve güneş, gece gündüz sevgiliden güzellik isteyen bir dilenci olarak tahayyül edilmiştir. Sevgili o kadar güzeldir ki ay ve güneş, onun güzelliğinin dilencisi olup onun güzelliğini istemektedir. Bu yüzden yüzünü sevgilinin kapısının toprağına sürmektedir. Bu beyitte, ay ve güneşin dilenciye benzetilmesi teşhis sanatına işaret etmektedir.

---

¹⁸⁶ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 501’de “ahır” olarak yanlış yazılmış “âhır” olarak değiştirdik.

Deryüze-i cemâlün idüp rûz u şeb senün
Yüzünü sürdi hâk-i dere âfitâbu mâh (2554/3)

(15) Dudak

Hilâl, şekli ve şafaktaki kızılıığı sebebiyle, sevgilinin dudağına benzetilmiştir.

‘Aks-i lebünü gördi Muhibbî¹⁸⁷ yaşı içre
Sandı ki şafakdur meh-i nev eyledi peydâ (34/5)

(16) Gam

Gam, dert, keder, tasa anlamı taşır. Sevgili-ay münasebeti kurularak ay, gama benzetilmiştir. Âşığın tek derdi, kederi sevgilidir; sevgiliden ayrı kalmaktır. Bu yüzden ay, gökyüzünün gamı; yıldızlar da bu dertle ağlayan âşığın gözyaşlarıdır.

Ey Muhibbî gözlerüm yaşı müşâbih kevkebe
Olsa tan mı oldı çün çarhun meh-i tâbânı gam (1871/5)

(17) Gözlük¹⁸⁸

(18) Gündüz

Gündüz her yer aydınlık olur. Ay ışığı da gece etrafı aydınlatır. Sevgilinin ay gibi yüzü etrafa ışık saçar ve her yeri aydınlatır. Saçı yüzünü örttüğünde ise, ışık saçamayacağı için karanlık olur. Bu yüzden şâir, sevgilinin saçını geceye, yüzündeki ay ışığını ise gündüze benzetmiştir.

Geh nikâb eyler yüzine zülf ile geh açar
Gice zülfidür bana gündüz dahi mehtâbıdur (440/4)

¹⁸⁷ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 51’de “Muhibbi” olarak yanlış yazılmış “Muhibbî” olarak değiştirdik.

¹⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler-Gözlük

(19) Güneş

Ay, hem geceleri etrafı aydınlatması, hem de güneşten aldığı ışığı yansıtması sebebiyle güneşe benzetilmiştir.

İtsen tulû‘ bir gece ey mâh-ı hüsn eger
Her kim ki göre dir ki bu ne âfitâbdur (1039/2)

(20) Hançer

Hançer, ucu eğri ve sivri olan metalden yapılmış bir tür bıçaktır. Hilâl, parlaklığı, eğriliği ve ucunun sivri olması sebebiyle hançere benzetilmiştir. Sevgilinin hilâl kaşları hançer olarak tahayyül edilmiştir. Sevgilinin, âşıklarını öldürmek için çeşitli yolları vardır. Bunlardan biri de hilâl kaşlarıyla âşığa hançer çekmektir.

Mâh-tâba nûr bahş iden cemâlündür senün
‘Âşıka hançer çeken her dem hilâlündür senün (1474/1)

(21) Hercâî

Hercâî, hiçbir şeyde kararlı olmayan veya konudan konuya geçiveren vefasız kimselere denir. Ay da bir kararda durmaması ve hilâlden dolunaya dönmesi sebebiyle hercâî olarak nitelenmiştir.

Her-câyı nola dinse kamer-çehre nigâra
Her yana salar pertev o bedr ayı büyütdün (1589/4)

(22) Hümâ

Hümâ, göğün zirvesinde uçan ve avlanamayan bir kuştur. Ay, gökyüzünde bulunması ve yüksekte olması sebebiyle hümâ kuşuna benzetilmiştir.

Hümâ gibi uçar gördüm felek sakfında ol mâhı
Salup himmetle ol bâzın anı ol dem şikâr itdüm (1955/2)

(23) *İnsan*

Aya bazı insanî vasıflar yüklenerek teşhis sanatı yapılmış ve insana ait özellikler aya aitmiş gibi gösterilmiştir. Kıskançlık, başkasının sahip olduğu maddi veya manevi bir değere kişinin kendisinin de sahip olması gerektiğini düşündüren bir duygudur. Gökyüzü, şâirin akşam eğlencesine bakıp kıskançlık duyan, ay da ellerindeki kadehe kıskançlık gözü ile bakan bir kişi olarak tahayyül edilmiştir.

Sipihir reşk ideli bizüm ‘ıyş-ı şâmımuza

Bakar hased gözi ile kamer de câmımuza (2364/1)

Belirli bir miktar mala sahip olan ve bu sebeple zengin sayılan Müslüman'ın, bu zenginliği üzerinden bir tam yıl geçtiğinde vermesi gereken vergiye zekât denir. Zekât, fakirlere, kölelere, yolculara, düşkünlere verilir. Sevgili, zengin bir insan olarak tahayyül edilmiştir. Ay yüzlü sevgilinin zenginliği de güzelliğidir. Muhibbî, âşıkları yıllardır mahallesinde dilendiği hâlde, sevgilinin bir kez bile onlara görünmediğini, yani güzelliğinin zekâtını vermediğini söylemektedir.

Virmedi ol mâh-rû bir kez zekât-ı hüsnini

Ey Muhibbî nice yıl kûyında biz sâ'illerüz (1172/5)

Sara, bilincini yitirme ve çırpınma biçiminde görülen sinir hastalığıdır. Sara nöbeti geçiren kişi bilincini kaybeder ve yere düşer. Vücudu kasılır ve çırpınır bir hâlde titremeye başlar. Ay, peri yüzlü sevgiliyi gördüğünde, aklını kaybedip titreyerek yere düşen ve saraya tutulan bir kişiye benzetilmiştir.

Ol perî-rûyı görenler ‘akldan olur berî

Ditreyüp yire düşer gûyâ ki tutar ayı sar‘ (1335/3)

(24) *Kandil*

Ay, ışıklı olması ve etrafı aydınlatması sebebiyle kandile benzetilmiştir. Eskiden evlerin odaları gibi küçük yerler mumlarla; cami, saray, konak gibi büyük yerler ve sokaklar ise kandillerle aydınlatılırdı. Kandili yakan ateş, âşğın gönül ateşiyle çektiği

âhtır. Ayın her gece ışık saçması, âşığın âh ateşiyle kandili yakmasına benzetilmiştir. Muhibbî, gönül ateşinden geceyi tutan âhını çekmeseydi feleğin kandili, ay her gece yanmazdı.

Yanmaz idi dōstlar her gice bu kandîl-i çarh
Bu Muhibbî sūz-ı dilden âh-ı şeb-gir itmese (2406/5)

(25) Kaş

Dîvân şiirinde hilâlin en çok benzetildiği unsurlardan biri kaştır. Sevgilinin kaşı şekil bakımından hilâle benzetilmektedir. Şâir, sevgilinin hilâl kaşlarının gün yüzünde çok hoş durduğunu, onu resmetmede bütün nakkaşların âciz kaldığını söylemektedir.

Gün yüzünde hoş yaraşur ol hilâli kaşlar
Kim anun nakşında ‘âcizdür kamu nakkâşlar (819/1)

Bayramlar, akrabaların birbirini ziyâret ettiği günlerdir. Günlük hayatın koşturmacası içinde birbirini göremeyen insanlar, bayramın gelmesiyle birbirlerine kavuşurlar. Uzun zamandır görüşemeyen akrabalar, birbirleriyle hasret giderirler. Bu yüzden bayramlar, kavuşma ve sevinç günüdür. Hilâlin şekil bakımından sevgilinin kaşına benzetildiği beyitte, kavuşma bayramına erişmek için sevgilinin kaşı hilâlini görmek gerektiği belirtilmektedir. Beyitte bayramın başlaması için hilâlin görünmesi gerektiğine işaret edilmiştir.

Rûze-i hicr içre kaldum gice gündüz gözlerüm
‘İyd-ı vasla irmege kaşı hilâlidür anun (1495/3)

Hilâl-kaş münâsebeti sayı bakımından da konu edilmiştir. Gökyüzünde bir tek hilâl vardır. Ancak şâir sevgilinin kaşlarını hilâle benzeterek iki tane hilâl olduğunu söylemektedir. Sevgilinin yüzünün güneşe, kaşlarının da hilâle benzetildiği beyitte, sevgilinin yüzü üstündeki kaşlarını görenlerin hayretle “Acaba güneş üzerinde iki hilâl mi doğdu?” dediği belirtilmektedir.

Kim ki görse yüzünün üstindeki ebrûların
Âfitâb üzre ‘aceb togmak diye iki hilâl (1726/2)

(26) Kemik

Hilâl şekli ve rengi sebebiyle kemiğe benzetilmiştir. Âşık, sevgilinin hasretiyle gam çekmektedir. Hasta olan kişiler belli bir süre sonra zayıflar, güçsüz düşerler. Zayıflayan insanın kemikleri sayılmaya başlar. Güçsüzlükten kemikleri eğrilir. Hilâl, sevgilinin düşüncesiyle güçsüz ve zayıf düşen âşığın eğrilen kemiklerine benzetilmiştir.

Fikretin ebrûların itdi beni gayet zebûn
Mâh-ı nev şeklin ‘ıyân itdi tenimde üstühân (2137/4)

Hilâl, bir başka beyitte felek kargasının ağzından düşen kemik olarak tahayyül edilmiştir.

Bükülmüş kaddümi görüp sen onu mâh-i nev sandun
Gurâb-ı çarhun agzından düşürmüş üstühânumdur (807/3)

(27) Kul, Köle

Ayin kul olarak düşünülmesi memduhun yüceltilmesi içindir. Sevgili güzelliğiyle eğlence meclisinde zühre yıldızı olarak düşünülünce, ay kul; güneş de köle olarak tahayyül edilmiştir.

Zühreyi¹⁸⁹ mutrib-i meclis idelüm meclise gel
Kameri bende vü hûşîdi gulâm eyleyelüm (1953/3)

Sevgili o kadar güzeldir ki güzellerin padişahıdır. Bu yüzden güneş, ay, dokuz felek, bütün yıldızlar, huriler ve melekler ona boyun eğen kullar olarak tasavvur edilmiştir.

---

¹⁸⁹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 580’de “Zührei” olarak yanlış yazılmış “Zühreyi” olarak değiştirdik.

Mihr ü mâh ü nüh-felek encüm kamu hûr u melek
Sen güzeller husrevinde cümlesi kâyildurur (642/3)

(28) Külâh

Külâh, eskiden erkeklerin giydiği genellikle keçeden yapılmış, ucu sivri veya yüksek başlıktır. Ay şekli sebebiyle, külâha benzetilmiştir. Eskiden külâhları eğri giymek âdetti. Beyitte de bu duruma işaret edilmiştir. Ay, eğri giyilmiş bir külâh olarak tahayyül edilmiştir.

Ol serv-i nâz-ı gül gibi dâyim küşâdenem
Yâhûd kamer gibi külehi kec-nihâdenem (1845/1)

(29) Mihrap

Mihrap, cami, mescit ve namazgâhlarda kible yönünü gösteren, duvarda bulunan ve imama ayrılmış olan yerdir. Genellikle etrafı çerçevenmiş, duvarda küçük bir girinti biçiminde yapılmıştır. Tepe kısmı baş aşağı bakan hilâl şeklindedir. İmam, namazını burada kılar. Dolayısıyla mihrap, imamın secde ettiği yerdir. Hilâl, şekil bakımından mihraba benzetilmiştir. Sevgilinin hilâl kaşları mihrap olarak tahayyül edilmiştir. Âşık için sevgilinin hilâl kaşları gönlünün secde yeridir. O yüzden başka bir makama baş eğmez.

Degme bir câya anunçün döstlar baş egmezem
Secde-gâh-ı dil olupdur bana ol ebrû-hilâl (1737/4)

(30) Hz. Muhammed (s.a.v.)¹⁹⁰

(31) Mum

Ay, etrafa ışık saçıp aydınlatması sebebiyle muma benzetilmiştir. Bir kısmı yıkılmış yahut harap olmuş yapılara virane denir. Viranelerde ya kimse bulunmaz ya da evsiz barksız fakir düşmüş kişiler bulunur. Bu yüzden viraneler ya ay ışığıyla, ya da mumla aydınlanır. Şâir, ay gibi olan sevgiliye seslenerek gelip gönlünün virânesini aydınlatmasını istemekte; geceleri ay ışığının virâneye mum olduğunu söylemektedir.

¹⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler-Hz. Peygamber

Gönlümün vîrânesin gel rûşen it mâhum benüm
Gicelerde şem‘ olur viraneye çün mâhîtâb (116/5)

Pervâne, ateş etrafında dönen ve sonunda kendini ateşe atıp yanarak yok olan küçük kelebektir. Pervâne mum alevi etrafında dönmektedir. Aşağıdaki beyitte ise bu durumun aksine olarak mum, ayın güzellik güneşi etrafında pervâne olmuştur. Ay güzelliğini sunduğunda mum, o güzellik etrafında pervâne olup yanmaktadır. Burada mumun yanmasını, sevgilinin güzellik güneşinden ateş alıp yanması olarak da düşünebiliriz.

Mihr-i hüsninde o mâhun oldu çün pervâne şem‘
‘Arz-ı hüsn itsün de görsün nice yirden yane şem‘ (1330/1)

(32) *Nakış*¹⁹¹

(33) *Nal*

İnsanlara hizmette kullanılan at, eşek, öküz gibi hayvanların tırnaklarına mih denilen özel çivilerle çakılan hilâl şeklindeki demir parçasına nal denir. Hilâl, şekil bakımından nala benzetilmiştir. Dolunay, bir kez sevgilinin atının nalı olabilmek için belini ikiye katlamıştır. Burada ayın dolunaydan hilâle gelmesine işaret edilmiştir.

Esbüne na‘l olmak ister ide bir kez mâhîtâb
Ol sebeddendür ki ider kaddini eyle dü tâ (96/4)

(34) *Nişân*¹⁹²

(35) *Pâdişâh, Sultân*

Padişah, herkesten üstündür ve tektir. Herkes padişahın emirlerine uymak zorundadır. Padişah yöneten, diğer insanlar ise yönetilen konumundadır. Bu yüzden ay, yüce pâdişah; bütün âlem ise ona köledir.

¹⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler-Nakış

¹⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz: Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler-Nişân

Zann iderdüm ol perî-rûyı beşer ol mâh imiş
Cümle ‘âlem bende ana ol bir ulu şâh imiş (1237/1)

Padişah en yüksek makamdadır. Gökyüzü de ayın makamıdır. Âşık, âhını gökyüzüne ulaştırdığı için, ay sultânından feryâdını işitip insafa gelmesini istemektedir.

Âhum irdi göklere mâh-ı tâbânum meded
İşidüp feryâdumı rahm eyle sultânnum meded (331/1)

Kulların sultânın sohbet meclisinde bulunması imkânsızdır. Ay yüzlüler de âşıklarıyla bir arada bulunup sohbet etmezler. Ay yüzlüler, âşıklarına yüz vermediği onlarla sohbet etmediği için padişaha benzetilmiştir.

Ey Muhibbî da’vet itme meclise meh-rûlar
İhtiyâr eyler mi hiç sultân olan kul sohbetin (2116/5)

Padişahın huzuruna çıkmak, onun yüzünü görmek kolay değildir. Hele ki bir köle için bu neredeyse imkânsızdır. Ay gibi sevgiliyi bir an bile görmemek, padişahı tarafından reddedilen köleyle bir olmaktır. Âşıklar, sevgiliyi görme arzusundaki köleler; ay ise kölelerini reddeden padişah olarak tahayyül edilmiştir. Ayın bazı geceler görünmemesi de, padişahın kölelerini reddetmesi şeklinde düşünülebilir.

Bir dem yüzünü görmemek ey mâh ne müşkil
Kim bendesini redd ide bir şâh ne müşkil (1738/1)

Gökyüzünün saray olarak düşünüldüğü beyitlerde ay, sarayından çıkan ve etrafı aydınlatan sultân olarak tahayyül edilmiştir. Ay, sultândır. Ayın doğması, sultânın naz ve yücelikle sarayından çıkması olarak ifade edilmiştir. Ay, güneşten aldığı ışığı yansıttığı için, ay doğduğunda güneş doğmuş gibi etraf aydınlanmaktadır.

San tulu‘ ider Muhibbî gün bulur ‘âlem ziyâ
‘İzz ü nâz ile kaçan ol meh sarâyından çıkar (988(b)/5)

Osmanlı padişahlarının tahta çıkmalarını takip eden birkaç gün içinde kılıç kuşanmaları dolayısıyla yapılan merasime kılıç kuşanma töreni denir. Osmanlı padişahlarının İstanbul'un fethinden sonra Eyüp semtinde ashabdan Mihmandar-ı Peygamberî Halid ibn-i Zeyd Ebu- Eyyüb-ı Ensârî'nin türbelerinde kılıç kuşanmaları bir kanun ve kaide hâline gelmiştir. Tahta çıkan her yeni hükümdar cülûsundan bir kaç gün sonra büyük bir alayla, bâzan karadan, bâzan da deniz yoluyla Eyyûb'a gider ve türbede kılıç kuşandıktan sonra saraya dönüş sırasında ecdadının türbelerini de ziyaret ederdi. Padişahın kuşanacağı kılıç, padişahın arzusuna göre saraydaki emanetler arasında bulunan kılıçlardan birisidir. Takılan kılıçlar arasında Hazret-i Peygamberin, eshabdan Halid İbn-i Velid, Hazret-i Ömer, Osman Gazi, Yavuz Sultân Selim'in kılıçları vardı. IV. Murat, Hazret-i Peygamberin ve Yavuz Sultân Selim'in kılıçlarını kuşanmıştı.¹⁹³ Aşağıdaki beyitte padişahların kılıç kuşanma merasimine işaret edilmiştir. Ay, padişah; güneş ışınları, nûrdan askerler ve güneş de altın kılıç olarak tahayyül edilmiştir.

Gice işitmiş meger o lâle-meh şâh oldugın
Nûrdan leşker çeküp kuşandı tîg-i zer güneş (1259/2)

(36) Pamuk

Ay, şekil ve renk bakımından yaranın üzerine basılan pamuğa benzetilmiştir. Yara, ızdırıp verir. Âşık, yaranın verdiği bu ızdırapla gözyaşı döker. Yara, âşığın gönül yarasıdır. Gökyüzü âşığın göğsü; yıldızlar gözyaşı; ay ise âşığın göğsündeki yara üzerine bastırılan pamuk olarak tahayyül edilmiştir.

Sîne eflâkinde eşküm olalı encüm-misâl
Penbe-i dâgum görenler dirse tân mı mâhiyam (1859/3)

(37) Para

Takas yoluyla yapılan alışverişlerde müşteri, alacağı mala kendi elindeki malla talip olur ve mallar, karşılıklı olarak değiştirilir. Bahreyn, Cezayir, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Tunus, Ürdün, Yemen ve eski Yugoslavya'da kullanılan, yaklaşık olarak altın liranın dörtte biri değerinde olan eski bir paraya dinar denir. Ayın altın, yıldızların da dinar olarak

¹⁹³ Ebru Baykal, **Osmanlılarda Törenler**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2008, s. 30-35.

düşünülmesiyle gökyüzü sevgilinin güzelliğine ay ve yıldızla müşteri olan bir kişi olarak tahayyül edilmiştir.

Nüh felek her gice alur encümün dînârını

‘Arz ider ayı meger hüsnüne olmuş müşteri (2709/3)

(38) Pervâne¹⁹⁴

(39) Râ Harfî

Hilâl, şekil bakımından Râ harfîne benzemektedir. Hilâl ve Râ harfî de şekil bakımından sevgilinin kaşına benzetilmektedir. Muhibbî, sevgilinin “râ” kaşını hilâle ve yanağını parlak güneşe benzetenin güzel bir benzetme yaptığını söylemektedir.

Hûb teşbîh eylemiş cânâ hilâle râ kaşun

Haddüne zibâ dimiş şems-i dırahşândur diyen (2258/2)

(40) Sevgili

Beyitlerde genellikle “mâh, meh, mâh-peyker, meh-veş, meh-rû, meh-likâ, meh-pâre v.s.” gibi ifadelerle sevgiliye hitâp edilmiştir. Ay, rengi, parlaklığı ve şeklinin yuvarlaklığı sebebiyle güzelliğin sembolüdür. Bu yüzden beyitlerde sevgilinin güzelliği ay ile ifade edilmiştir. Ay, güneş ve yıldızlarla olan münasebeti, değişik zamanlardaki durumu ve gökyüzünde olması sebebiyle sevgiliye benzetilmiştir. Beyitlerde sevgili bazen hitap edilen kişi, bazen de birebir kendisinden bahsedilen kişi konumundadır. Aşağıdaki beyitte “ey meh-likâ” ifadesiyle sevgili hitap edilen konumundadır ve onun karşısında âşıklarının yahut diğer kişilerin durumu anlatılmaktadır.

Ger göreydi yüzünü zâhid senün ey meh-likâ

Terk iderdi cân u dilden cennetü’l-me’vâsını (2648/2)

¹⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler-Pervâne

Sevgilinin güzelliğinin yüceltildiği beyitlerde şâir, sevgiliye dünyada onun gibi bir ay yüzlü görmediğini söylemektedir. Sevgilinin yüzünü güneş ve aydan daha üstün gördüğünü belirtmekte ve bunun da şaşılacak bir durum olmadığını söylemektedir.

Görmedim sencileyin bir mehi ‘âlemde melîh
Eylesem tân mı yüzün mihr ile mehden tercîh (302/1)

Şâir gönlüne seslenerek; ay gibi olan sevgilideki kaşa göze değil; onu kudret eli ile işleyen nakkaşa bakmasını söylemektedir. Ayın güzelliğinde Allah’ın kudretini görmek gerektiğini belirtmektedir.

Dimezem sana dilâ meh-veşde göz ü kaşa bak
Dest-i kudretle anı nakş eyleyen nakkâşa bak (1406/1)

Ayın gökyüzünde olması ve etrafında yıldızların olması da çeşitli şekillerde tasavvur edilmiştir. Yaratan bütün güzelleri yıldız, sevgiliyi de ay ışığı gibi yaratmıştır. Bütün güzeller yıldız, sevgili ise yıldızların arasındaki ay olarak düşünülmüştür.

Hep güzeller necm Hâlik seni kılmış mâhitâb
Gül cemâlün ‘arz kıl zülfünü eyleme nikâb (126/1)

Hûb-rûlar cümle encüm sen kamer-rûsın begüm
Sana benzer görmedüm çok dil-rübâlar dîdeyin (2107/2)

Sevgili ayı bile kıskandıracak kadar güzeldir; yıldızlar ise onun yanaklarına hayrandır. Bu yüzden yıldızlar, sabaha kadar gözünü yummadan aya hayranlıkla bakan âşıklar olarak tahayyül edilmiştir.

Ruhların hayrânıdır her gice ey reşk-i kamer
Tâ seher yummaz kevâkib çeşmini eyler nazar (367/1)

Sevgilinin âhlâkî özelliklerinin anlatıldığı beyitlerin sayısı da oldukça fazladır. Sevgili, insafsızlığı, sözünde durmaması, âşıklarına vefa göstermeyip devamlı cefâ çektirmesi sebebiyle kötü huylu ve mermer kalpli olarak nitelendirilmiştir.

‘Ahdine turmaz ‘aceb bilsem neden meh-pâreler
Kılmasun bunlarla kimse ‘ahd ü peymânlar meded (355/2)

Âh kılsa mâh-rûlar rahm kılmaz ‘âşıkâ
Bilmedüm derdâ ki kalbi anların mermer midür (587/3)

Görmedüm bûy-ı vefâ gördüm velî bî-hadd cefâ
Yohsa meh-rûlar ‘aceb hep böyle bed-hûlar mıdur (585/4)

Eskiden beri gönül alıp eziyet ve cefâ çektirmek, ay yüzlülerde adet hâline gelmiştir. Onların hiçbirisi vefâ destanını okumamıştır ancak cefâ ilminde hepsi icât sahibidirler. Hiçbirinde vefâ olmadığı, ancak eziyetlerinin sınırsız olduğu eskiden beri söylenegedir. Eziyetleri için kim ne derse desin eksik söylemiş olur, her zaman söylenenlerden fazlası vardır.

Mâh-rûlar okumamışlar vefâ destânını
Her biri cevru cefâ fenninde lîkin muhteri‘ (1331/4)

Âşığın âhları ve inleyişleri gökyüzüne ulaştığı hâlde, ay bir gece bile onun hâline vâkıf olmamıştır. Bu yüzden o, cefâ ilminde usta olan ay parçaları içinde en insafsızdır. Ay parçalarının hepsi vefâsızdır ama, içlerinde Muhibbî’nin sevdiği kadar eziyet edeni yoktur. Ay parçalarının her biri vefâsızlık ilmini ondan öğrenirler. Her birini eziyet ve cefâ etmede usta eylemiştir.

Tîr-i âhum irdi eflâke dahi nâlem henüz
Ey kamer bir şeb degülsin vâkıf-ı hâlem henüz (1133/1)

Bî-vefâlık fennini senden görür meh-pâreler
Her birin cevri ü cefâ kılmakda üstâd eyledün (1512/2)

Muhibbî'nin sabrı, akli ve fikri bir daha ele geçmemek üzere gitmiştir. Sevgili bu kadar eziyet ve cefâ çektirdiği için Muhibbî, o vefasız ayı hiç görmemiş olmayı dilemektedir.

Gitdi sabr u 'akl u fikrüm bir dahi girmez ele
Ey Muhibbî görmeseydüm ol meh-i bî-mihri kâş (1267/5)

Bir başka beyitte ise can ve gönlünün bir ay yüzlüye mübtelâ olduğunu, onun eziyetinin vefâ, verdiği derdin de derdine devâ olduğunu söylemektedir.

Bir mâh-rûya cân u dilüm mübtelâ giçer
Cevri vefâ yirine vü derdi devâ giçer (426/1)

Bu yüzden âşığın daima vefâda kalmamasını bazen de cefâ gösterici olmasını istemektedir. Her zaman cefâ gösterici olmamasını bazen de vefâ edici olmasını dilemektedir. Sevgilinin bu cefadan vefaya, vefadan cefaya geçişini ayın bir kararda durmayıp hâlden hâle geçmesi olarak da düşünebiliriz.

Her dem cefâlar eyleme ey meh vefâda ol
Dâyim vefâda kalma vü gâhi cefâda ol (1696/1)

Sevgili, vefâsızdır; âşıklarına cefâ etmekten hoşlanır ve onlara yüzünü göstermez. Ancak aşağıdaki beyitte, ay yüzlü sevgili güneş gibi hanesinden doğmakta ve âşıklarına yüzünü göstermektedir. Şâir, şaşırır çünkü ay yüzlü sevgiliden böylesine bir cömertlik ummamaktadır.

Gün gibi yine tulû' itdi o meh-rû hânedan
Ummaz idüm bu kadar lutfi ben ol cânânedan (2071/1)

Şâir, gökteki ayı sevgilisiyle özdeşleştirerek dün penceresinden gökyüzünün ayı doğunca; kendi ayının yani sevgilisinin evine geldiğini tasavvur etmiştir.

Revzenümden dün togdukça mâh-ı âsumân
Hâneme itdüm tasavvur geldi mâhumdur benüm (1812/2)

Sevgilinin en önemli özelliklerinden biri de âşığa bakmayıp, başkalarına yani rakiplere bakmasıdır. Ay yüzlü sevgilinin binlerce tutkunu, açılan bir gülün ise ona divane binlerce bülbülü vardır. Bu sebeple ay yüzlü sevgili ile gül arasında münasebet kurulmuştur. Gül bahçesinde gülün dikensiz olmaması ile, ay yüzlü sevgilinin rakipsiz olmaması arasında da ilişki kurulmuştur.

Bir nazar kılmaz o meh-rû ‘âşıkın zârın görür
Bir nefes olmaz cüdâ yanından agyârın görür (903/1)

Kande bir gül açılsa âşüftesi olur hezâr
Kande bir meh-rû ola bin mübtelâ yanındadır (420/5)

Görmedüm bir mâh-rû ‘âlemde ben agyârsuz
Gülşen içre nitekim bir gül açılmaz hârsuz (1091/1)

Bir başka beyitte ise, ay yüzlülerin hiç kimseye rağbet etmediği söylenmiştir. Onların gözünde genç ve ihtiyar hepsi birdir. Onlar, genç veya yaşlı ayrımı yapmaksızın hiç kimseye yüz vermemektedir.

Ragbeti yokdur yanunda birdürür pîr ü cevân
Didi biz meh-rûlarız şeyh ile şâba bakmazuz (1184/4)

Sevgilinin âşıkları birbirinin rakibidir. Her biri diğerlerini yok etmek ister. Âşıklar, sevgilinin aşkı uğruna birbirlerini öldürüp kanlarını akıtırlar. Sevgili, ölen âşıklarının hiçbirine üzülmez. Bu yüzden ay yüzlüler, âşık kanı dökmekte korkusuz olarak nitelendirilmiştir.

Mey yirine kanum ie tan mıdur ol çeşm-i mest
Mâh-rûlar hûn-ı ‘âşık dökmede bî-bâkdür (376/3)

Ay yüzlü güzellerin bir diğere özelliğı mala meyilli olmalarıdır. Onların isteğı genellikle altın ve gümüşdür. Şâir, ay yüzlülerin mala meyilli olduklarını iştince, gözyaşlarını sevgilinin ayağına inci gibi saçmıştır. Âşığın gözyaşlarının bir kısmı altın, bir kısmı gümüş, bir kısmı ise Bedahşan yakutudur.

‘Aceb mi mâ’il olursa gözüm yaşına meh-rûlar
Dökilen sîm ü zer andan kimi la’l-i Bedahşândur¹⁹⁵ (727/4)

Şafak, sabah güneşin doğuşu ve akşam batışı esnasında ufuklarda meydana gelen kızılığa denir. Ay, şafaktaki durumu sebebiyle kırmızı elbise giymiş sevgiliye benzetilmiştir. Sevgili dolunay, şafak ise onun giydiği kırmızı elbise olarak tahayyül edilmiştir.

San şafak içinde gögde zâhir olmuş aydur
Allar giymiş yine ol dilber-i bedr-ayı bak (1436/2)

Ayın gökyüzünde olmasıyla âşığın âhları, feryatları, inleyişleri arasında ilişki kurulmuştur. Âşığın inleyişleri gökyüzüne ulaştığı, bu iniltilerden gökyüzü güm güm öttüğü hâlde, bir türlü ayyüzlü sevgiliye ulaşmaz; onun kulağına gitmez. O ay, bunların hiçbirini duymaz.

Nâlesi eflâke irdi bu Muhibbî hastenün
Pes nedendür gûşuna girmez senün ey mâh-rû (2299/5)

Âşığın tek derdi, düşüncesi, isteğı sevgiliye kavuşmaktır. Ay yüzlü sevgiliye kavuşmak için ona gönül vermek yeterli değildir. Ona kavuşmanın tek çaresi onun yolunda canını terk etmektir.

---

¹⁹⁵ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 244’te “bedahşândur” olarak yanlış yazılmış “Bedahşândur” olarak değiştirdik.

Vaslina irilmez ölmeyince ol meh-pârenün
Arayu arayu buldum ben nişânın çârenün (1477/1)

Şehitlik, İslâm dininde Allah yolunda canını feda etmiş bir Müslüman'a verilen makamdır. Şehitlik, İslâm'da en büyük mertebedir. Şehitlerin Allah katında kadir ve kıymetleri pek yücedir. Âhirette en büyük rütbenin peygamberlikten sonra şehitlik olduğu belirtilmiştir. Muhibbî, o ay parçasının yolunda aşk şehidi olursa, mezarının kıyamete kadar âşıkların ziyaretgâhı olmasını istemektedir.

Ger şehîd-i 'ışk olam yolında ol meh-pârenün
Haşre-dek ola ziyâret-gâhı 'uşşâk türbetüm (1793/5)

Gözbebeği seğirmesi, sağı sıkıntı, solu neşe sürûr. Göz ucu seğirmesi, sağda aydınlık, solda mala kavuşmadır. Gözün alt kısmının seğirmesi sağda aydınlık, solda kızgınlıktır.¹⁹⁶ Şâir, gözü seğirip mutluluk izi kıpırdayınca mutlu olmuş; bunu ay gibi sevgiliye kavuşma olarak yorumlamıştır.

Segregüp çeşmüm kaçan şâdî nişânı depreşe
Şâd olur gönlüm umar kim tûş ola meh-veşe (2394/1)

Mecnûn, *Leylâ vü Mecnûn* hikâyesinin kahramanlarından biridir. Asıl adı Kays-ı Âmirî olan Mecnûn, Leylâ'nın âşığıdır. Onun aşkıyla çöllere düşmüştür. Şark edebiyatında aşkın timsalidir. Bunun aşkına dair Arap, Acem ve Türk edebiyatında sayısız hikâyeler yazılmıştır.¹⁹⁷ Ferhâd, *Ferhâd İle Şîrîn* adlı hikâyede geçen kahramanlardan biridir. Hüsrev adlı İran padişahının sevgilisi olan Şîrîn'e âşıktır. Şîrîn'in arzusu üzerine Bîsütûn adlı dağı delmesi istenir. Dîvân şiirinde, sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan âşığı sembolize eder.¹⁹⁸ Aşağıdaki beyitte bu hikâyelere telmihte bulunulmuştur. Ay, yani sevgili Leyla saçlı, Şirin dudaklı olunca, âşık da gam çölünün Mecnun'u, belâ dağının Ferhâd'ı olmaktadır.

¹⁹⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, c. 2, s. 52.

¹⁹⁷ Ahmet Tâlat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s. 321.

¹⁹⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 152.

Bir saçı Leylî lebi Şîrîn mehûn nâ-şâdıyam
Deşt-i gam Mecnûniyam kûh-ı belâ Ferhâdıyam (1811/1)

Eskiden içki içen kişiler kadehin dibindeki son damlayı yere dökerlermiş. Bu damlaya cür'a denir. Ay parçalarının kadehin dibinde kalan son damlayı toprağa döktüklerini öğrenen Muhibbî, sevgilinin kapısının eşliğinde kendisini toprak etmektedir.

İşidelden hâke döker cür'asın meh-pâreler
Bu Muhibbî anun için işiginde hâkdür (376/5)

Dâvûd peygamber, sesinin güzelliği ile meşhurdur.¹⁹⁹ İsa peygamberin mucizelerinden biri de ölülere diriltmesidir.²⁰⁰ Şâir, peygamberlere özgü bu özellikleri ay yüzlü sevgiliye isnad etmiştir. Ay yüzlü sevgili konuştuğunda gönlü gitmiş âşıkların onun üstüne düşmesi, Davud peygamberin sesini duyup kuşların toplanmasına benzetilmiştir. İsa dudaklı sevgili, âşığın derdinin şifâsını bildiği hâlde ay yüzlüler içinde derde deva olmamanın kanun olduğunu söyleyip âşığa şifa olmamaktadır.

Söze geldükçe ol meh-rû düşer üstine bî-diller
Nitekim kuşlar üşmişdür işidüp savt-ı Dâvudı (2736/3)

Ol Mesîhî-leb şifâ-yı derdümi bilür velî
Der-devâ meh-rûlar içre itmemek kânûndur (1036/4)

Hârût ile Mârût, Kur'ân'da adları anılan (Bakara/102) büyü ve sihirde meşhur meleklerin adıdır. Kendilerine müracaat eden kişilere sihir ve büyü ilmini bu melekler öğretir.²⁰¹ Güzeller, âşıklarının aklını başından almak, onları kendilerine bağlamak için büyü yaparlar. Âşıkları büyüleyen sevgilinin gözleridir. Ay yüzlüler, büyü ilmini şâirin sevdiğinden öğrenirler. Onun gözleri sihir konusunda, Harut ve Marut'a benzemektedir. Beyitte âyete de telmihte bulunulmuştur.

¹⁹⁹ Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, s. 120.

²⁰⁰ İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s. 235.

²⁰¹ İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s. 194.

Mâh-rûlar sihr ‘ilmin cümle senden öğrenür
İki çeşmün sihr-arâ Hârûtle Mârûtdur (836/3)

Delileri zapt etmek için onları zincire vururlar. Sevgilinin boynuna dolanan saç delilerin boynuna takılan zincire benzetilmiştir. Ayın deliler üzerindeki tesirinin anlatıldığı beyitlerde divâne âşıklar, ay yüzlülerin saç zincirini boyunlarına takmak isterler. Aşağıdaki beyitte de şâir, sevgiliden saçının zincirini boynundan gidermesini istemektedir. Aşkın delisi olduğu için o zincir, âşığın boynuna layıktır.

Gider boynundan ey meh-rû nidersin zülfi zencîrin
Çü men dîvâne-i ‘ışkam benüm boynuma lâyıkdur (910/3)

(41) Süs

Süs, güzellik veren, güzelleştiren şey demektir. Ay da dünyayı güzelleştirdiği için dünyanın süsüdür. Âşığın gönlü, dünyanın süsü olan ay varken başkasına meyletmez. Onun arzusu dünyayı süsleyen o güzelliği bir kez olsun görebilmektir.

Gayre meyl itmez gönül mâh-ı cihân-ârâyı ben
Bâri bir kez görsem ol hüsn-i cihân-ârâyı ben (2100/1)

(42) Terâzi²⁰²

(43) Tûbâ

Tûbâ, Sidrede bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhi bir ağaçtır. Her çiğnenmesinde ve her yudumunda farklı lezzetleri olan meyveleri vardır. Gövdesi sarı altın, dalları kırmızı mercan, yaprakları yeşil zümrüt ve meyveleri şekerdir.²⁰³ Ay, gökyüzünde bulunması sebebiyle tûbâyâ benzetilmiştir. Ay, tûbâ; yıldızlar da tûbâyı süsleyen meyvelerdir.

²⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz: Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler-Terâzi

²⁰³ İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, s. 459.

Giceler encümler ile zeyn olunmuş aya bak
Başı ayaga turan kudretle hem tûbâya bak (1429/1)

(44) Yanak

Sevgilinin yanağı, parlaklığı ve güzelliği sebebiyle aya benzetilmiştir.

Bir perî-peyker kamer-ruhsâr sevdüm tâzece
Bir lebi-şîrîn şeker-güftâr sevdüm tâzece (2439/1)

Sevgilinin saçlarının siyah renginden dolayı gece olarak tahayyül edilmesiyle yanakları da geceyi aydınlatan ay ışığı olarak tasavvur edilmiştir.

Dostum²⁰⁴ zülfün şebinde ruhlarun mehtâbdur
Sun lebün câmin bana çünkü şarâb-ı nâbdur (785/1)

Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri, çayırları kaplayan çimenler olarak tahayyül edilmiştir. Karanlık gecelerde çayırdaki çimenlerin görülebilmesi için ışık gereklidir. Sevgilinin yanağı da, karanlık gecede bu çimenlerin görülmesini sağlayan ay ışığıdır.

‘Ârızun şevkine varur hatunı görmege dil
Şeb-i zulmetde çemen seyrine mehtâb gerek (1604/3)

Bazı zamanlarda ayın çevresinde görülen parlak ve ışıklı halkaya hâle denir. Sevgilinin yanağı parlak aya, yanağını kaplayan ayva tüyleri ise, ayı çevreleyen hâleye benzetilmiştir.

Hat gelüp etmiş ihâta hadd-i cânânı dürüst
Hâledür devr eylemişdür mâh-ı tâbânı dürüst (237/1)

---

²⁰⁴ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 260’ta “Döstum” olarak yanlış yazılmış “dostum” olarak değiştirdik.

Ayın gökyüzünde yıldızlarla birlikte bulunması sebebiyle sevgili ile diğer güzeller arasında ilişki kurulmuştur. Bütün güzeller sevgilinin kapısının eşliğinde yıldızlar gibi durmaktadır. Sevgilinin yanakları ise, yıldızlar içinde parlak ay olarak tahayyül edilmiştir.

Hep güzeller âsitânunda senün encüm-misâl
İçlerinde anlarun haddün meh-i tâbânıdur (371/2)

(45) *Yara*

Ay, şekil ve renk bakımından yaraya benzetilmiştir. Yara, âşığın gönül yarasıdır. Bu yara sevgiliden geldiği için çok değerlidir. Bu yüzden âşık onu, gökteki aya değişmemektedir.

Dûd-ı dilümi kubbe-i mînâya virmez
Yaşum nücûma dâgumı da aya virmez (2254/1)

Fazla ısıtılmış veya kızdırılmış olan bazı âletleri vücudun herhangi bir yerine dokundurarak, orasının yakılması ve tahrip edilmesi işlemine dağlamak denir. Dağlamak, akan kanı dindirmek veya hasta bölümleri ortadan kaldırmak için eski hekimlikte çok beğenilen tedavi usullerinden birisi idi.²⁰⁵ Âşık, ay yüzlü sevgilinin ayrılık gecesinde iki kaşını hayal etmiştir. Bu yüzden de göğsüne yara vurup onu hilâl şekline getirmiştir. Yara vurmaktan kasıt, göğsündeki aşk yarasını dağlamaktır. Dağlarken kullandığı metal, hilâl şeklinde olduğu için yara da hilâl şeklini almıştır.

Şeb-i hicründe ey meh-rû dü-ebrûnı hayâl itdüm
Urup bu sîneme yâre anı şekl-i hilâl itdüm (1833/1)

(46) *Yıldız*

Ay, gökyüzünde olması sebebiyle yıldızla benzetilmiştir. Yıldızlar, gökyüzündeki güzeller; ay ise sevgili olarak tahayyül edilmiştir. Halk arasında geceleri uykusu gelmeyen bir insana yıldız sayması tavsiye edilir. Hep aynı monotonlukta bir iş yapmak insana

---

²⁰⁵ Yaranın dağlanmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: İlhami Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Dağlama Geleneği”, *Milli Folklor*, sayı: 95, 2012, s. 114-118.

uyuşukluk getireceğinden bir süre sonra insanın uykusu gelir. Âşığın gözü her gece sabaha kadar yıldız sayar. Ancak ay yüzlü sevgiliyi göremez. Bütün yıldızları saydığı hâlde ay gibi sevgiliyi göremediğinden onun nasıl bir yıldız olduğunu sormaktadır.

Yıldız sayar her gice subha dek gözüm
Görmem o mâhı bilsem ‘aceb ne sitâredür (780/2)

(47) *Yüz*

Ay-yüz münasebeti beyitlerde en sık konu edilen hususlardan biridir. Ay, parlaklığı, rengi, şeklinin yuvarlaklığı ve güzelliği sebebiyle sevgilinin yüzüne benzetilmiştir. Ay, en çok güzelliği sebebiyle sevgilinin yüzüne benzetilmiştir. Ay yüzlü sevgilinin güzelliğini bir defa seyredenler, onu överek “Binlerce aferin, çok güzel” demelidir.

Hüsnüni ey mâh-rû bir kez temâşâ eyleyen
Diye tahsîn ü hezârân âferînler yâ latîf (1380/4)

Bir başka beyitte ise şâir, sevgilinin yüz güzelliğini o kadar yüceltmıştır ki onu güneşe ve aya benzetirse kendisini ayıplamamasını istemektedir. Gönlü divane olduğu için böyle söylediğini belirtmektedir.

Eger ben nisbet eylersem yüzünü mihr ile mâha
Beni ‘ayb eyleme li’llâh²⁰⁶ bu dil dîvâne olmuştur (827/2)

Tarif edilemeyecek derecede bir güzellikle karşı karşıya kalındığında insanın aklı başından gider. Ne yapacağını bilemez. Ay da böyle muhteşem bir güzelliğe sahiptir. Sevgilinin ay yüzünü gördükten sonra, şâirin de aklı başından gitmiş; şuuru kalmamıştır.

Nâgehân gördüm senün ben ey kamer-tal‘at yüzün
Ol zamândan gitdi ‘aklum kalmadı hergiz bilüm (1790/2)

---

²⁰⁶ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 272’de “İllah” olarak yanlış yazılmış “li’llâh” olarak değiştirdik.

Ayın dolunay hâli, en parlak, en güzel ve ışıklı hâlidir. Ayın, sevgilinin yüzüne benzemek için büyüyerek dolunay hâline geldiği söylenmektedir.

Nâz ile çün ol yâr-ı dil-ârâyı büyütdün
Benzetmek için yüzine bedr ayı büyütdün (1488/1)

Ay, dolunay hâline geldiğinde ışıkları her yere ulaşır. Şâir ayın aydınlatıcılık özelliğine vurgu yaparak ay yüzlü sevgiliden, gönül sarayını aydınlatmasını istemektedir.

Rûşen itsen ey kamer-tal‘at nola kâşânemi
Eksük olmaz bedr olıcak ay çün vîrânedden (2071/3)

Yine aydınlatıcılık özelliğine ve parlaklığına vurgu yapılarak sevgilinin yüzü ay ve güneşe, siyah saçları ise karanlık geceye benzetilmiştir.

Rûy-ı dilber mihr ü mâhumdur benüm
Târ-ı şeb zülf-i siyâhumdur benüm (1795/1)

Ay bazen bulutların arkasına gizlenir ve görülmez. Ayın görülmemesi, ay yüzlü sevgilinin yüzünü örtmesi şeklinde ifade edilmiştir. Eskiden kadınlar yüzlerini peçe ile örterlerdi. Beyitlerde saç, sevgilinin ay yüzünü örten peçe olarak tahayyül edilmiştir.

Rûz-ı bahtum tîre vü hicrân şebi gâyet dirâz
Her kaçan ol meh nikâb-ı zülfini bir rû çeker (621/2)

Sevgilinin yüzündeki siyah benler ile ayın üzerindeki kara lekeler arasında benzerlik kurulmuştur.

Görelî hâl-i siyâhunı senün ey mâh-rû
Lâle gibi sînem üzre dâg-ı hasret duhte (2492/4)

Ayın yüze benzetildiği bir beyitte ayna motifine yer verilmiştir. Ayna karşısındaki cismin suretini yansıtır. Ay da güneşten aldığı ışığı yansıtır. Her âşık sevgiliye birer aynadır. Sevgili âşıklarına baktığında kendisini görür. Ancak âşıklarına bakmaktan utanmakta bu yüzden de aynaya bakmaktadır. Ayna-yüz münasebeti güzellerin aynaya bakmasıyla kurulmuştur. Şâir, ay yüzlülerin yüzü gösteren aynadan hoşlandığını söylemektedir.

Yüzüme ‘âr ider bakmaz bakar âyîneye dilber
Budur meşhûr meh-rûlar ider sûret-nümâdan hazz (1323/3)

Göz değmesi olarak da isimlendirilen nazar, canlı veya cansız bir varlığın başına kaza veya belâ gelmesine neden olan ve onlara zarar veren çarpıcı ve öldürücü bakıştır. Muhibbî, sevgiliden yüzünün ayına bakmak için izin istemekte ve biraz bakmaktan ona bir zarar gelmeyeceğini söylemektedir.

Gel nazar kılsun Muhibbî ko cemâlün ayına
Kem nazardan dostum²⁰⁷ gelmez bilürsin ana zarr (1057/6)

(48) *Zerre*

Zerre küçüklüğün, ay ve güneş ise büyüklüğün sembolüdür. Burada ise tam tersi söylenmiş ve ayla güneşin ne kadar küçük görüldüğü vurgulanmıştır. Ay, parlaklık bakımından zerreye benzetilmiştir. Aşk sarayı, parlaklığıyla dokuz felekten daha yücedir. Bu yüzden aşk ehline, felek, ay ve güneş zerre olarak bile görünmez.

Ehl-i ‘ışka zerrece gelmez felekle mihr ü mâh
Rıf’atiyle nuh felekden yücedür eyvân-ı ‘ışk (1397/3)

---

²⁰⁷ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 339’da “döstum” olarak yanlış yazılmış “dostum” olarak değiştirdik.

İKİNCİ BÖLÜM

İŞİK, KARANLIK VE GÖLGEYE DAİR UNSURLAR

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde kozmik unsurlarla alâkalı olan ışık, aydınlık, karanlık, gölge, şimşek, gök gürültüsü, gökkuşağı, güneş tutulması vs. gibi hâdiseleri ele aldık. Bu unsurları doğrudan doğruya gerçek özellikleri ve bu özellikler dolayısıyla çeşitli tasavvurlara konu edilmeleri bakımından inceledik.

I. IŞIK, AYDINLIK

A. IŞIK İLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER

Işık, karanlıkları aydınlatmaya yarar. Ancak kendi kendine var olmayıp, bir kaynaktan çıkar ve etrafa yayılır. Işığın tek ve mutlak kaynağı İlâhî nûrdur. Diğer ışıklar O'nun bir tecellisi ve yansımasıdır. Bu yüzden beyitlerde en çok bahsedilen ışık, Hakk'ın nûrudur. Tasavvufta nûr, Allah'ın tecellisidir. O'nun nûru, insan gözünün tahammül edemeyeceği kadar parlaktır. Tûr dağı bile O'nun tecellisine dayanamayıp yarılmıştır. Hz. Mûsâ, karısıyla Mısır'a dönerken yolda Eymen-Tuva vâdîsinde bir ateş gördü. Halbuki ateş sandığı tecellî nûru idi. Korktu: Allah'ın, “*Ya Mûsâ! Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım*” hitabına mazhar olunca secdeye vardı. Bu defa “*Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben, senin Rabbinim; haydi pabuçlarını çıkar! Çünkü sen mukaddes vâdî Tuvâdasın!*”²⁰⁸ hitabı sâdır oldu. Mûsâ mazhar olduğu hitaptan cesaret alarak Cenab-ı Hakk'ı görmek istedi. “Ya Rabbi bana zatını göster, sana bakayım” temennisinde bulundu. Fakat Cenab-ı Hakk “Sen beni göremezsin” hitabında bulundu ve dağa bakmasını, eğer dağ Allah'ın tecellisine tahammül ederse Mûsâ'nın da tahammül ederek görebileceğini söyledi ve dağa tecelli edince dağ parça parça oldu. Mûsâ da bu tecellîden bayıldı. Bu cihetle Allah'ın yalnız nûrunu görebildi, zatını görmeye muvaffak olamadı.²⁰⁹ Bu hadiseye telmihte bulunulan beyitlerden birinde, eğer aşk ateşinin nûru Hz. Musâ'ya tecellî etmese, onun Eymen Vâdîsi'nden yana bir adım bile gitmeyeceği ifade edilmiştir.

Ger tecelli itmese Mûsâya nûr-ı nâr-ı 'ışk

Bir kadem basmazdı ol vâdî-i eymanden yanâ (53/4)

²⁰⁸ Tâhâ, 11-12.

²⁰⁹ Ahmet Tâlat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s. 336.

Allah, nûrunu güzel ve parlak olan her şeye vermiştir. Allah, insanların yüzlerine de cemâl sıfatıyla nûrundan bağışlamıştır. Yeryüzünde güzel olan her şey Allah'ın nûrunun birer tecellîsi ve her güzel de Hakk'ın nûrunun zuhûr ettiği yerdir. Beyitte Allah'ın nûru sevgilinin yüzünde güneş gibi ışıldadığından, onu gören bütün dinsizlerin Müslüman olacağı söylenmiştir.

Şu‘le virür gün gibi yüzünde çün nûr-ı Hudâ²¹⁰
Kankı bî-dîndür seni görüp müselmân olmayan (2103/4)

Güneş ve ay ışığını sevgilinin güzellik nûrundan almaktadır. Eğer onlar, güzellik nûrundan çıra yakmasalardı güneş ve aydan dünya parlaklık bulamazdı. Burada güneşin ve ayın ışığını nûrdan aldığı belirtilirken, Allah'ın nûrunun tek olmasının yanında, ne kadar çok ve parlak olduğuna da işaret edilmiştir.

Mihr ü mehden hiç bulur mıydı bu ‘âlem ziyâ
Yakmasaydı nûr-ı hüsnünden gelüp anlar çerâğ (1359/2)

İlâhî nûr, peygamberlerin ruhlarında da zuhûr etmiş ve bedenleri bu mutlak nûrta dolmuştur. Ayrıca peygamber soyundan gelenlerde de bu nûr zuhûr etmiştir. Beyitlerde en çok Hz. Muhammed'in nûrundan bahsedilmektedir. O, nûruyla âlemi baştan başa beyaza boyamaktadır. O'nun nûru Allah'ın nûrudur. O, peygamberler arasından seçilen, nesli Arap, aslı yüce ve Allah'ın nûru olan peygamberdir. Hz. Muhammed'in yüzünün nûru devamlı artmaktadır. Çünkü O'nun bütün özellikleri doğuştan vardır. Sonradan kazanılmış değildir. Allah'ın bir lütfudur.

Sensin ol nûr-ı Hudâ²¹¹ aslı ulu nesli ‘Arab
Enbiyâ vü mürselîn içinde oldun müntehab (153/1)

²¹⁰ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 622’de “Hüdâ” olarak yanlış yazılmış “Hudâ” olarak değiştirdik.

²¹¹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 84’te “Hüdâ” olarak yanlış yazılmış “Hudâ” olarak değiştirdik.

Artarsa nola nûr-ı cemâli Muhammedün
Kesbi degül cem'-î hısâli Muhammedün (1465/1)

Muhibbî, Allah'tan Hz. Muhammed'in yüzüne bakmasını, kendi yüzünün karasına bakmamasını istemektedir. O nûrun da kendisine şefaathçi olmasını dilemektedir.

Bak Muhammed yüzine bakma yüzüm karasına
Ola ol nûr Muhibbî'ye şefi' ey Ma'bûd (9/10)

İlâhî nûrun peygamber soyundan gelenlerde de zuhûr ettiğini söylemiştik. Şâir, aşağıdaki beyitte bu duruma işaret etmiştir. Hz. Hasan ve Hüseyin, Hz. Muhammed'in torunlarıdır. Hz. Muhammed'in nûru, sevgilinin yüzünde şimşek gibi parladığından bu güzellik ve bu ahlâk ile o ya Hüseyin ya da Hasan olabilir.

Yüzinde berk urur nûr-ı Muhammed ey Mesîha-dem
Bu hüsn ile bu hulk ile Hüseyin ü ya Hasensin sen (2041/5-2042/2)

Kâbe, Hakk'ın nûrunun tecelli ettiği en önemli yerlerden biridir. Her yıl binlerce hacı adayları o İlâhî nûru görebilmek için Kâbe'ye giderler. Sevgilinin mahallesi Kâbe, o mahallede sevgiliyi görmek ise Kâbe'de İlâhî nûrun görülmesi olarak tahayyül edilmiştir. Muhibbî, Allah'ın nûrunu görmek isteyeninin, sevgilinin mahallesine yönelmesini söylemiş; orasının Kâbe olduğunu belirtmiştir.

Görmek istersen eger Allah nûr
Ka'bedür kûyî nigârün karşı tur (497/1)

Sevgilinin mahallesine erişip yüzünü gördüğünde ise, hacda nûrun görünmesinin nasip olduğunu belirtmiştir.

İrişdüm kûyuna gördüm yüzünü
Müyesserdür görünmek nûr hacda (2352/3)

Kâbe'deki İlâhî nûru kendini her türlü dünyevî kaygıdan arındırılmış, saf ve temiz bir kalple Allah'a yönelen insanlar görebilir. İçinde kin, haset bulunan, dünyayı çok fazla önemseyen ve günahkâr olan kişilerin o nûru görmesi mümkün değildir. Ancak selîm bir kalple Allah'a yönelen insanlar o nûru görebilir. Aşağıdaki beyitte bu duruma işaret edilmiştir. Sevgilinin mahallesine varıp da onun gün yüzünü görmeyen kişi, Kâbe'ye gittiği için adına hacı denilse bile; hacca gidip orada nûr görmeyen kişiye benzetilmiştir.

Ka'be kûyında olur görmez nigârın gün yüzün
Ana benzer nûr görmez adı ammâ hâcîdur (1074/4)

Kuhl, sürme, tûtiya, göze sürülen bir çeşit ilaçtır. Sürme, siyah renkte olur. Toz hâlde olup göze hem güzellik hem de görüş kuvveti verir. Göze sürülüşü, aslının bir cevher oluşu, İsfahan'dan getirilmesi vs. yönlerden ele alınır. Sevgilinin ayağının, yolunun ve eşliğinin toprağı âşık için bir kuhl ve tûtiyâdır.²¹² Sürmenin, gözleri güneş ışıklarının zararlarından korumak ve göz nûrunu arttırmak gibi faydaları vardır. Muhibbî, sevgilinin ayak toprağının gözlerine her zaman sürme çektiğini; bu yüzden de göz evinin her zaman aydınlık olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sevgilinin ayak toprağı varken gözlerine devamlı nûr bastığını; sürme için İsfahan iline gitmenin gerek olmadığını söylemektedir.

Nice rûşen olmasun cânâ bu çeşmüm hânesi
Hâkipâyun eger her dem sürme-i bînâ çeker (516/3)

Hâkipâyun var iken gözlerine nur basar
Kuhl için hiç vara mı kimse Sifâhân iline (2458/3)

Kalp, Allah'ın nûrunun tecellî ettiği yerlerden biridir. İmân nûru da kalpte tecelli etmektedir. İnsanın gönül evini aydınlatan Hakk'ın nûrudur. Bu yüzden Muhibbî, gönül evini Hakk'ın nûruyla aydınlık eden kişinin başka bir ışığa ihtiyaç duymayacağını söylemektedir.

---

²¹² İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 278.

Kim ki nûr-ı Hakk²¹³ ile dil hânesin rûşen kılur
Yiter ana hergiz ol şem‘-i şebistân istemez (1191/3)

Ayrıca Muhibbî, Allah’ın nûrunun ister gözde, isterse gönülde yer tutmasını istemektedir. Çünkü buraların hepsi Allah’ın durağıdır.

Gâh dilde gah gözde eyle câ
Menzilündür cümle ey nûr-ı Hudâ (80/1)²¹⁴

Kur’ân-ı Kerîm’in 24. Sûresi Nûr Sûresi olarak bilinir. 64 ayetten ibarettir. Beyitlerde “Nûr âyeti”, “Sûre-i Nûr” ve “Du’â-yı Nûr” şeklinde ifade edilmektedir. Sevgilinin yüzü ve yanağı güzelliği ve parlaklığı sebebiyle Nûr âyetine benzetilmiştir. Hat, sevgilinin yanağındaki ayva tüyleridir. Hat, yazı manasına da geldiğinden beyitlerde bu anlamıyla da sık sık kullanılır. Nûr âyeti, sevgilinin güzellik metnine ışık verince, yanağındaki ayva tüyleri de, o güzelliği doğru tefsir eden yazı olarak tahayyül edilmiştir.

Şu‘le viridi metn-i hüsnünde senün nûr âyeti
Geldi hatun yazdı tefsîr eyledi anı dürüst (190/4)

Nûr Sûresi bir beyitte Duhân Sûresiyle birlikte zikredilerek ezbere okunmasına işaret edilmiştir. Sevgilinin yanağı parlaklığı sebebiyle Nûr Sûresi’ne, yanağındaki tüyler de rengi sebebiyle Duhân Sûresi’ne benzetilmiştir. Muhibbî, sevgilinin yanağındaki tüyleri ve yüzünü su gibi ezbere okumaktadır. İşitenler de onun Nûr ve Duhân Sûrelerini ezberlediğini söyleyecektir.

Hat u ruhsârun Muhibbî su gibi ezber okur
İşiden dir sûre-i Nûr u Duhân²¹⁵ ezberlemiş (1236/5)

²¹³ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 622’de “nûr-ı hakk” olarak yanlış yazılmış “nûr-ı Hakk” olarak değiştirdik.

²¹⁴ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 64’te “ca” ve “nûr-ı Hudâ” olarak yanlış yazılmış “câ” ve “nûr-ı Hudâ” olarak değiştirdik.

²¹⁵ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 389’da “sûre-i nûr u duhân” olarak yanlış yazılmış “sûre-i Nûr u Duhân” olarak değiştirdik.

Nûr (ışık) etrafı aydınlatarak cisimleri görmemizi sağlar. Gözümüze gelen ışık sayesinde görme olayı gerçekleşir. Beyitlerde âşığın ve âlemin gözünün sevgilinin yüzünün nûruyla aydınlandığı vurgulanmıştır.

Çeşm-i ‘âlem cümle nûrundan münevverdür senün
Olsa bin cânım idem yolunda ser-cümle fedâ (26/3)

Gözün nûrlu olması da, gözün görme kabiliyetinin olduğunun göstergesidir. Gözünün nûru giden bir insan, kör olur ve göremez. Hz. Yâkub, oğlu Hz. Yûsuf’un ayrılığıyla ağlaya ağlaya kör olur. Hz. Yûsuf’a kavuşup onun gömleğini gözlerine sürdüğünde ise gözleri yeniden açılır. Onun gelmesiyle gözünün nûru, aydınlığı ve parlaklığı da geri gelir. Muhibbî kendisini Hz. Yâkub’a, sevgiliyi de Hz. Yûsuf’a benzetmiştir. Sevgiliden ayrı kaldığı için gözleri ağlamaktan Yakub gibi kör olmuştur. Ken’ân’ın Yûsuf’unun geri gelmesi, yani sevgiliye kavuşmasıyla da gözleri gün gibi aydınlanmıştır.

Girye ile gözlerüm Ya’kûb-veş a’mâ idi
Rûşen oldu gün gibi çün Yûsuf-ı Ken’ân gelür (492/2)

Seher vakti, güneşin batışından imsak vaktine kadar olan zamanın son altıda biridir. Bu vakitlerde ibadet etmenin büyük sevâbı vardır. Bu vakitler rahmet ve mağfiret vakitleridir. Seher vakti, nûrlu bir vakittir. Kur’ân-ı Kerîm’de “Şübhesiz ki takvâ sahipleri, Rablerinin kendilerine verdiği almış kimseler olarak, Cennetlerde ve pınar başlarındadırlar. Çünkü onlar, bundan önce iyilik eden kimselerdi. Gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seherlerde de onlar istiğfâr ederler (mağfiret dilerler)di.”²¹⁶ buyurulmaktadır. Yüzünü toprak etmek secdeye varmak demektir. Muhibbî de sevgilinin eşiğine varıp yüzünü toprak ettiği için, seher vaktinde gökyüzüne nûr yağdırdığını söylemektedir.

Nûr yagdursa seher-geh ne ‘aceb gök yüzine
Yâr işigine varup yüzini çün hâk eyler (711/4)

---

²¹⁶ Zâriyât, 15-18.

Nûr-gölge münasebeti beyitlerde bahsedilen bir başka husustur. Saydam olmayan cisimlerin gölgesi oluşur. Gölgenin oluşabilmesi için, ışık kaynağından gelen ışığın saydam olmayan bir cisim tarafından engellenmesi gerekir. Dolayısıyla ışığın gölgesi oluşmaz. Aşağıdaki beyitte bu duruma işaret edilmektedir. Muhibbî, sevgilinin gölgesinde hoş vakit geçirmek istemektedir. Ancak sevgiliyi nûra benzettiği için gölgesinin olmayacağını söylemektedir. Çünkü o, bir ışıktır ve ışığın gölgesi olmaz.

Ey Muhibbî sâyesinde hoş geçem dersen velî

Sâyesi olmaz anı bilmez misin bir nûrdur (483/5)

Ayrıca nûr, sevgilinin medhinde de kullanılan bir unsurdur. Rehber, bir kişinin doğruyu bulmasına yardımcı olur, ona yol gösterir. Muhibbî, “nûr-ı hidâyet” ifâdesiyle rehberinin, sevgilinin doğruluk ışığı olmasını istemektedir.

Rûşen kıluram gözlerümi hâk-i derinden

Ger bedraka-i râhum ola nûr-ı hidâyet (210/3)

B. IŞIK İLE İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER

Nûr, beyitlerde tasavvufî manasının dışında genellikle ışık olarak ele alınmıştır. Işık, şekli, rengi, parlaklığı ve etrafa yayılması sebebiyle çeşitli tasavvurlara yol açmıştır. Beyitlerde genellikle güneş, ay, ateş, چراغ, meşâle, mum, kandil gibi ışık kaynağı olan unsurlarla birlikte zikredilmiştir. En çok da güneş, ay ve yıldızlarla ilgili olarak konu edilmiş ve aydınlatıcılık özelliğine vurgu yapılmıştır. Bütün bu tasavvurlar ilgili bölümlerde ayrıntılı olarak açıklandığı için burada tekrar zikredilmeyecektir. Burada sadece o bölümlerde yer almayan unsurlar incelenmiştir.

1. Âh

Âşığın gönlünde aşk ateşi yanmaktadır. Gönülden çıkan âhın, bir alev veya duman şeklinde göğe yükselmesi sebebiyle ışık-âh münasebeti kurulmuştur. Dokuz feleği, geceyi ve dünyayı aydınlatan, âşığın ateşli âhlarının ışığıdır. Karanlıkta yazı yazmak zordur. Sevgiliden ayrı geçen her gece ise âşık için karanlıktır. Muhibbî, ayrılık gecesinin karanlık olduğunu ancak âhı, ona ışık olduğu için gönül derdini yazabildiğini söylemiştir.

Tîredür gerçi şeb-i hicrân ammâ yazaram
Derd-i dil hâlini âhum bana olmuşdur şu‘â‘ (1339/2)

2. Ateş

Pervâne, mum ışığının çevresinde döner, döner ve her dönüşünde ışığa biraz daha yaklaşır. En sonunda da kendini mumun alevine bırakır ve yanarak yok olur. Sevgilinin yüzünün nûrunu muma benzeten şâir, kendisini de sevgilinin yüzünün ışığının arzusuyla yanan pervâneye benzetmiştir. O ışık kendisini yaktığı için, ışığa bazen ateş denildiğini söylemiştir.

Şem‘-i bezm-ârâ gibi nûr-ı cemâlün şevkine
Nola yakarsa beni gâhi dimişler nûra nâr (395/2)

3. Bayrak

Bayrak, bir ülkenin, belli bir topluluğun veya bir kurumun sembolüdür. Sancak ve bayrak renklerinin farklı mânâları vardır. Ak sancak, istiklâl alâmeti olarak kabul edilir. İlk Osmanlı sancağı beyazdır. Sancak aynı zamanda padişahlık sembolüdür. Rengi dolayısıyla âh ışığı, bayrak olarak tasavvur edilmiştir. Şâir, âhının ışığı bayrak olalı aşk padişahı olduğunu söylemiş ve gözyaşlarını da padişahın askerlerine benzetmiştir.

Şâh-ı ‘ışkam şu‘le-i âhum olalıdan ‘alem
Gözlerüm yaşını cem‘ itdüm sipâhumdur benüm (1979/2)

4. Külâh, Başlık

Külâh, eskiden erkeklerin giydiği genellikle keçeden yapılmış ucu sivri veya yüksek başlıktır. Âşığın gönlü her an aşk ateşiyle yanmaktadır. Âşığın gönlündeki ateşin yaydığı ışık, nûr olarak tahayyül edilmiştir. Şâir, aşk padişahı olduğu için başına bu nûrdan külâhı giymiş ve âhının ışığını alıp başına başlık (şapka) eylemiştir.

Pâdişâh-ı ‘ışksın giydün yine nûrdan külâh
Şu‘le-i âhun alup başuna ser-pûş eyledün (1637/3)

5. Sevgili

Cennette amber saçlı, hilâl kaşlı, kara gözlü, güneş yüzlü, şirin sözlü, cilveli, inci dişli, mercan dudaklı, gül yanaklı, servi boylu, güzel huylu, gülden taze ve tertemiz hûri kızları vardır. Her hûrinin tazecik teninin ötesinden inciğinin içi görünür.²¹⁷ Melekler, nûrdan yaratılmış varlıklardır. Şâir, hûrilerin tenlerinin şeffaf olması sebebiyle onları da sanki nûrdan yaratılmış gibi tahayyül etmiştir. Sevgili güzelliği, yüzünün aydınlığı ve parlaklığı sebebiyle nûr olarak tasavvur edilmiş; nûrdan yaratılmış varlıklara benzetilmiştir. Şâir, sevgiliyi baştan başa nûr olarak gördüğü için onu meleğe benzetmenin veya ona hûri demenin doğru olduğunu söylemiştir.

Benedürsem meleğe hem dahi dirsem sana hûr²¹⁸
Tan degüldür görünürsin bana başdan başa nûr (526/1)

6. Tâc

Tâc, genellikle altın veya gümüşten olup üzeri kıymetli mücevherlerle süslenmiştir. Bu yüzden de parlaktır ve ışık saçır. Parlaklığı ve ışık saçması sebebiyle nûr-tâc münasebeti kurulmuştur. Gam, padişahın giydiği kaftan olarak tahayyül edilince padişahın âhının ışığı da başına taktığı tâc olarak tasavvur edilmiştir.

Şâh-ı ‘ışkam şu‘le-i âhum benüm başumda tâc
Giymişem gam hil‘atini kimseye yok ihtiyâc (289/1)

II. KARANLIK

A. KARANLIK İLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER

Karanlık, güneşin yokluğunda meydana gelen bir durumdur. Güneş battığında her yer kararır. Bu sebeple beyitlerde genellikle karanlık ile güneş birlikte zikredilmektedir. Sevgilinin güneş gibi yüzünü görmeyince âşığa, feleğin çarkı karanlık görünmektedir.

²¹⁷ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, c. 1, s. 130.

²¹⁸ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 189’da “hür” olarak yanlış yazılmış “hûr” olarak değiştirdik.

Gün yüzünü görmeyelden bu Muhibbî haste-dil
Karanu oldu görünmez gözine çarh-ı felek (1523/5)

Sabah olup güneş doğduğunda karanlık kaybolur. Âşık da sevgilinin güneş yanağını gördüğünde başına gün doğar ve karanlık geceden kurtulur.

Kurtulup zulmet şebinde gün togurdu başuma
Ey Muhibbî ol güneş ruhsârı görsem bir dahi (2777/5)

Sevgilisinden ayrı düşen âşığın dünyası kararır. Hâl böyleyken âşık için, gündüz bile karanlık gece olur. Muhibbî de sevgilinin gün yüzünden ayrı kalalı, gündüzünün karanlık geceden daha karanlık olduğunu söylemektedir.

Gün yüzünden ayrı sorsan hâlümü ey meh-rû
Tiredür bu gündüzüm belki şeb-i deycûrdan (2211/2)

Âşık, sevgilinin derdiyle gönülden âh çekmektedir. Âşığın çektiği âhlar duman olup gökyüzüne çıkmaktadır. Duman ışığın geçmesini engellediğinden dumanlı ortam, karanlık olur. Muhibbî, âhın görünmediği söylense de âh dumanının, dünyayı karanlık ettiğini söylemektedir.

Âhum tütünü ‘âlemi târ itdi Muhibbî
Gerçi kim dinür bir söz imiş âh görünmez (1159/5)

Gece ile gündüz devamlı birbirini takip etmektedir. Gündüzün ardından mutlaka gece gelir. Gündüz aydınlık; gece ise karanlıktır. Şâir, sevgiliye kavuşmayı gündüz; sevgiliden ayrı kalmayı ise gece olarak tahayyül etmiştir. Her kavuşmanın sonunda ayrılık olduğunu; aydınlık gün olsa bile sonunda mutlaka karanlık geleceğini söylemiştir.

Âh kim her bir visâlün âhiri hicrân imiş
Rûz-ı rûşen olsa lâbüd sonı anun târdur (415/4)

Karanlık hep kötü şeyleri çağrıştırdığından istenen bir durum değildir. Karanlıktan kurtulmak için ışık gerekir. Bu yüzden beyitlerde karanlık genellikle mum, meşâle v.s. gibi etrafı aydınlatan ışıklı aletlerle birlikte kullanılmıştır. Sevgilinin yüzünün nûrdan bir meşâle olarak tahayyül edildiği beyitte şâir, karanlık gecede sevgilinin yüzünün nûrdan meşâle olduğunu ve kutsal vadinin bu ışık sayesinde görüldüğünü söylemektedir. “Şeb-i Tûr ve “Vâdi-i mukaddes” ifadeleriyle Hz. Mûsâ kıssasına da telmihte bulunmaktadır.

Şeb-i Tûr²¹⁹ içre yüzün meş‘al-i nûr
Görindi şu’leden vâdi-i mukaddes (1219/2)

Karanlık, beyitlerde mecâzî mânada da kullanılmıştır. Mecâzî manada karanlık, üzüntü, gam ve kederden dolayı meydana gelen kasvettir. Gam çeken, kederli olan insanların içi kararır. Şâir, ibadet ve inançla kalbini sevinçli etmesini öğütlemektedir. Böylece keder karanlığını uzak etmeyi ve gönülde keder kalmamasını istemektedir. Burada “ *Bilesiniz ki, kalbler ancak Allah’ın zikri ile mutmain olur.*”²²⁰ âyet-i kerîmesine de işaret edilmektedir.

Zikr ü tevhîd ile gel kalbünü mesrûr eyle
Kalmasun dilde keder zulmetini dûr eyle (2327/1)

Tasavvufta nefis, kulun kötü vasıfları, yerilen huy ve amelleri için kullanılır. Yedi çeşit nefis vardır. 1. Nefs-i emmâre (Kötüyü, günahı emreden nefis), 2. Nefs-i levvame (Kendini kınayan, kötüleyen nefis), 3. Nefs-i mülhime (İlham ve keşfe mazhar olan nefis), 4. Nefs-i mutmainne (Huzura kavuşmuş tatmin olmuş nefis), 5. Nefs-i raziye (Razı olan, şikâyetçi olmayan nefis), 6. Nefs-i mardıyye (Allah’ın kendisinden razı olduğu nefis), 7. Nefs-i kâmile (Tam, kâmil, temiz nefis).²²¹ Kur’ân-ı Kerîmde “(Yusûf dedi ki:) “*Hâlbuki (ben) nefsimi temize çıkarmıyorum. Muhakkak ki nefis, dâimâ kötülüğü emredicidir; ancak Rabbimin merhamet ettiği (koruduğu kimse)müstesnâ. Şübhesiz ki Rabbim, Gafûr (çok*

²¹⁹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 384’te “Şeb-i tûr” olarak yanlış yazılmış “Şeb-i Tûr” olarak değiştirdik.

²²⁰ Ra’d, 28.

²²¹ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 164-166.

bağışlayan)dir, Rahîm (çok merhamet eden)dir.”²²² buyurulmaktadır. Aşağıdaki beyitte nefis-i emmâreden bahsedilmiş ve bu nefis, kötülükleri emrettiği için karanlık olarak tahayyül edilmiştir. Şâir, âyet-i kerîmeye de telmihte bulunarak Rabbinden onu nefsin karanlıkları içinde bırakmamasını, elinden tutmasını, içini aydınlık kılıp esenlik bağışlamasını istemektedir.

Zulmât-ı nefis içinde koma dest-gîrüm ol
Rûşen kılup derûnumı yâ Rab²²³ vir safâ (81/4)

Yûnus (a.s.), İsrailoğulları peygamberlerindedir. Puta tapmakta olan Ninova halkına Allah’ın azabını haber verdiyse de onlar aldırış etmediler. O zaman Yunus öfkelenerek Dicle kenarına indi ve dolmuş bir gemiye kimseden habersiz bindi. Yunus peygamber gemiye Allah’ın izni olmadan bindiği için bir müddet sonra gemi yürümedi. Gemiciler “İçimizde bir suçlu var, kura çekelim, kime çıkarsa onu denize atalım.” dediler. Kura üç defa Yunus’a çıktı ve onu denize attılar. Büyük bir balık gelip onu yuttu. Yunus, Allah’ın izni olmadan bulunduğu yeri terk ettiği için pişman oldu, af diledi. Balığın karnında kırk gün tevbe etti. Sonunda Allah’ın affetmesi sonucu balık onu sahile çıkarıp bıraktı.²²⁴ Gece yarısı uykudan kalkıp kılınan namazlar ve yapılan ibadetler Allah katında daha makbûldür ve sevâbı çoktur. Buradan hareketle şâir, kendisine seslenerek gaflete dalmamasını, gecenin karanlığında yani gece yarısı uyanmasını ve sevgiliyi anmasını söylemektedir. Miskin Yunus’un, balığın karnında bile sevgiliyi anmayı bırakmadığını dile getirmektedir. Buradaki sevgili, Allah’tır. Beyitte Yunus peygamberin kıssasına telmihte bulunmuş ve balığın karnının da karanlık olduğuna dikkat çekilmiştir.

Gaflet itme zulmet-i şebde uyan an yârüni
Kesmedi zikrini Yûnus miskîn iken batn-ı hût²²⁵ (230/6)

---

²²² Yûsuf, 53.

²²³ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 65’te “Yârab” olarak yanlış yazılmış “yâ Rab” olarak değiştirdik.

²²⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 483.

²²⁵ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 106’da “batn-ı Hût” olarak yanlış yazılmış “batn-ı hût” olarak değiştirdik.

Cahiliye Devri'nde Araplar, Hak dînini unutmuşlar, Hak yoldan sapmışlar, putlara, heykellere tapmağa başlamışlardı. O dönemde, kız çocukları diri diri toprağa gömülüyor; kumar, içki, fuhuş alelâde şeylerden sayılıyor, kuvvetliler zayıflara, âcizlere saldırıyor, elinde nesi varsa alıyordu. Kısacası insanlar küfür karanlığında boğuluyordu. Bu durum aşağıdaki beyitte halkın karanlıkta kalması olarak ifade edilmiştir. Allah'ın emirleri, insanları karanlıktan aydınlığa çıkarmıştır. Eğer Allah'ın emrinin nûru yol gösterici olmasaydı dünya halkı karanlık içinde kalırdı.

Zulmet içinde kalırdı cümle halk-ı kâ'inât
Anlara olmasa idi şer'ün envârı delîl (1688/2)

Mahşer, bütün canlı varlıkların ölümden sonra Allah'ın emriyle tekrar dirilip toplanacakları yerdir. O gün insanın başkalarıyla, hatta kendi annesi, babası, eşi ve çocuklarıyla bile ilgilenmeye ne hali ne fırsatı olacaktır. Mahşer gününün şiddeti ve olağanüstü korkusu herkesi kendi derdine düşürecektir. Dolayısıyla mahşer günü karanlık bir gündür.²²⁶ Şâir, o günün dehşeti ve karanlığında yolunu bulamayan âşıklara, Hz. Peygamberin şefkât edip yol gösterici olmasını istemektedir.

Zulmet-i mahşerde yolun bilmeyen 'âsilere
Şefkat idüp olasin her birine sen reh-nümâ (65/2)

Âb-ı hayat, karanlıklar ülkesinde bulunan ve içeni ölümsüzlüğe kavuşturan sudur. İskender-i Zülkarneyn, ordusu ile zulûmât ülkesine âb-ı hayâtı aramaya gitmiş ama veziri olan Hızır, suyu bulup içtiği hâlde ona nasip olmamıştır.²²⁷ Şâir, gönlünün İskender gibi zulmet vadisinde kaldığını; susuzluktan can verdiğini ve bir yudum su bulamadığını söylemektedir.

Vâdi-i zulmetde bu dil kaldı İskender gibi
Teşnelikten virdi cân bulmadı ol bî-çâre su (2306/2)

²²⁶ Mahşer günüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Şakir Kocabaş, "Kur'an ve Hadislerde Kıyamet Günü", cilt: VI, sayı: 11, **Dîvân:İlmî Araştırmalar**, 2001, s. 129-154.

²²⁷ Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, s. 175.

Ay, geceleri dünyayı aydınlatır. Karanlık gece ay sayesinde aydınlanır. Beyitlerde sevgilinin yüzü aya benzetilmiş ve güneş gibi doğarak geceyi aydınlatması istenmiştir. Ay gibi sevgili gelirse âşık, ayrılık gecesinde karanlıkta kalmayacaktır.

Hicrân şebinde kalmaz idüm tîre rûzgâr
İtsen tulû‘ gün gibi ey yüzi meh bana (40/3)

Şimşek, fırtınalı havalarda bulutlarda meydana gelen elektrik boşalmasının sebep olduğu kırık çizgi biçimindeki geçici ışıktır.²²⁸ Yağmurlu havalarda gökyüzü bulutlarla kaplandığından yeryüzü karanlık olur. Karanlık-şimşek münâsebeti bir ışık olan şimşegin karanlıkta net bir şekilde görülmesi sebebiyle kurulmuştur. Aşk derdiyle gönlü karanlık olan âşığın aşk ateşi, şimşeğe benzetilmiş ve nasıl ki karanlıkta şimşegi gizlemek mümkün değilse, gönüldeki aşk ateşini de gizlemenin mümkün olmadığı belirtilmiştir.

Dil diler ‘ışk âteşin sînemde ketmân eylemek
Hiç olur mı karanuda berk-i pinhân eylemek (1618/1)

Karanlık-yıldız münasebeti de yine karanlık gecede yıldızların parlak bir şekilde görünmesi sebebiyle kurulmuştur. Âşığın kanlı gözyaşı yıldıza benzetilmiştir. Âhları ise geceyi karanlık eylemektedir. Âşık, âh çekip kanlı gözyaşı dökse ayıp olmayacağını çünkü karanlık gecede yıldızların görünmesi gerektiğini söylemektedir.

Âh kılsam kanlu yaşum zâhir olsa tan degül
Kim şeb-i târ içre encüm âşikâr olmak gerek (1505/2)

Konumu ve yapısı gereği etrafına ışık saçan mum, kendi dibini aydınlatamaz. Bu yüzden mumun dibi karanlık olur. Güçlü kişilerin kendi yakınlarını kayırmaktan çekindiklerini, başkalarına yaptıkları yardımı kendi yakınlarına yapamadıklarını anlatan bu deyim, aşağıdaki beyitte sevgilinin muma benzetilmesiyle ayağının altındaki âşıkları görmeyen sevgiliyle ilişkilendirilmiş ve “mumun dibi karanlık olur” diye bir atasözünün olduğu söylenmiştir.

---

²²⁸ D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, Yazar Yayınları, Ankara, 2011, s. 1602.

Görmeyesin ayagun altındaki ‘âşıkları
Bu meseldür karanu dirler olur pâ-y-ı çerâg (1348/3)

B. KARANLIK İLE İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER

1. Hatt

Sevgilinin ayva tüyleri, rengi sebebiyle karanlık olarak tahayyül edilmiştir. Beyitlerde karanlık ülkesi, İskender ve âb-ı hayatla birlikte zikredilmektedir. Sevgilinin dudağı âb-ı hayat; ayva tüyleri ise, karanlıklar ülkesi olarak tahayyül edilmiş ve sevgilinin dudaklarının etrafını ayva tüyelerinin sardığına şaşırılmamak gerektiği; çünkü karanlık içinde hayat çeşmesi için yer olduğu söylenmiştir.

Leblerün etrâfını cânâ nola tutsa hatun
Yir olur zulmet içinde çeşme-i hayvân için (2172/3)

Bir başka beyitte ise şâir, gönül İskender’inin sevgilinin dudaklarından bir iz bulamadığını; çünkü ölümsüzlük suyunun sevgilinin ayva tüyelerinin karanlığında gizlendiğini söylemektedir.

Lebleründen bir nişân bulmadı dil İskenderi
Zulmet-i hatunda çünkim gizlüdür âb-ı hayât (188/2)

2. Küfr

Küfr, hak dini ve Allah’ı inkâr etmek manasına gelmektedir. Bu yüzden dinsiz kişilerin içinde bulunduğu manevi karanlık, küfr kelimesiyle ifâde edilmiştir. Güneşin karanlığı gidermesi gibi Hz. Peygamber de küfür karanlığını gidermiştir.

Giderdün zulmet-i küfri yakuben şem’-i kâfûrı
Hakikat bu ki nûrundan alur mihr ile meh nûrı (2766/1)

3. Zülf

Karanlık ile saç arasındaki münasebet sevgilinin saçının siyahı dolayısıyla kurulmuştur. Sevgilinin saçını dağıtarak gün yüzünü örtmesi, dünyanın aydınlık iken karanlık olması şeklinde tasavvur edilmiştir.

Gün yüzüm üzre dönüp zülfüm perîşân eyleyüp
Rûşen iken ‘âlemi dün gibi târ itsem gerek (1648/2)

Sevgilinin yüzü ay ve güneşe, âşığın siyah saçları ise gecenin karanlığına benzetilmiştir.

Rûy-ı dilber mihr ü mâhumdur benüm
Târ-ı şeb zülf-i siyâhumdur benüm (1795/1)

Karanlık-saç münasebetinde âb-ı hayatın da mühim bir yeri vardır. Âb-ı hayvân ifadesi de, âb-ı hayat yerine kullanılmaktadır. Sevgilinin dudağından dökülen tatlı sözler âşığa hayat verir; dertlerine dermân olur. Bu sebeple sevgilinin saçının karanlığında dudakları, âşık için âb-ı hayat; sözleri ise derdine dermandır.

Zulmet-i zülfünde la'lün ab-ı hayvândur bana
Ey Mesîhi sözlerün derdüme dermândur bana (7/1)

III. GÖLGE

A. GÖLGE İLE İLGİLİ GERÇEK HUSÛSİYETLER

Şeffaf olmayan bir cismin ışığı engellemesi sonucu, cismin aydınlanan yüzünün tersinde oluşan karanlığa gölge denir.²²⁹ Gölgenin oluşması için bir ışık kaynağına ve bir cisme ihtiyaç vardır. Bu yüzden gölge, beyitlerde genellikle ışık kaynağı olan güneşle birlikte zikredilir. Güneş yahut ışık saydam olduğundan onların gölgesi oluşmaz. Sevgilinin bir ışık ve güneş olarak tahayyül edildiği beyitlerde âşık, sevgilinin gölgesinde

²²⁹ D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, s. 617.

hoşça vakit geçirmek istemektedir. Ancak sevgili, kendisinin güneş olduğunu söyleyerek ona hiçbir zaman gölge vermeyeceğini belirtmektedir.

Didüm ki sâyene varup ey dost hoş giçem
Didi ki ben günem sana hiç sâye virmezim (2254/3)

Gölge, cismin hemen yanında oluşur. Dolayısıyla cisim nereye giderse gölge de onunla birlikte gider. Şâir, can ve gönül, üzüntü çölünde perişan olalı beri yanına kimsenin gelmediğini; sadece gölgesinin geldiğini söylemektedir.

Gam beyâbânında ser-gerdân olaldan cân u dil
Kimse gelmez yanuma illâ meger sâyem gelür (959/5)

Gölge yere yani toprağa düşmektedir. Gölge, bu hâliyle tevâzunun ifadesinde kullanılmıştır. Şâir, yüzünü gölge gibi hakirlik toprağına sürerse değerinin cihânı aydınlatan güneş gibi yükseleceğini söylemektedir.

Sâye gibi yüzünü sürsen mezellet hâkına
Tâ ki kadrün yüksele mihr-i cihân-arâ gibi (2667/4)

Sevgilinin yüceltildiği beyitte “Zıll-ı Hudâ” tabiriyle sevgili, Allah’ın gölgesi olarak ifade edilmiştir. Kalpteki hakiki aşk, Allah aşkıdır. Sevgiliye duyulan aşk ise, bu aşkın bir yansımasıdır. Hakikatte beşerî aşk, insanı ilâhi aşka ulaştırmalıdır. Şâir, sevgiliyi Allah’ın gölgesi olarak ifade etmiştir çünkü ona duyduğu aşk, Allah aşkının bir parçasıdır.

Fitne-i cândur   Âb-ı revândur
Dâg-ı nihândur   Zıll-ı Hüdâdur²³⁰ (915(a)/2)

Gölge denince akla ilk gelen yerlerden biri de ağaç gölgesidir. Beyitlerde en çok bahsi geçen ağaç ise servi ağacıdır. Servi, boyunun uzunluğu yanında ince bir yapıya

²³⁰ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 298’de “Zıll-ı Hüdâdur” olarak yanlış yazılmış “Zıll-ı Hudâdur” olarak değiştirdik.

sahiptir. Bu yüzden sevgiliye teşbih edilmiştir. Âşık, sevgili uğruna kendini toprak etmektedir. Selvi boylu sevgiliden de, bu toprağa yani kendi üzerine gölge salmasını istemektedir. Servi boylu sevgili, üzerine gölge salarsa kendisini talihi mutlu olmuş, mutlu kaderi olan biri olarak nitelendirecektir.

Sâye salsa dir üdüm ben hâke ol serv-i sehî
Tâli'üm sa'd oldı baht-ı kâmrânum var imiş (1281/3)

Ancak servi boylu sevgili, yolunda toprak olan âşığın üstüne gölgesini salmayarak gün be gün âşığa eziyetini arttırır.

Hâk olursam da yolında sâye salmaz üstüme
Gün-be-gün cevri bana ol serv-kâmet arturur (1003/3)

Serviler genellikle su kenarlarında yetişir. Bu yüzden de gölgeleri suya düşmektedir. Âşığın gözünden gelen yaşlar servinin gölgesinin düştüğü ırmak olarak tahayyül edilmiştir.

Üstüme sâye salan serv-i hırâmândur gelen
Bir yanadan dâdeden cûy-ı firâvândur gelen (2102/1)

Âşık için sevgili ne kadar değerliyse, sevgilinin gölgesi de o kadar değerlidir. Bu yüzden âşık, bahçede salınarak gezinen sevgilinin gölgesinin çer çöpün üstüne düşmesini istemez. Gölgesinin düştüğü toprak taze ve yeşil olsun diye, dolab gibi olan gözlerinden gözyaşı selini döker.

Her kaçan kim salınup seyr-i çemen eylesen
Korkaram sâye-i kaddün has ü hâşâke düşe (2535/2)

Serv-kaddün sâyesi tâ tâze sebz olsun diyü
Seyl-i eşkümi döker her dem-be-dem tûlâb göz (1093/2)

Serviden başka Tûbâ ağacı da gölgesi sebebiyle beyitlerde konu edilmiştir. Bilindiği gibi Tûbâ, Sidre’de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhi bir ağaçtır. Aşağıdaki beyitte şâir, kendisini bir ağaç olarak tahayyül etmekte ve sidre ağacına gölge veren taze bir dalı olduğu için başı yükseklerde olan serviye gönül vermesine şaşılmaması gerektiğini söylemektedir. Burada sidre ağacı ile kastedilen Tûbâ ağacıdır.

Gönül virsem ‘aceb midür ben ol serv-i ser-efrâze
Diraht-ı sidreye sâye salar tâze budâgum var (472/4 – 764/4)

Bir başka beyitte ise Muhibbî, sevgilinin boyunun gölgesinin kendisine yettiğini, sevgili olmadan tûbâ dalının kendisine dayak olduğunu söylemektedir. Beyitte insanlara dayak atmak için ağaç dallarından sopa yapıldığına da işaret edilmiştir.

Saye-i kaddün Muhibbî’ye yeter
Şâh-ı tûbâ sensüzün letdür bana (52/5)

Gölge ile ilgili en çok konu edilen hususlardan biri de, hümâ kuşudur. İnanışa göre hümâ kuşunun gölgesi kimin başına düşerse o kişi hükümdar olurmuş. Bu yüzden edebiyatımızda hümâyâ “devlet kuşu” denilmektedir.²³¹ Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin saçını hümâ kuşuna benzeterek onun gölgesi üstüne düştüğü için bütün âşıklara, padişah olduğunu söylemektedir.

Anunçün pâdişâh oldum ser-â-ser cümle ‘uşşâka
Hümâ-yı zülf-i dilberden başuma sâye düşmişdür (674/6)

Gölge ile ilgi olarak birçok beyitte “sâye-bân (gölgelik)” da konu edilmiştir. Gölgelik, insanların güneşten korunmak için yaptıkları tente veya çardaklara denir. Sâye-bân beyitlerde çeşitli şekillerde tasavvur edilmiştir. Mesela bir beyitte sevgilinin saçlarının ay yüzünü gizlemesi, Cebrailin kanadının güneşe gölgelik etmesi olarak tahayyül edilmiştir.

---

²³¹ Ahmet Tâlat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s. 241.

Siyeh zülf ile ol meh-rû yüzini çün nihân eyler
Perin Cibrîl hûrşîde sanasın sâye-bân eyler (588/1)

Bir başka beyitte ise sevgilinin perçemi, hastaya güneş ışığı değmesin diye alına gölgelik olmaktadır.

Çeşm üzre görüp alnun o dem sâyebân olur
Gün şevki degmesün diyü bîmâre perçemün (2645/4)

Âşığın duman çıkararak âhı da başının üstünde gölgelik olarak düşünülmüştür. Beyitte Süleymân peygamberin kuşlarla konuştuğuna ve onlara hükmettiğine telmihte bulunulmuştur.

Çün Süleymân minneti murgâna hergiz itmeyem
Başum üzre sâye-bânüm âh-ı dûd-efzâ yiter (870/2)

Beyitlerde bulutun gölgesine de değinilmiştir. Sevgilinin saçları, yüzünü örter. Bulut da güneşin önüne geldiğinde onu gölgede bırakır. Sevgilinin saç bulutu, âlemi aydınlatan güneş gibi yüzüne gölgelik olarak tahayyül edilmiştir.

Yüzün bir mihrdür kim ‘âlem-efrûz
Şehâb-ı zülfün ana sâye-bândur (680/2)

B. GÖLGE İLE İLGİLİ BENZETMEYE DAYALI HUSÛSİYETLER

1. Arkadaş

Arkadaş, iyi günde kötü günde her zaman yanımızda olan kişidir; bir derdimiz olduğunda bizi asla yalnız bırakmaz. Yol arkadaşı da yolculuğa beraber çıktığımız kişidir. Gölge de devamlı insanın yanında olduğu için arkadaşına benzetilmiştir. Muhibbî, Mecnun gibi aşk vadisinde yalnız kalmışken, ona sadece gölgesinin yol arkadaşlığı ettiğini söylemektedir.

Yüri Mecnûn gibi tenhâ düşüp vâdi-i ‘ışka
Muhibbî sâyeden gayri dimez hem-râhımız vardır (931/5)

Âşık, sevgilinin yanında sadece kendisinin olmasını ister. Bu yüzden aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliye kavuşup can bulduğu için Allah’a şükrederken gölgesine, yanında durmamasını; yürüyüp gitmesini ve onunla arkadaş olmamasını söylemektedir.

Bihamdillah ki cânâna irişdüm cân buldum
Yüri ey sâye yanumdan benümle hem-‘inân olma (2360/3)

2. Ceset

Gölge-ceset münâsebeti ölülerin nâşının toprağa gömülmesi ve gölgenin bu toprağa düşmesi sebebiyle kurulmuştur. Âşık, sevgilinin yüzünü görmek ister. Ancak onun yüzünü kendisinden başkasının da görmesini istemez. Ama gölgesi her an onunla birlikte gelmektedir. Sevgiliyi görmesin diye onu öldürmek istediğinden, cesedi gelen yani ölmeyi hak eden gölgeden kurtuluşu olmadığını söylemektedir.

Gün yüzün görmege varsam biledür sâyem benüm
Kurtuluşum yok dirîga âh bu nâşı gelmişe (2450/2)

3. Dert, belâ

Cisim nereye hareket ederse gölge de onunla birlikte hareket eder. Cismin gittiği yöne gider. Sevgilisinden ayrı düşen âşığın başından dert ve belâ eksik olmaz. Dert ve belâ, sevdiğinden ayrı düşen âşığı bir an bile yalnız bırakmadığından, gölgeyle ilişkilendirilmiştir. Şâir, bu ayrılık vadisine yalnız varmayacağını; dert ve belânın, gölgesi gibi yanına düşüp onunla beraber gideceğini söylemektedir.

Yanuma düşmüş gider derd ü belâ sâyem gibi
Sanmanuz tenhâ varam bu vâdi-i hicrâne ben (2277/4)

4. Hatt

Ayva tüyleri, gençlerin yüzünde yeni çıkan ince tüyledir. Yeşil ve kara olarak telâkki edilen bu tüyler, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri, rengi dolayısıyla saçının gölgesi olarak tahayyül edilmiştir.

Ruhlarında hat görüp âh eyledüm dilber didi
Sâye-i zülfümdür ol yanlış hayâl itmek neden (2201/4)

Sevgilinin dudağının üstündeki tüylerse yine rengi sebebiyle sevgilinin kaşının gölgesi olarak tasavvur edilmiştir.

La'l üzre ey Muhibbî sâye-i ebrûsıdur
Hat diyü itdün galat sandun cânân büyidi (2679/5)

5. İnsan

Birine hayran olan kişi devamlı onu görmek, her zaman onun yanında olmak ister. Gölge de âşığın hep yanındadır. Bu yüzden o, sevgilinin aşkıyla deli divane ve rüsvâ olan âşığa hayran olan bir insan olarak tahayyül edilmiştir.

Şöyle rüsvâ eyledi 'ışkun bu ben divâneyi²³²
Hayret olur sâye mi karşımda hayrândur bana (64/3)

6. Komşu

Gölge, devamlı olarak cismin yanında bulunur. Komşuların da evleri birbirinin yanındadır. Bir kişi çok gürültü yaptığında bağırıp çağırdığında etrafındakiler rahatsız olur. Bir evde çok gürültü olduğu vakit, komşular bu gürültü sebebiyle uyuyamaz. Aşağıdaki beyitte gölge, sevgilisi yüzünden divâne olan âşığın feryadını işiten ve bu yüzden uyuyamayan komşuya benzetilmiştir.

---

²³² Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 60'ta "divânei" olarak yanlış yazılmış "divâneyi" olarak değiştirdik.

Cünân dîvâne itmişdür beni âh ol perî-zâdum
Uyumaz oldu hem sâyem işidelden bu feryâdum (1978/1)

7. Rakip

Âşık için sevgiliyi gören, onunla konuşan herkes birer rakiptir. Hatta o, kendi gölgesini bile rakip olarak görür. Şâir, sevgilinin güneş gibi yüzünü görmek için yanına gitmek istediğinde, gölgesi de onunla birlikte geldiği için, onunla savaşmak gerektiğini söylemektedir.

Gün yüzün görmek dilersem sâyem ardumca gelür
Bana lâzım geldi dönüp idem anunla savaş (1267/4)

8. Saç

Gölge-saç münâsebeti her ikisinin de renginin siyah olması dolayısıyla kurulmuştur. Sıcakta insanlar rahatlamak ve hararetlerini gidermek için gölge bir yere sığınır. Âşık da rahatlamak için sevgilinin saçının gölgesine sığınmaktadır.

Her kim ol sâye-i zülfüne varur râhat olur
Her ki yüzüne nazar ide gelür ana sürûr (526/3)

IV. DİĞER KOZMİK UNSURLAR

A. BERK

Berk, şimşek demektir. Şimşek, bir bulut kümesi aşırı miktarda elektrik yükü ile yüklendiğinde iki bulut arasında veya bir bulut içinde elektrik boşalırken oluşan gözle görülen kırık çizgi biçimindeki geçici ışıktır. Çok parlak ve kuvvetli bir ışık olduğundan bir anda etrafı aydınlatır. Beyitlerde genellikle “berk urmak” şeklinde kullanılmaktadır. Nûrun berk urması çeşitli tasavvurlarla ifâde edilmiştir. Sevgilinin yüzünün güzelliğine ve parlaklığına işaret edilen beyitte yüzünde Allah’ın nûrunun şimşek gibi çaktığı ifade edilmektedir. Şâir bu yüzden sevgiliye peri mi, melek mi, hûri mi olduğunu sormaktadır.

Perî-misin melek misin yâ hûri
Yüzünde berk urur Allah nûrı (2656/1)

Sevgilinin güzelliğinin anlatıldığı bir başka beyitte ise yüzünde Muhammed nûrunun şimşek çaktığı söylenmiştir. Sevgili yüzünün güzelliği ve parlaklığıyla Hz. Muhammed'e, âşıklarına can vermesiyle ölüleri dirilten Hz. İsa'ya, güzellik ve ahlak yönünden de peygamberimizin torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e benzetilmiştir.

Yüzünde berk urur nûr-ı Muhammed ey Mesîha-dem

Bu hüsn ile bu hulk ile Hüseyin ü ya Hasensin sen (2041/5 – 2042/2)

Şimşek, çok kuvvetli ve parlak bir ışık olduğundan bir anda dünyayı aydınlatır. Sevgilinin yüzü ve yanağı da dünyayı aydınlatması sebebiyle şimşeğe benzetilmiştir. Şâir, sevgiliye eğer dünyayı baştan başa aydınlatmak isterse, gün gibi parlak yüzünden şimşek gibi yanağını göstermesini söyler.

Ger dilersen 'âlemi rûşen kılasın ser-te-ser

Gün yüzünden berkiin keşf eyleyüp ruhsârun aç (282/4)

Şimşek ile âh arasında her ikisinin de gökyüzünü kaplaması bakımından benzerlik kurulmuştur. Şimşek çaktığında meydana gelen ışık, nasıl ki gökyüzünü kaplayıp aydınlatıyorsa; âşığın gönlünden çıkan âteşli âhlar da, gökyüzünü kaplamakta ve onu aydınlatmaktadır. Felek meclisi, âşığın âhının şimşeği ışık verdiği için aydınlık görünmektedir.

Berk-i âhum şu'le virdi ey Muhibbî dün gice

Anun içündür ki rûşen görünür bezm-i felek (1519/5)

Mum geceleri etrafı aydınlatır ve mum alevi etrafında dönen pervâneyi yakıp yok eder. Şimşeğin yakıcılığına işaret edilen aşağıdaki beyitte, âşığın göğsündeki âh şimşeği can yakan bir alev olarak tasavvur edilmiştir. Şimşek geceleri etrafı aydınlatması sebebiyle de muma benzetilmiştir.

Sînem içre berk-i âhum şu'le-i cân-sûz imiş

Tekye-i gamda hemân bir şem'-i şeb-efrûz imiş (1277/1)

Şimşek çaktıktan sonra gök gürültüsü meydana gelir. Âşığın gam ateşiyle gönlünden çıkan âhları şimşeğe, inleyiş ve feryatları da gök gürültüsüne benzetilmiştir.

Bu tas-ı ser-nigûna Muhibbî bu ra'd ü berk
Mihnet odiyle dilde olan âh ü nâledür (481/5)

Şimşek çaktıktan sonra yeryüzüne ulaşırsa, yıldırım meydana gelir. Yıldırım, düştüğü yeri yakıp yok eder. Yanma olayı gerçekleşirken etrafa duman ve koku yayılır. Aşağıdaki beyitte şimşek, âşığın göğsündeki aşk ateşine benzetilerek yakıcılık özelliğine işaret edilmiştir. Şâir, göğsünün üstünde geceleri şimşek çakanın, aşk ateşi olduğunu söylemekte ve bu yüzden gündüzleri dünyayı yanık kokusu sararsa şaşdırmamak gerektiğini belirtmektedir.

Sînem üzre giceler 'ışk âteşidür berk uran
Gündüzün itmen 'aceb tutsa eger dehri tütün (2191/4)

Şimşek bulutlu havalarda meydana geldiği için etraf genellikle karanlık görünür. Bu karanlıkta şimşeğin ışığı daha da parlak görülür. Işık, karanlıkları aydınlattığı için karanlıkta ışığı gizlemek imkânsızdır. Âşık, gönlündeki aşk ateşini göğsünde gizlemek ister, ancak karanlıkta şimşeğin gizlenmesinin imkânsız olduğu gibi, aşk ateşini de göğüste gizlemek imkânsızdır.

Dil diler 'ışk âteşin sînemde ketmân eylemek
Hîç olur mı karanuda bek-i pinhân eylemek (1618/1)

Şimşek bir anda görülür ve kaybolur. Şimşeğin görünüp kaybolması çok hızlı bir şekilde gerçekleşir. Şimşeğin hızına işaret edilen beyitte Muhibbî, eğer Allah'ın lutfu yol gösterici olursa, sırat köprüsünü göz kamaştıran şimşek gibi hızla geçeceğini söylemektedir.

Giçe sıratı berk yâ hâtıf gibi Muhibbî
Lutf-ı Hudâ²³³ olursa eger ana reh-nümâ (81/5)

B. RA'D

Ra'd, gök gürültüsü anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım esnasında oluşan patlamaya benzer yüksek bir sestir. Böylesine yüksek bir ses insanları korkutur. Korkan kişi genellikle titremeye başlar ve ter döker. Aşağıdaki beyitte bu duruma işaret edilmiştir. Âşığın bağırıp çağırmaları, naraları gök gürültüsüne benzetilmiş ve bu yüksek sesin heybetinden göklerin titreyerek ter döktüğü söylenmiştir.

Ra'd dirlerse 'aceb midür figân u na'rama
Heybetinden lerze düşüp gökler itdiler 'arak (1418/6)

Gök gürültüsü genellikle gönlündeki aşk ateşi sebebiyle âşığın çektiği âhlara ve inleyişlere benzetilmiştir. Bu inleyişlerin yavaş sanılmaması gerektiği belirtilmiş, gök gürlemesi gibi feleğin kulağını güm güm gümlettiği ifade edilmiştir.

Ra'd gibi bu felek gûşı güm güm gümledür
Nâlesini 'âşıkların sanman ki siz âhestedür (1001/4)

Gök gürültüsünün ardından yağmur yağma ihtimali yüksektir. Bu yüzden bazı beyitlerde gök gürültüsü, yağmur ve bulut birlikte zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte gök gürültüsünün ardından yağmur yağmasına işaret edilmiştir. Bir bahçenin taze, yeşil ve güzel olması için düzenli olarak sulanması gerekir. Şâir, sevgilinin yüzünün gül bahçesi taze ve yeşillik olsun diye gök gürültüsü gibi âh çekip gözlerinden nisan yağmurunu akıtmaktadır.

Tâze sebz olsun diyü cânâ cemalün gülşeni
Ra'd-veş âh eyleyüp nisân u bârân dîdeyin (2107/4)

²³³ Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II*, sayfa 65'te "Muhibb" ve "Lutf-ı Hudâ" olarak yanlış yazılmış "Muhibbî" ve "Lutf-ı Hudâ" olarak değiştirdik.

C. KAVS-İ KUZAH

Gök kuşağı, düşmekte olan yağmur damlacıklarında güneş ışınlarının kırılıp yansınmasıyla gökyüzünde oluşan yedi renkli, kemer biçimindeki görüntüdür. Gök kuşağının oluşması şu şekilde gerçekleşmektedir; su zerrecikleri güneş ışınlarının vurduğu yerin tam karşısında öyle bir vaziyette bulunurlar ki bu zerreciklerden her birinde gözün ışığı güneşe yansımış olur. Ve bu yansıma öyle bir zamanda olur ki bu zerreciklerin gerisinde kara bulut kütleleri gibi yoğun bir nesne bulunup ayna vazifesi görür. Güneş de ufka yakın olup harareti gayet az olur. Oraya bakan kişiye zerreciklerin her birinde güneşin şuası görünür; şekli görünmez. Göz şuasından yansıyan parlak nesne gayet küçük olursa, bunun karşısında bulunan ışıklı nesnenin ancak ışığını ve rengini gösterir. Şeklini ve hey'etini göstermez. Bahsi geçen su zerrecikleri dairenin yarısından az, ışıklı bir yay şeklinde olur.²³⁴ Gök kuşağının yedi rengi; sarı, yeşil, kırmızı, mavi, turuncu, lacivert ve mordur. Gök kuşağı, genellikle kavs-i kuzah şeklinde ifade edilir. Kavs (yay), kuzah (renk) kelimelerinden meydana gelen kavs-i kuzah tamlaması, gök kuşağının görünüş itibariyle yaya benzemesinden dolayı oluşturulmuştur.²³⁵ Beyitlerde gök kuşağı, âşığın ok talimi yaptığı ve âh oklarını attığı aşk yayı olarak tahayyül edilmiştir.

Görünen bu felek üzre gehi kavs-i kuzah sanma
Atar ah okların 'âşık anunla katı yâydur (384/2)

D. GÜNEŞ TUTULMASI

Ay, yapısı itibariyle yoğun ve karanlık olduğundan güneşle bir araya geldiği vakitte burçlar kuşağındaki seyri esnasında güneşin yoluna rastlarsa, ayın kütlesi dünya ile güneşin arasına girmiş olup güneş ışığının tamamını veya bir kısmını dünyadan perdelemiş olur. İşte güneş tutulması (küsûf-i şems) denilen hâdise budur. Güneş yüzeyinde o sırada meydana gelen siyahlık, ayın cisminin rengidir. Güneş tutulması ayın gölgesinden oluşur.²³⁶ Sevgilinin saçının güneşe benzeyen yüzünü örtmesi, ayın güneşi örtmesi olarak tahayyül edilmiş ve bu durum güneş tutulmasına benzetilmiştir.

²³⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 379.

²³⁵ Hasan Aktaş, *Çağdaş Türk Şiirinde Kozmik Âlem*, s. 43.

²³⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 316.

Gün yüzüne dōstum çün eyledün zūlfün nikâb
Hayrete vardum hemân sandum tutıldı âfitâb (173/1)

E. ÂFÂK

Ufuk, gökyüzü ile yeryüzünü ya da deniz yüzeyini hayali olarak ayıran çizgidir. Bu çizgi gündüzleri görülebilir. Âfâk, ufuklar demektir. Beyitlerde çeşitli tasavvurlarla konu edilmiştir. Gözün görme olayını gerçekleştirebilmesi için nûrlu ve aydınlık olması gerekir. Şâir, ufukların gündüz görünmesine işaret ettiği beyitte ufukların gözünün sevgilinin yüzünün nûru ile aydınlandığını söylemektedir. Ufuklar kavisli yapısı sebebiyle şekil bakımından da göze benzetilmiştir.

Ham-ı ebrûlarun gördüm felekde kalmadı hîç tâk
Yüzün nûrı ile rûşen olupdur dîde-i âfâk (1411/1)

Kuşlar her an gökyüzünde dolanarak özgürce uçarlar. Âşık, gönlünde saklı tuttuğu gönül şahinine uçması için izin vermekte ve ondan ufukları dolaşmasını istemektedir.

Gönül şehbâzına pervâz vir âfâkı seyr itsün
Bu süflî dam-gehden per açan zâg u zagandan geç (280/4)

Sarhoş ve perişan olan âşığın naraları ufukları doldurmaktadır. Âşığın bağırıışlarının ufukları doldurmasından kasıt, bütün cihânı kaplamasıdır.

Ey Muhibbî içüben mest ü harâbât olup
Toptolu eyleyelüm na'ra ile âfâkı (2696/5)

Ufuklar güneşin batmasına yakın kaybolmaya başlar ve güneş battığında görünmez olur. Şâir, ufukların bu halini değişme ve bozulma olarak tarif etmekte ve ona her an ibret gözüyle bakılmasını öğütlemektedir.

Diger-gûndur bakarsan sen bu âfâk
Aç ibret çeşmini dayim ana bak (1413/1)

F. ŞAFAK

Şafak, gün doğumundan önce ve akşam güneşin batışı esnasında ufuklarda görülen alacakaranlıktır. Şafak, kızıl renkte görünmektedir. Beyitlerde rengi sebebiyle çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Şafak beyitlerde genellikle gökyüzünün kenarı olarak ifade edilmiştir. Gökyüzünün kenarı âşığın âhlarından, âh ateşinden ve gönlünden çıkan âh ateşinin dumanından dolayı kızıl renkte görünmektedir. Şâir, bunu bilmeyenlerin o kızılığı şafak sandığını söyleyerek hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır.

Âhum odından yanar her dem kenâr-ı âsumân
Bilmeyen sanur anı kim zâhir olmuşdur şafak (1463/3)

Şafak-kan münasebeti yine renk bakımından kurulmuştur. Güneş yüzlü sevgiliyi göremeyen âşık, devamlı gözyaşı döker. Bir süre sonra âşığın gözlerinden yaş yerine kan akmakta ve bu kan âşığın eteğine dökülmektedir. Eteğin bu kan dolu hâli, şafak kızılığına benzetilmiştir.

Ruhlarunsuz ey güneş yüzlü bu çeşm-i rûşenüm
Kıldı mânend-i şafak pür-hûn kenârı dâmenüm (1803/1)

Hilâl bazı zamanlarda güneş tam batmadan şafakta görülmektedir. Muhibbî, gözyaşları içinde sevgilinin dudağının yansımalarını gördüğünde onu şafakta görünen hilâl olarak tahayyül etmiştir.

‘Aks-i lebüni gördi Muhibbi yaşı içre
Sandı ki şafakdur meh-i nev eyledi peydâ (34/5)

Sevgilinin dolunaya benzetildiği beyitte şafak, rengi sebebiyle kırmızı bir elbiseye benzetilmiştir. Şafakta görünen ay, kırmızı elbise giymiş sevgili olarak tahayyül edilmiştir.

San şafak içinde gögde zâhir olmuş aydur
Allar giymiş yine ol dilber-i bedr-ayı bak (1436/2)

G. HÂLE

Hâle (Ay ağılı), daire şeklinde küçük, şeffaf su zerreciklerinden oluşur ki ayın şekli etrafında harman misali meydana gelen beyaz bir dairedir. Bunun açıklaması şudur; hâleye bakan kimse ile ayın arasında zerrecikler öyle bir vaziyette bulunurlar ki zerreciklerin her birinde göz şuası aya yansımış olur. Kişi o zerreciklere baktığında her birinde ayın ışığını görür. Ancak söz konusu zerrecikler çok küçük olduğu için bunlarda ayın şeklini ve görüntüsünü göremez. Bunların hepsi tam daire ya da eksik daire şeklinde ortaya çıkar. İşte hâle budur. Hâle havanın rutûbetinden meydana gelir ki onun ortaya çıkmış olması yağmur yağacağına işaret sayılır.²³⁷ Sevgilinin yanağı ay, yanağının üzerindeki ayva tüyleri ise parlak ayı çevreleyen hâle olarak tahayyül edilmiştir.

Hat gelüp etmiş ihâta hadd-i cânâmı dürüst
Hâledür devr eylemişdür mâh-ı tâbânı dürüst (237/1)

Hâlenin ortaya çıkmasıyla yağmur yağacağına işaret edilen beyitte âşığın gözyaşları hâlenin ortaya çıkmasıyla oluşan yağmur olarak tahayyül edilmiştir. Muhibbî, sevgilinin ayva tüyelerinin etrafındaki parlak halkayı görünce ağlamaya başlamıştır. Yıldız falcıları da bunun yağmurun yağmasına işaret olduğunu söylemiştir.

Hâle-i hattunı gördükde Muhibbî aqlasa
Tan mıdur bârân olur diyü münecimler yazar (547/5)

---

²³⁷ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, s. 380.

SONUÇ

Bu çalışmamızda, Klasik edebiyatımızın ve tarihimizin en ihtişamlı devri olan 16. yüzyıl şairlerinden ve II. Murad'la başlayan şâir Osmanlı padişahlarının beşincisi Kanunî Sultân Süleyman'ın Muhibbî mahlasıyla kaleme aldığı gazellerini kozmik unsurlar açısından incelemeye çalıştık. Çalışmamız sonunda kozmik unsurlarla ilgili vardığımız neticeleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Gökyüzü, beyitlerde genel olarak “felek, çarh, âsumân, semâ, gerdûn, eflâk, arş, gök, gökyüzü, kâinât, âlem, semâ” kelimeleriyle ifade edilmektedir. Ayrıca “âyyûk, hevâ, künbed, dilâ, fülk, sipihr, devrân, tas-ı ser-nigûn, semâk, kevn ü mekân, zamân ve levh-i lâciverd” kelimeleri de gökyüzü manasında kullanılan ifadelerdir. Gökyüzü ile ilgili en çok zikredilen unsur felektir. Beyitlerde genellikle feleğin ne kadar vefasız, zalim ve gaddar olduğundan bahsedilmiş; alçaklığından şikâyet edilmiştir. Gökyüzüyle ilgili en çok üzerinde durulan konulardan biri de âşığın âhının göğe yükselmesidir.

Dînî ve tasavvufî unsurların göklerle ilgili olanları oldukça fazladır. *Muhibbî Dîvânı*'nda bu unsurlar İslâm dînine uygun olarak zikredilmektedir. Dîvânda Allah'ın göğü yaratmasıyla ilgili birçok ayete telmihte bulunulmuştur. Halk inancına göre melekler göktedir. Bu yüzden melek, felek ve gök kelimeleriyle birlikte zikredilmektedir. Bazı peygamber isimleri de beyitlerde zikredilmektedir. Şüphesiz ki, isim ve sıfatlarıyla en çok zikredilen peygamber Hz. Muhammed(sav)'dir. O'nun âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, âlemi aydınlatması, iki âlemde de şefaatçi olması sık sık konu edilmiştir. Göklerle ilgili olarak, Hz. Peygamber hakkında en çok üzerinde durulan konulardan biri de Mi'râc hâdisesidir. Ayrıca Hz. Âsâ, Hz. Yâkub ve Hz. Yusuf, Hz. Süleymân, Hz. Davud, Hz. Yûnus, Hz. Mûsâ, Hızır (as) gibi diğer bazı peygamberlerle ilgili birtakım mûcizeler ve hususlar da yer yer konu edilmiştir. Cennet, âhiret hayatı ve ölünce ruhların göğe yükselmesi de kozmik unsurlar vasıtasıyla işlenmiştir.

Muhibbî Dîvânı'nda atasözü ve deyimlere sıkça rastlanmaktadır. Dîvânda kozmik unsurlarla ilgili atasözlerine az rastlansa da deyimler oldukça fazladır. “Başı göğe ermek”, “Gökten ne yağar ki yer kabul etmez”, “Yerden göğe kadar”, “Ne yerde ne gökte olmak”, “Külünü göğe savurmak”, “Kılıcını arşa asmak”, “Gökleri göğe yakmak”, “Yıldızı barışmak”, “Yıldızı olmamak”, “Gün gibi zâhir olmak” vs. tabirler kozmik unsurlarla alakalı olarak zikredilmiştir.

Muhibbî Dîvânı'nda tesbit edebildiğimiz astrolojik unsurlardan yıldızlar ve burçlar dîvânın başından sonuna kadar görülmektedir. Dîvânda “yıldız, kevkeb, nücüm, encüm, ahter, sitâre, necm” adlarıyla yer alan yıldızlar ışıklı oluşları, parlaklıkları, gökyüzünde oluşları, sayılarının çok oluşu ve uğur getirmeleri sebebiyle gerçek manalarıyla kullanılmalarının yanında çeşitli hayallere de konu olmuşlardır. Beyitlerde yıldızların gece görünmeleri, ay ile beraber bulunmaları, güneşin doğuşuyla kayboluşları da zikredilmiş ve bu konuyla ilgili Kur'an ayetlerine telmihte bulunulmuştur.

Beyitlerde burçların insan talihinde önemli rol oynadığından ve insan tabiatına etki ettiğinden bahsedilmiş, burç, “burc-ı şeref, burc-ı saadet” gibi tabirlerle kullanılmıştır. Bu ifadeler genellikle sevgilinin medhi için kullanılmış; yüceltmek ve yükseltmek istenen güzellik, baht ve bazı şahıslar için böyle bir ifade tarzına başvurulmuştur.

Beyitlerde yedi gezegen çeşitli şekillerde tasavvur edilmiştir. Bu gezegenlerden Güneş ve Ay, dîvânda en çok konu edilen unsurlardandır. En başta gelen özellikleri ise gökyüzünde bulunmaları ve yükseklikleridir. Gökyüzünde bulunmaları sebebiyle yüksekliğin ve yüceliğin ifadesinde kullanılmışlardır. Sevgilinin medhinde onun bulunduğu yeri yüceltmek amacıyla konu edilmişlerdir. Güneş, beyitlerde bazen sevgilinin yüzü, bazen yanağı, bazen de kendisi olarak ifade edilmektedir. Tabiatı dolayısıyla parlak; ışıklı ve nûrlu oluşuyla da beyitlerde çeşitli hayallere konu edilmiştir. Ay, genellikle sevgiliye benzetilmiş ve güzelliğin sembolü olmuştur. Aynı zamanda Ay, birçok beyitte bayram hilâli ve Hz. Peygamber'in “şakku'l-kamer” mucizesiyle konu edilmiştir.

Yukarıdaki hususlardan başka ışık, karanlık ve gölge de kozmik unsurlar içinde ele alınmaktadır. Nûr, beyitlerde genellikle tasavvûfî manasıyla kullanılmaktadır. Beyitlerde en çok bahsedilen ışık, Hakk'ın nûrudur. Nûr, beyitlerde tasavvufî manasının dışında genellikle ışık olarak ele alınmıştır. Işık; şekli, rengi, parlaklığı ve etrafa yayılması sebebiyle çeşitli tasavvurlara yol açmıştır. Işık, beyitlerde genellikle güneş, ay, ateş, çerağ, meşâle, mum, kandil gibi ışık kaynağı olan unsurlarla birlikte zikredilmiştir. Karanlık, güneşin yokluğunda meydana gelen bir durumdur. Güneş battığında her yer kararır. Bu sebeple beyitlerde genellikle karanlık ile güneş birlikte zikredilmektedir. Karanlık hep kötü şeyleri çağrıştırdığından istenen bir durum değildir. Karanlıktan kurtulmak için ışık gerekir. Bu yüzden beyitlerde karanlık genellikle mum, meşâle v.s. gibi etrafı aydınlatan ışıklı aletlerle birlikte kullanılmıştır. Gölgenin oluşması için bir ışık kaynağına ve bir cisme

ihtiyaç olduğundan gölge, beyitlerde genellikle ışık kaynağı olan güneşle birlikte zikredilmiştir.

Diğer kozmik unsurlardan olan şimşek, gök gürültüsü, gökkuşağı, güneş tutulması, âfâk, şâfâk ve hâle de çeşitli benzetme ve tasavvurlarla beyitlerde konu edilmiştir.

Çalışmamız neticesinde gördük ki; hem devlet adamı hem de şâir olarak çok iyi bir tahsil görmüş olan Muhibbî, astroloji ve astronomiye bir ilim adamı kadar hâkimdir. Beyitlerinde kozmik unsurları rahatlıkla ve sıklıkla kullanan Muhibbî, kozmik âlemle ilgili bilgilerini şiire büyük bir ustalıkla aktarmıştır. Büyük bir devlet adamı, cihân padişahı ve aynı zamanda söz mülkünün sultânı olan Kanûnî Sultân Süleyman'ın bir başka yönünü değişik açıdan incelemek ve günümüze taşımak amacıyla yola çıktık. Bu çalışmada umarız ki arzu edileni gerçekleştirebilmişizdir.

KAVRAMLAR İNDEKSİ

Âfâk: 280/4, 1274/2, 1411/1, 1413/1, 2670/6, 2696/5

Âfitâb: 90/3, 123/1, 133/5, 152/1, 154/1, 154/2, 163/2, 165/1, 166/1, 167/1, 168/2, 173/1, 174/1, 177/1, 178/4, 180/4, 237/3, 367/4, 377/4, 548/1, 555/1, 640/4, 685/3, 699/3, 751/5, 834/2, 975/1, 1039/2, 1136/1, 1138/1, 1157/6, 1161/4, 1177/4, 1184/3, 1204/1, 1295/1, 1301/1, 1334/3, 1415/3, 1429/4, 1581/2, 1614/3, 1719/2, 1726/2, 1748/1, 1777/3, 1944/1, 2016/2, 2091/2, 2119/1, 2122/3, 2196/1, 2198/1, 2219/5, 2376/4, 2427/3, 2554/3, 2579/1, 2580/2, 2603/1, 2678/1

Ahter: 504/1, 791/4, 1257/2, 1684/2, 2229/2, 2297/4, 2794/4

‘Âlem: 3/1, 3/2, 3/4, 4/1, 5/1, 7/2, 9/5, 10/2, 11/4, 16/3, 18/5, 24/5, 25/3, 25/5, 26/3, 31/7, 32/4, 38/2, 48/1, 57/2, 61/1, 61/6, 64/5, 65/4, 67/1, 73/1, 73/4, 76/4, 82/5, 85/6, 96/2, 98/2, 105/3, 107/5, 108/1, 121/3, 138/3, 144/4, 145/2, 150/4, 152/2, 161/2, 174/2, 175/4, 179/4, 183/2, 184/3, 193/1, 194/4, 195/2, 195/3, 198/1, 205/5, 206/3, 210/5, 222/1, 222/4, 230/7, 238/4, 243/2, 246/5, 249/1, 254/4, 256/1, 257/2, 259/1, 259/7, 269/1, 282/4, 283/1, 284/2, 290/4, 294/1, 302/1, 308/5, 309/4, 312/4, 316/3, 318/2, 321/1, 328/4, 334/6, 341/2, 351/1, 358/3, 359/4, 362/1, 363/6, 365/2, 366/3, 370/3, 371/3, 383/4, 391/1, 392/4, 397/2, 401/1, 402/1, 402/3, 402/5, 403/5, 406/5, 420/3, 421/1, 434/4, 441(a)/3, 441(a)/4, 443/1, 451/4, 452/2, 452/5, 471/3, 474/4, 490/4, 491/1, 495/5, 499/5, 501/1, 502/2, 504/4, 505/3, 508/2, 524/5, 525/2, 533/1, 536/2, 553/4, 563/3, 564/6, 566/3, 574/2, 584/1, 595/3, 595/5, 596/1, 597/1, 600/4, 601/5, 605/7, 616/1, 616/3, 616/5, 630/1, 632/2, 635/4, 656/5, 670/3, 671/1, 673/4, 675/1, 676/2, 680/2, 684/1, 687/2, 688/5, 695/1, 695/4, 705/3, 710/2, 720/4, 724/1, 725/2, 739/1, 744/1, 745/2, 768/6, 786/3, 796/1, 798/4, 801/5, 802/6, 803/3, 817/4, 803/5, 805/1, 809/1, 821/4, 823/3, 827/5, 831/5, 846/2, 848/3, 851/2, 861/1, 863/5, 879/3, 880/4, 888/1, 888/5, 893/3, 895/3, 895/5, 895/6, 897/1, 898/2, 898/5, 900/5, 915(a)/5, 916/2, 916/6, 921/3, 927/4, 928/2, 937/2, 940/4, 941/3, 946/5, 948/1, 948/5, 950/3, 952/3, 954/3, 961/2, 970/3, 973/3, 978/6, 980/6, 986/5, 987/1, 988(b)/5, 1009/1, 1009/5, 1011/4, 1017/7, 1021/5, 1023/1, 1023/2, 1036/2, 1045/3, 1049/3, 1055/1, 1058/1, 1066/1, 1066/4, 1069/4, 1076(b)/1, 1079/3, 1081/1, 1081/7, 1086/4, 1086/5, 1090/5, 1091/1, 1095/1, 1096/3, 1097/5, 1103/3, 1107/4, 1116/1, 1119/5, 1120/1, 1122/7, 1125/3, 1125/5, 1126/1, 1128/4, 1139/5, 1142/1, 1154/3, 1156/5, 1159/5, 1162/5, 1163/1, 1163/3, 1164/1, 1164/2, 1165/1, 1166/1, 1172/2, 1178/2, 1180/4, 1183/6, 1193/1, 1197(a)/2, 1202/6, 1203/1, 1204/1, 1209/4, 1209/6, 1210/3, 1220/5, 1221/5, 1222/2, 1223/1, 1225/1, 1229/5, 1230/1, 1232/1, 1235(b)/4, 1237/1, 1239/1, 1241/3, 1243/1, 1247/3, 1251/2, 1251/3, 1259/7, 1277/2, 1283/5, 1285/2, 1286/5, 1287/1, 1287/3, 1308/1, 1308/4, 1309/1, 1315/2, 1315/3, 1320/5, 1323/2, 1323/4, 1324/5, 1339/7, 1347/2, 1359/2, 1359/4, 1365/4, 1374/5, 1383/1, 1384/1, 1384/4, 1388/2, 1392/1, 1393/4, 1396/1, 1396/5, 1400/1, 1409/6, 1415/1, 1416/3, 1422/7, 1429/3, 1429/6, 1432/3, 1433/1, 1435/5, 1436/5, 1438/1, 1439/5, 1443/1, 1444/4, 1444/5, 1453/2, 1453/5, 1454/1, 1455/1, 1455/4, 1459/1, 1464/5, 1471/4, 1479/4, 1485/5, 1487/5, 1491/3, 1498/3, 1500/5, 1501/4, 1504/3, 1515/7, 1517/2, 1517/5, 1536/1, 1536/2, 1536/5, 1537/3, 1546/4, 1559/5, 1561/5, 1563/2, 1563/5, 1567/3, 1572/5, 1578/4, 1581/2, 1586/3, 1586/5, 1590/4, 1592/3, 1596/1, 1596/5, 1598/4, 1604/5, 1610/5, 1616/1, 1619/2, 1640/2, 1644/3,

1644/5, 1647/2, 1648/2, 1653/2, 1656/4, 1657/3, 1670/2, 1670/3, 1670/4, 1676/5, 1677/2, 1677/3, 1679/2, 1682/1, 1699/4, 1701/1, 1706/2, 1713/5, 1714/4, 1720/5, 1721/4, 1722/3, 1724/1, 1726/1, 1733/5, 1741/5, 1743/4, 1748/2, 1750/1, 1754/3, 1755/3, 1763/3, 1766/4, 1780/1, 1781/6, 1788/2, 1790/3, 1793/1, 1805/4, 1809/5, 1813/3, 1817/1, 1820/3, 1820/5, 1821/5, 1822/2, 1826/3, 1827/1, 1832/3, 1834/2, 1835/4, 1837/7, 1838/1, 1843/1, 1848/6, 1851/4, 1854/3, 1859/6, 1871/2, 1874/5, 1877/5, 1880/3, 1894/2, 1894/3, 1915/5, 1916/4, 1917/1, 1917/5, 1919/7, 1921/1, 1923/5, 1925/2, 1931/6, 1933/3, 1934/2, 1935/3, 1938/1, 1938/4, 1940/2, 1941/1, 1967/4, 1978/5, 1986/1, 1986/5, 1987/3, 1997/5, 1998/5, 2002/5, 2014/2, 2018/3, 2024/1, 2028/5, 2038/2, 2040/3, 2041/3, 2041/6, 2042/5, 2043/2, 2052/2, 2058/3, 2059/1, 2062/7, 2084/6, 2092/5, 2102/4, 2104/4, 2105/2, 2106/5, 2108/1, 2108/4, 2123/2, 2125/1, 2130/4, 2131/2, 2132/1, 2133/2, 2136/1, 2152/1, 2153/4, 2155/4, 2157/3, 2158/6, 2159/6, 2160/4, 2169/1, 2175/1, 2181/5, 2185/1, 2189/2, 2195/2, 2211/6, 2223/4, 2228/5, 2231/2, 2234/3, 2244/4, 2244/5, 2249/1, 2251/2, 2251/3, 2256/3, 2256/4, 2260/5, 2263/3, 2264/5, 2270/5, 2277/5, 2282/5, 2289/5, 2305/6, 2314/2, 2330/4, 2348/3, 2353/4, 2356/4, 2365/7, 2366/1, 2366/2, 2366/4, 2371/1, 2375/2, 2376/3, 2376/4, 2383/1, 2385/2, 2387/1, 2389/3, 2394/2, 2395/5, 2397/6, 2418/3, 2427/3, 2430/4, 2434/4, 2438/1, 2441/4, 2441/5, 2442/1, 2471/4, 2473/5, 2481/4, 2488/1, 2489/4, 2490/5, 2497/5, 2500/4, 2503/3, 2509/1, 2513/6, 2525/1, 2525/5, 2551/1, 2551/4, 2572/4, 2582/6, 2585/3, 2589/5, 2596/1, 2596/4, 2598/1, 2605/5, 2606/6, 2607/1, 2607/6, 2615/5, 2618/2, 2631/1, 2636/1, 2645/3, 2649/5, 2650/2, 2654/1, 2663/4, 2664/6, 2665/6, 2667/1, 2670/8, 2679/4, 2687/5, 2690/3, 2705/2, 2712/2, 2730/1, 2730/2, 2736/2, 2739/3, 2739/4, 2740/5, 2744/5, 2747/2, 2747/5, 2756/5, 2766/2, 2766/4, 2770/3, 2770/5, 2776/3, 2777/4, 2778/2, 2783/2, 2794/4, 2798/1

‘Arş: 1678/4, 2109/5, 2266/5

Âsumân: 234/3, 331/4, 436/4, 588/4, 617/4, 659/4, 776/2, 795/5, 822/1, 899/1, 989/3, 1257/2, 1287/4, 1396/4, 1447/5, 1463/3, 1573/2, 1634/5, 1684/2, 1812/2, 2070/3, 2267/3, 2469/4, 2624/1

Ay: 555/1, 636/3, 791/1, 902/2, 996/2, 1057/6, 1094/3, 1099/2, 1151/1, 1161/4, 1217/1, 1217/4, 1335/3, 1393/1, 1416/1, 1421/3, 1429/1, 1436/2, 1466/3, 1470/1, 1478/3, 2055/1, 2071/3, 2167/5, 2192/2, 2254/1, 2508/6, 2530/1, 2676/4, 2700/2, 2709/3, 2783/4

‘Ayyûk: 1190/4

Bârân: 7/5, 15/5, 29/3, 41/4, 54/3, 88/5, 99/5, 100/4, 207/4, 211/2, 259/4, 479/4, 489/5, 547/5, 559/6, 613/2, 627/2, 643/4, 663/4, 668/4, 671/2, 684/6, 699/5, 726/4, 745/3, 756/4, 770/2, 798/4, 807/1, 815/3, 823/1, 836/5, 846/2, 880/7, 885/4, 911/4, 1022/1, 1083/5, 1166/3, 1182/4, 1196(b)/4, 1397/5, 1400/5, 1412/1, 1438/4, 1456/2, 1608/1, 1618/3, 1689/5, 1692/2, 1713/3, 1715/2, 1761/1, 1805/3, 1847/1, 1854/3, 1871/3, 1952/1, 1956/4, 1995/3, 2030/1, 2046/3, 2083/4, 2104/1, 2107/4, 2121/1, 2160/2, 2162/2, 2194/4, 2202/3, 2210/5, 2259/5, 2287/4, 2318/1, 2340/5, 2343/4, 2369/6, 2378/5, 2415/2, 2418/3, 2419/5, 2432/3, 2441/2, 2481/3, 2570/4, 2605/1, 2606/6, 2719/3, 2776/3, 2791/5

Bedr: 461/2, 599/3, 679/5, 736/2, 879/1, 1151/1, 1391/1, 1407/4, 1436/2, 1482/2, 1488/1, 1589/4, 2071/3, 2359/2, 2457/3, 2608/3

Berk: 81/5, 282/4, 447/2, 481/5, 972/3, 1009/1, 1121/1, 1251/2, 1277/1, 1504/3, 1519/5, 1618/1, 1991/2, 2041/5, 2042/2, 2104/3, 2191/4, 2350/1, 2656/1

Burc: 461/2, 989/3, 1099/2, 1257/2, 1868/5, 1948/4, 2297/4

Çarh: 44/1, 135/5, 136/6, 235/3, 237/2, 270/3, 291/3, 307/2, 310/1, 310/2, 310/3, 310/4, 310/5, 318/1, 326/1, 341/1, 370/6, 375/1, 416/2, 437/4, 520/2, 641/3, 653/4, 725/3, 747/1, 800/3, 807/2, 807/3, 808/3, 857/4, 881/2, 892/2, 950/2, 966/3, 975/4, 994/4, 1027/5, 1048/2, 1116/4, 1129/4, 1184/2, 1215/2, 1244/5, 1259/3, 1259/5, 1273/6, 1284/1, 1352/5, 1398/4, 1425/3, 1429/2, 1433/1, 1565/3, 1573/2, 1576/1, 1584/5, 1678/5, 1684/6, 1690/2, 1709/6, 1729/3, 1815/1, 1816/1, 1871/5, 1886/4, 1896/5, 1906/3, 2007/3, 2056/2, 2056/3, 2065/7, 2137/3, 2140/1, 2145/4, 2150/4, 2182/5, 2192/2, 2228/1, 2255/1, 2281/6, 2341/3, 2356/3, 2359/1, 2370/3, 2393/3, 2395/4, 2401/2, 2406/5, 2452/5, 2482/5, 2547/2, 2582/5, 2585/4, 2586/5, 2611/2, 2627/4, 2670/2, 2695/4, 2711/2, 2715/2, 2718/4, 2755/4, 2774/4

Çerâg: 1241/3, 1783/5

Devrân: 81/1, 189/1, 251/6, 308/1, 370/2, 444/6, 455/5, 663/1, 825/4, 1110/4, 1121/4, 1297/4, 1798/6, 2123/2, 2124/1, 2139/1, 2158/5, 2780/3

Dilâ: 495/2

Eflâk: 13/5, 49/2, 149/2, 185/2, 217/2, 250/3, 277/3, 341/1, 373/1, 376/4, 382/1, 438/1, 463/1, 486/1, 606/3, 632/2, 634/2, 678/3, 711/3, 893/1, 900/3, 979/3, 1049/1, 1113/4, 1128/2, 1133/1, 1165/1, 1217/5, 1271/4, 1273/3, 1504/3, 1513/2, 1514/5, 1532/3, 1534/6, 1556/4, 1605/3, 1642/3, 1647/2, 1650/2, 1859/3, 1869/3, 1988/1, 1936/4, 2073/4, 2112/1, 2224/1, 2239/5, 2299/5, 2408/2, 2422/1, 2473/1, 2477/1, 2489/1, 2535/5, 2656/4, 2663/2, 2758/2, 2796/2

Encüm: 5/5, 49/2, 98/4, 120/5, 261/1, 371/2, 642/3, 974/6, 1259/1, 1330/2, 1429/1, 1429/4, 1453/1, 1471/1, 1505/2, 1519/3, 1522/3, 1576/1, 1776/1, 1859/3, 2107/2, 2153/4, 2167/1, 2192/2, 2203/4, 2359/2, 2758/2, 2765/1, 2709/3

Envâr: 745/2, 951/1, 1396/4, 1412/5, 1688/2, 2031/2, 2460/2

Enver: 297/1, 1046/1, 1244/4, 1616/1, 1948/4, 2215/1

Esed burcı: 1046/1

Evc-i felek: 232/3, 716/1

Felek: 50/5, 87/2, 101/4, 125/3, 132/4, 158/3, 163/2, 174/1, 175/1, 188/4, 216/2, 237/2, 288/2, 291/3, 343/1, 346/1, 356/5, 358/4, 366/2, 384/2, 400/5, 419/2, 421/3, 422/3,

452/5, 488/3, 504/1, 519/1, 554/3, 564/4, 568/4, 580/4, 608/4, 638/3, 642/3, 652/5, 699/3, 755/3, 777/1, 798/2, 807/1, 807/4, 820/3, 857/4, 870/5, 882/4, 899/6, 914/4, 951/4, 962/4, 971/4, 994/2, 1001/4, 1029/2, 1052/2, 1129/4, 1139/4, 1195(a)/3, 1251/1, 1254/2, 1259/1, 1265/5, 1301/6, 1386/2, 1390/4, 1391/4, 1397/3, 1411/1, 1429/7, 1457/1, 1470/1, 1519/1, 1519/5, 1523/5, 1525/3, 1529/2, 1590/1, 1631/1, 1636/1, 1673/3, 1678/4, 1683/4, 1690/2, 1764/4, 1767/3, 1796/2, 1807/2, 1836/3, 1841/3, 1872/3, 1880/4, 1886/3, 1893/5, 1898/1, 1913/2, 1926/1, 1926/3, 1953/2, 1955/2, 1975/3, 1985/4, 2010(a)/3, 2030/4, 2112/2, 2121/4, 2139/1, 2153/2, 2203/4, 2310/3, 2326/2, 2353/4, 2369/6, 2385/4, 2413/4, 2436/1, 2450/3, 2457/3, 2517/3, 2530/2, 2535/4, 2615/2, 2625/4, 2648/3, 2694/4, 2709/3, 2735/2, 2744/2, 2756/2, 2759/7, 2780/1, 2780/3

Fer: 2765/1

Ferah: 308/5

Fülk: 650/5, 1215/1

Gerdün: 164/1, 268/1, 348/4, 383/2, 647/1, 886/5, 1070/1, 1259/3, 1520/2, 1539/1, 1603/2, 1960/3, 2065/7, 2128/1, 2155/2, 2157/5, 2191/5, 2291/2, 2318/5, 2489/2, 2536/1, 2780/3

Gök: 28/2, 49/2, 59/3, 69/5, 100/5, 143/1, 143/4, 230/4, 325/4, 331/1, 441(a)/3, 568/1, 598/3, 671/5, 733/3, 751/5, 800/3, 874/2, 931/1, 943/5, 968/3, 986/5, 1001/1, 1024/4, 1029/2, 1043/4, 1047/1, 1047/6, 1078/4, 1128/2, 1161/4, 1173/3, 1177/4, 1297/2, 1376/4, 1418/6, 1424/4, 1436/2, 1470/1, 1476/3, 1477/3, 1509/1, 1523/3, 1550/1, 1556/1, 1596/2, 1612/5, 1683/4, 1774/1, 1784/3, 1830/1, 1898/1, 1901/1, 1979/3, 1987/6, 2001/2, 2057/5, 2133/4, 2137/5, 2170/3, 2181/4, 2186/2, 2195/1, 2203/4, 2268/4, 2279/6, 2281/3, 2327/7, 2328/3, 2331/3, 2383/3, 2456/4, 2459/3, 2480/5, 2521/2, 2559/1, 2631/4, 2676/4, 2695/4, 2715/5, 2718/3

Gökyüzi: 459/3, 711/4, 2387/4, 2588/4

Gün: 5/5, 7/2, 24/5, 29/4, 37/1, 38/3, 39/1, 40/3, 53/5, 57/1, 61/1, 64/5, 67/5, 74/1, 80/4, 101/5, 102/1, 109/1, 110/5, 126/4, 133/5, 135/1, 141/1, 156/4, 161/2, 164/2, 169/1, 172/3, 173/1, 180/4, 184/1, 186/4, 193/5, 214/1, 234/3, 251/1, 282/4, 311/1, 312/4, 315/2, 334/2, 355/5, 356/4, 377/1, 391/2, 396/2, 400/4, 403/3, 436/5, 473/2, 532/3, 555/1, 562/1, 566/3, 583/5, 587/1, 590/4, 635/1, 636/3, 642/1, 657/1, 673/2, 688/5, 702/2, 703/3, 712/5, 720/2, 784/1, 796/5, 800/1, 816/1, 817/1, 819/1, 820/1, 840/1, 854/5, 866/1, 875/1, 876/1, 885/3, 895/5, 902/2, 968/3, 970/4, 974/1, 975/1, 982/4, 986/5, 1009/1, 1011/2, 1014/5, 1020/2, 1023/1, 1030/5, 1052/2, 1053/4, 1054/4, 1069/1, 1072/2, 1074/4, 1077(a)/1, 1078/4, 1082/1, 1088/4, 1090/4, 1095/1, 1103/3, 1122/3, 1139/1, 1169/1, 1184/3, 1189/1, 1209/4, 1245/4, 1257/2, 1262/4, 1267/4, 1271/5, 1276/3, 1278/1, 1282/2, 1303/2, 1304/1, 1326(b)/4, 1365/5, 1393/1, 1394/2, 1395/4, 1412/3, 1443/3, 1470/1, 1491/3, 1492/4, 1495/2, 1497/2, 1515/4, 1520/2, 1523/5, 1535/3, 1537/4, 1540/1, 1550/1, 1551/3, 1584/2, 1586/5, 1587/4, 1620/1, 1621/3, 1648/2, 1650/2, 1652/3, 1657/3, 1686/4, 1689/3, 1694/1, 1719/2, 1721/4, 1725/1, 1725/5, 1726/1, 1728/1, 1729/1, 1744/4, 1746/2, 1749/4,

1756/1, 1769/3, 1777/3, 1894/3, 1913/3, 1921/4, 1926/1, 1944/1, 1966/1, 1967/4, 1975/4, 1997/5, 2010(a)/4, 2025/5, 2037/3, 2055/1, 2064/4, 2069/5, 2071/1, 2087/1, 2103/4, 2105/2, 2136/5, 2145/4, 2148/5, 2156/2, 2171/4, 2195/1, 2197/2, 2202/2, 2209/2, 2211/2, 2212/4, 2233/2, 2254/3, 2254/5, 2275/2, 2282/3, 2297/1, 2333/4, 2360/1, 2371/5, 2378/5, 2381/1, 2398/2, 2404/1, 2415/6, 2422/1, 2431/5, 2441/1, 2443/5, 2450/2, 2467/3, 2491/5, 2496/1, 2500/3, 2509/3, 2530/1, 2534/2, 2598/6, 2608/1, 2622/5, 2624/5, 2625/1, 2626/3, 2626/4, 2635/1, 2645/4, 2647/5, 2664/5, 2676/4, 2677/4, 2694/1, 2697/4, 2700/2, 2712/1, 2721/1, 2735/2, 2735/3, 2738/3, 2765/1, 2783/4, 2784/2, 2790/1, 2794/4

Güneş: 114/3, 169/2, 175/2, 262/3, 476/4, 518/4, 522/4, 538/3, 573/1, 652/3, 653/4, 679/5, 696/3, 721/1, 1069/2, 1196(a)/2, 1249/2, 1259/1, 1259/2, 1259/3, 1259/4, 1259/5, 1259/6, 1259/7, 1286/2, 1478/3, 1482/2, 1526/4, 1694/4, 1728/1, 1764/4, 1793/6, 1803/1, 1949/5, 1957/3, 1997/5, 2019/3, 2148/2, 2272/1, 2341/2, 2376/2, 2537/3, 2619/3, 2777/5

Hâle: 237/1, 547/5

Hevâ: 514/2

Hilâl: 278/4, 338/1, 412/1, 679/5, 819/1, 879/1, 906/3, 1025/1, 1052/2, 1217/1, 1474/1, 1495/3, 1601/5, 1673/1, 1726/2, 1728/1, 1731/1, 1737/4, 1782/1, 1803/3, 1805/3, 1833/1, 1930/5, 2016/2, 2055/1, 2082/3, 2106/2, 2156/2, 2258/2, 2308/4, 2379/4, 2648/3, 2712/1

Hîr: 2431/5

Hûr: 306/3, 1532/1

Hûrşîd: 184/1, 190/3, 241/4, 272/1, 284/2, 297/1, 458/2, 518/4, 531/2, 588/1, 636/3, 708/1, 713/2, 751/1, 766/4, 805/1, 808/3, 1026/2, 1030/5, 1046/1, 1217/4, 1343/1, 1372/4, 1436/3, 1563/5, 1614/3, 1725/1, 1759/4, 1953/3, 2136/1, 2172/2, 2194/3, 2211/1, 2215/1, 2447/5, 2530/2, 2538/4, 2573/5, 2606/7, 2655/3, 2783/4

Jâle: 587/2, 967/1, 1373/1, 1708/4, 1753/4, 1757/3, 2379/5, 2393/2, 2426/2, 2524/4, 2546/2, 2688/4

Kamer: 106/2, 123/1, 356/4, 367/1, 403/3, 405/4, 461/2, 532/3, 636/3, 696/3, 748/1, 766/4, 768/7, 879/1, 902/2, 931/1, 974/1, 999/2, 1052/2, 1053/4, 1072/2, 1133/1, 1136/1, 1184/3, 1189/2, 1198/1, 1381/5, 1391/4, 1516/4, 1589/4, 1590/3, 1721/4, 1728/1, 1790/2, 1845/1, 1915/3, 1949/2, 1953/3, 1967/4, 2071/3, 2107/2, 2147/3, 2148/5, 2168/3, 2171/4, 2248/1, 2251/2, 2325/2, 2333/4, 2364/1, 2439/1, 2440/1, 2626/4, 2641/1, 2695/2, 2697/4, 2723/1, 2759/2, 2776/1

Karanu: 1348/3, 1523/5, 1618/1, 2140/3, 2300/3

Kavs-i kuzah: 384/2, 1696/4, 2358/5, 2779/2

Kâyinât: 188/1, 229/5, 238/5, 241/3, 359/2, 1073/4, 1125/2, 1453/2, 1688/2, 2125/4, 2159/4, 2655/3

Kebbek: 708/4

Kebûd: 291/3, 658/2

Kevâkib: 367/1

Kevkeb: 41/2, 143/2, 175/1, 564/4, 1065/4, 1389/2, 1749/4, 1871/5, 2267/3

Kevn ü mekân: 820/3, 900/1, 975/3

Keyvân: 949/2, 1798/2

Kubbe-i mînâ: 327/4, 1451/3, 2254/1

Künbed: 214/4, 740/1, 870/5, 1340/5, 1429/2

Lem'a: 953/3, 1334/4

Levh-i lâciverd: 327/4

Mâh: 4/4, 87/2, 104/1, 106/2, 116/5, 143/1, 182/1, 217/2, 234/3, 237/1, 245/3, 248/1, 261/1, 271/1, 272/1, 284/2, 303/4, 311/1, 331/1, 343/2, 344/2, 376/3, 400/4, 426/1, 428/4, 437/3, 467/5, 476/1, 499/1, 501/4, 503/3, 531/3, 550/3, 562/1, 587/3, 642/3, 644/6, 647/1, 672/4, 725/3, 736/3, 759/2, 770/5, 777/3, 780/2, 800/1, 807/3, 808/3, 817/5, 827/2, 836/3, 861/2, 906/3, 915(a)/1, 916/3, 919/2, 931/1, 942/4, 963/4, 965/3, 975/4, 991/5, 992/3, 1021/5, 1032/1, 1037/2, 1039/2, 1041/1, 1052/2, 1058/4, 1077(a)/1, 1082/4, 1088/2, 1090/4, 1091/1, 1103/3, 1157/6, 1159/1, 1172/5, 1199/3, 1235(a)/3, 1237/1, 1254/2, 1259/5, 1267/1, 1293/5, 1301/1, 1329/4, 1330/1, 1331/4, 1334/3, 1355/2, 1368/1, 1372/4, 1376/3, 1380/4, 1397/3, 1403/1, 1445/2, 1456/5, 1457/1, 1510/3, 1546/5, 1568/3, 1575/5, 1577/4, 1588/1, 1605/3, 1634/5, 1654/1, 1663/2, 1683/4, 1719/1, 1738/1, 1749/5, 1767/1, 1795/1, 1796/1, 1802/6, 1812/2, 1815/1, 1836/1, 1836/3, 1848/1, 1859/3, 1875/1, 1901/1, 1916/5, 1926/1, 1949/1, 1955/2, 1971/4, 1982/2, 2016/2, 2048/3, 2053/1, 2058/5, 2082/3, 2084/2, 2100/1, 2102/2, 2137/4, 2148/5, 2153/4, 2165/5, 2167/1, 2246/5, 2252/4, 2254/5, 2262/1, 2267/3, 2275/6, 2281/6, 2295/3, 2299/5, 2308/4, 2316/1, 2316/5, 2317/1, 2325/2, 2333/4, 2341/5, 2348/3, 2365/3, 2373/1, 2374/1, 2386/5, 2403/2, 2412/1, 2413/4, 2492/4, 2498/1, 2499/1, 2554/3, 2587/4, 2621/3, 2681/5, 2695/2, 2699/3, 2711/2, 2735/2, 2744/2, 2765/1, 2783/4

Meh: 12/2, 34/5, 40/3, 61/1, 66/1, 67/3, 96/1, 107/5, 122/1, 134/2, 143/2, 177/1, 184/1, 186/5, 212/4, 233/3, 236/5, 239/1, 252/1, 273/5, 283/5, 297/2, 302/1, 316/4, 355/2, 371/2, 376/5, 378/2, 380/2, 393/1, 395/3, 403/3, 404/2, 407/1, 420/5, 421/3, 427/4, 445/4, 472/2, 474/2, 519/3, 522/4, 556/1, 557/5, 582/4, 585/4, 588/1, 589/1, 621/2, 635/4, 673/2, 679/5, 688/5, 689/2, 693/3, 694/4, 697/2, 698/3, 703/3, 716/1, 724/3, 727/3, 727/4, 744/6, 764/2, 789/1, 807/4, 826/2, 842(b)/2, 866/1, 870/5, 880/5,

886/3, 889/7, 897/4, 899/6, 903/1, 904/2, 908/5, 910/3, 915(a)/1, 951/3, 965/1, 973/1, 986/5, 988(b)/5, 994/2, 1019/4, 1022/4, 1023/1, 1023/4, 1036/4, 1055/3, 1057/3, 1087/3, 1098/1, 1099/2, 1111/3, 1138/2, 1170/5, 1174/1, 1184/4, 1206/4, 1214/5, 1217/5, 1244/4, 1259/2, 1259/4, 1266/2, 1267/5, 1280/5, 1287/3, 1308/1, 1323/3, 1330/5, 1343/4, 1345/5, 1348/5, 1359/2, 1387/2, 1396/3, 1396/4, 1399/4, 1406/1, 1453/1, 1464/1, 1471/1, 1477/1, 1477/5, 1512/2, 1517/2, 1522/3, 1526/3, 1537/4, 1563/3, 1578/1, 1581/3, 1586/5, 1597/2, 1597/3, 1612/5, 1629/1, 1664/1, 1673/3, 1696/1, 1696/3, 1712/2, 1731/1, 1741/3, 1776/1, 1783/4, 1793/5, 1801/1, 1803/3, 1811/1, 1833/1, 1853/4, 1871/5, 1914/4, 1916/2, 1924/3, 1931/5, 1953/5, 1965/3, 1975/3, 1983/1, 2010(a)/3, 2017/6, 2034/5, 2062/6, 2071/1, 2072/5, 2087/1, 2087/3, 2116/5, 2118/1, 2140/3, 2154/3, 2157/1, 2157/5, 2161/1, 2192/2, 2198/1, 2211/2, 2217/1, 2218/1, 2227/3, 2229/2, 2259/6, 2272/1, 2278/6, 2295/3, 2302/3, 2312/3, 2314/3, 2317/5, 2335/1, 2335/5, 2341/3, 2394/1, 2411/2, 2444/2, 2473/1, 2477/1, 2483/2, 2488/1, 2524/8, 2530/2, 2534/2, 2603/1, 2625/3, 2626/4, 2641/1, 2648/2, 2648/3, 2650/3, 2653/1, 2660/4, 2678/1, 2679/1, 2681/5, 2707/2, 2712/1, 2721/1, 2724/1, 2734/4, 2736/3, 2747/4, 2766/1, 2790/1

Mehtâb (mâhtâb, mâhitâb, mâh-tâb, meh-i tâb): 96/4, 114/3, 116/5, 126/1, 132/4, 165/1, 166/1, 251/2, 417/2, 440/4, 580/1, 785/1, 817/4, 1126/6, 1136/1, 1184/3, 1395/3, 1474/1, 1482/2, 1482/4, 1522/3, 1604/3, 1650/2, 1788/3, 2048/3, 2608/3

Mihr: 4/4, 71/1, 87/5, 106/2, 143/2, 182/1, 209/2, 239/1, 272/1, 281/5, 284/2, 302/1, 377/1, 395/3, 400/4, 403/3, 531/3, 604/1, 608/4, 642/3, 680/2, 698/2, 701/3, 716/1, 736/3, 745/2, 748/1, 784/1, 827/2, 870/5, 880/5, 899/1, 899/6, 904/2, 970/4, 975/4, 986/5, 1052/2, 1090/4, 1095/1, 1099/2, 1126/1, 1138/1, 1217/4, 1251/2, 1266/2, 1301/1, 1330/1, 1337/1, 1345/5, 1359/2, 1372/4, 1396/4, 1397/3, 1429/4, 1457/1, 1626/5, 1664/1, 1673/3, 1719/1, 1769/3, 1775/4, 1777/3, 1795/1, 1926/1, 1948/4, 2041/7, 2092/4, 2105/2, 2152/1, 2156/2, 2160/1, 2249/2, 2260/5, 2297/1, 2302/3, 2312/3, 2333/4, 2374/1, 2425/2, 2427/3, 2441/1, 2473/1, 2534/2, 2596/1, 2602/2, 2608/1, 2626/4, 2641/1, 2667/4, 2699/3, 2715/5, 2724/1, 2738/3, 2765/1, 2766/1

Müneccim: 547/5, 1072/4

Münevver: 11/4, 24/5, 26/3, 180/4, 190/3, 283/1, 316/3, 670/3, 671/1, 675/1, 777/3, 875/1, 895/5, 909/1, 916/1, 1009/1, 1046/1, 1174/1, 1396/4, 1626/5, 2783/2

Necm: 126/1, 1387/4

Nûr: 3/2, 4/1, 9/4, 9/10, 10/1, 10/2, 11/4, 26/3, 53/4, 65/4, 80/1, 153/1, 166/1, 182/1, 190/4, 210/3, 316/3, 326/1, 374/5, 395/2, 483/1, 483/5, 497/1, 526/1, 584/1, 701/3, 711/4, 791/1, 793/1, 826/2, 830/1, 845/1, 862/2, 880/5, 895/5, 909/1, 979/1, 1002/2, 1009/1, 1074/4, 1191/3, 1209/4, 1219/2, 1236/5, 1251/2, 1259/2, 1326(a)/5, 1334/4, 1359/2, 1411/1, 1465/1, 1474/1, 1563/5, 1610/4, 1616/3, 1637/3, 1709/2, 1719/1, 1748/1, 1840/3, 1868/3, 1991/2, 1997/3, 2037/3, 2041/5, 2042/2, 2090/1, 2103/4, 2172/2, 2183/2, 2202/2, 2209/1, 2211/1, 2251/2, 2274/2, 2327/2, 2352/3, 2416/2, 2420/2, 2447/5, 2458/3, 2494/2, 2621/1, 2641/1, 2656/1, 2766/1

Nücûm: 251/2, 1513/2, 1605/3, 1796/2, 2254/1, 2711/2

Pertev: 190/3, 701/3, 895/5, 899/2, 1103/3, 1343/1, 1343/4, 1551/3, 1589/4, 1719/1, 2341/2, 2374/1, 2509/3, 2530/2

Pervîn: 1568/5, 1948/4

Ra'd: 101/4, 481/5, 568/4, 849/1, 1001/4, 1418/6, 1519/1, 2107/4

Rûşen: 5/5, 9/4, 76/4, 81/4, 102/1, 116/5, 117/2, 145/1, 195/2, 207/2, 210/3, 273/5, 281/5, 282/4, 317/5, 361/5, 365/3, 415/4, 440/2, 460/3, 464/5, 492/2, 516/3, 528/5, 553/1, 597/3, 608/1, 698/1, 712/5, 713/2, 741/4, 744/6, 854/5, 861/3, 897/4, 900/1, 958/2, 974/6, 1032/2, 1056/3, 1072/1, 1082/1, 1139/1, 1155/1, 1158/4, 1191/3, 1195(a)/1, 1209/4, 1217/4, 1270/5, 1315/1, 1329/4, 1343/4, 1347/1, 1348/2, 1394/2, 1411/1, 1425/4, 1471/1, 1479/1, 1498/3, 1519/5, 1587/4, 1632/3, 1648/2, 1695/1, 1704/3, 1710/2, 1720/1, 1729/1, 1766/2, 1767/1, 1777/3, 1802/6, 1861/2, 1930/2, 2025/5, 2028/1, 2043/5, 2048/3, 2071/3, 2118/3, 2140/4, 2233/2, 2272/4, 2346/4, 2347/1, 2381/1, 2413/4, 2475/3, 2551/2, 2571/3, 2599/5, 2608/3, 2624/5, 2662/3, 2695/1, 2717/1

Sâye: 38/2, 52/5, 64/3, 163/4, 472/4, 483/5, 526/3, 588/1, 607/1, 662/2, 666/5, 674/6, 680/2, 685/3, 764/4, 781/5, 793/3, 822/4, 870/2, 931/5, 947/3, 959/5, 1003/3, 1026/2, 1093/2, 1094/5, 1262/4, 1267/4, 1281/3, 1316/1, 1752/4, 1793/1, 1821/4, 1896/4, 1978/1, 2029/2, 2032/6, 2050/2, 2102/1, 2201/4, 2254/3, 2277/4, 2307/1, 2359/1, 2360/3, 2425/1, 2426/4, 2434/2, 2450/2, 2467/3, 2529/2, 2535/2, 2582/1, 2645/4, 2667/4, 2679/2, 2679/5, 2762/5

Semâ: 65/7, 79/4, 523/3, 1439/1, 1903/1, 2086/4, 2088/2, 2142/3, 2169/1, 2251/3, 2345/3, 2530/2, 2742/4

Semâk: 1526/3

Semâvât: 2509/1, 2509/3

Seyyâre: 960/5, 1146/1, 1259/6, 2157/5

Sipîhr: 2364/1

Sîrâc: 283/1

Sîtâre: 780/2, 1098/1, 1477/5, 1568/4, 1577/4, 1765/5, 1949/5, 2281/6, 2491/3

Siyâh: 1949/5

Şafak: 34/5, 659/4, 800/3, 807/2, 949/2, 1436/2, 1447/5, 1463/3, 1803/1, 2774/4

Şeb: 14/3, 265/4, 986/6, 1337/4, 2600/3

Şebnem: 708/1, 756/3, 826/6, 972/2, 1665/3, 1667/2, 2726/4, 2729/1, 2769/4

Şem': 3/2, 27/5, 38/4, 399/2, 1848/4

Şems: 4/4, 65/4, 106/2, 134/5, 166/1, 277/2, 503/4, 798/2, 902/2, 974/1, 1086/3, 1215/1, 1494/3, 1590/3, 1712/4, 1949/2, 2167/5, 2168/3, 2248/1, 2251/2, 2258/2, 2440/1, 2530/1, 2709/1

Şevk: 64/5, 169/2, 193/5, 974/1, 1136/1, 1491/3, 2645/4

Şu'â: 46/1, 166/1, 608/4, 675/1, 899/4, 1180/4, 1339/2, 1345/5

Şu'le: 149/3, 190/4, 289/1, 563/4, 899/2, 949/2, 1079/4, 1103/3, 1193/3, 1195(a)/3, 1219/2, 1229/2, 1277/1, 1279/1, 1279/3, 1336/2, 1340/5, 1399/2, 1426/3, 1519/5, 1637/3, 1840/3, 1864/3, 1962/1, 1979/2, 2103/4, 2113/5, 2489/1, 2557/2, 2652/1, 2677/4, 2720/1, 2745/3

Târ: 5/5, 312/4, 415/4, 431/3, 474/4, 712/5, 1094/3, 1159/5, 1204/1, 1498/3, 1505/2, 1648/2, 1795/1, 1820/6, 1957/1, 1959/4, 1966/1, 2608/3, 2614/1, 2642/1

Tas-ı ser-nigûn: 481/5

Tîr: 2028/1

Tîre: 40/3, 117/2, 1082/1, 1174/1, 1339/2, 1363/3, 1559/3, 2211/2

Tûr: 1219/2

Uruc: 291/3

Yağmur: 211/2, 979/4, 1284/3, 1618/7, 1674/2, 2186/2, 2381/3

Yıldırım: 2719/3

Yıldız: 780/2, 951/4, 1072/4, 1328/3, 1346/3, 1477/5, 1577/4, 1769/3, 1868/5

Yir (yiryüzi): 710/4, 1076(b)/4, 1376/4, 1519/3, 2456/4

Zamân: 570/4

Zemîn: 369/4, 436/4, 570/4, 776/2, 874/2, 962/4, 989/3, 1070/4, 1182/5, 1287/4, 1556/4, 2070/3, 2086/4, 2088/2, 2142/3, 2169/1, 2170/3, 2181/4, 2251/3, 2345/3, 2383/3, 2452/5, 2563/1, 2586/1, 2670/2

Zerre: 272/1

Zıll: 915(a)/2

Ziyâ: 61/1, 95/5, 569/1, 688/5, 876/1, 915(a)/8, 986/5, 988(b)/5, 1090/4, 1193/3, 1257/2, 1308/1, 1359/2, 1696/3, 1721/4, 1832/3

Zulmet: $3/2$, $7/1$, $9/4$, $47/4$, $65/2$, $81/4$, $145/1$, $188/2$, $230/6$, $259/6$, $361/5$, $670/3$, $733/2$,
 $880/7$, $1337/4$, $1604/3$, $1688/2$, $1802/6$, $2096/4$, $2172/3$, $2306/2$, $2327/1$, $2766/1$,
 $2777/5$

Zühre: $1101/3$, $1358/1$, $1567/4$, $1953/3$, $2219/5$, $2645/3$, $2755/2$

KAYNAKLAR

- AĞBAL, Davut, “Kur’an’da Burçlar: Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 38, 2012, s. 249-276.
- Ahmet Paşa Divanı**, Haz: Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- AK, Coşkun, **Muhibbî Divânı İzahlı Metin Kanuni Sultân Süleyman, I-II**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 2006.
- AKPINAR, Şerife, “Lâmi‘î’nin Vâmık u Azrâ Mesnevîsinde Astrolojik Unsurlar”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı: 12, 2002, s. 169-202.
- AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, c.2, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998.
- AKTAŞ, Hasan, **Çağdaş Türk Şiirinde Kozmik Âlem**, Yort Savul Yayınları, Edirne, 2008.
- ALBAYRAK, Nurettin “Kesik Baş Destanı”, **DİA**, XXV, Ankara, 2002, s. 308-309.
- Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım**, Haz: Sabahattin Küçük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- BATÎSLAM, H. Dilek, “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka Ve Simurg”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi I**, İstanbul, 2002, s. 185-208.
- BAYKAL, Ebru, **Osmanlılarda Törenler**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2008.
- BAYRAM, Enver, “Râzî’nin Tefsir-i Kebîr’de Güneş Sistemi İle İlgili Ayetleri Yorumlaması”, cilt: XV, sayı:2, **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, s. 211-234.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, **Necati Bey Divanı’nın Tahlîli**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÇINAR, Bekir, “Şeyh Gâlib’in Hüsn ü Aşk Mesnevisinde Felekler”, sayı:39, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 2009, s. 777-792.

- DENİZ, Sabahat, **16. yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Baki-Fuzuli-Hayali Beğ-Nev'i-Yahya Beğ)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1992.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.
- DOĞAN, B. Mehmet **Büyük Türkçe Sözlük**, Yazar Yayınları, Ankara, 2011.
- DURKAYA, Hayriye, “Fehîm-i Kadîm Divanı’nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme”, **The Journal Of International Social Research**, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, -Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı-, Volume: 3, Issue: 15, s. 13-27.
- DURMUŞ, İlhami, “Türk Kültür Çevresinde Dağlama Geleneği”, sayı: 95, **Milli Folklor**, 2012, s. 114-121.
- DÜZCAN, Nagehan, **Muhibbî Divânı’nın Dini ve Tasavvufi Açından Tahlili**, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, **Mârifetnâme**, c. 1-2, Hzl. Cafer Durmuş, Dr.Kerim Kara, Erkam Yayınları, İstanbul, 2011.
- FAYDA, Mustafa, “Câhiliye”, **DİA**, VII, İstanbul, 2000, s. 17-19.
- FEHD, Tevfik, “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”, **DİA**, XXII, İstanbul, 2000, s. 124-126.
- FEHD, Tevfik, “İlm-i Felek”, **DİA**, XXII, İstanbul, 2000, s. 126-129.
Fuzûlî Divanı, Haz: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.
- GÜNDÜZ, Gökhan
- ÖZDEN, Seray
- TEKÇE, Mustafa Serdar, **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, 2010.
Haz: Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- İmam Nevevî, **Riyâzu’s Sâlihîn Muhtasar**, Işık Yayınları, İzmir, 2009.
- İPEKTEN, Halûk, **Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

- İsmâil İbn Yûsuf Nebhânî, **Peygamber Efendimizin Mûcizeleri**, c. 1, Haz. Abdülhâlık Duran, Millî Gazete Yayınları, İstanbul, 1997.
- KARA, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.
- KOCABAŞ, Şakir “Kur’an ve Hadislerde Kıyamet Günü”, cilt: 6, sayı: 11, **Dîvân: İlmî Araştırmalar**, 2001, s. 129-154. Hayrât Neşriyat, İstanbul, 2006.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli**, KURNAZ, Cemal, “Felek”, **DİA**, XII, İstanbul, 1995, s. 306-307.
- KURNAZ, Cemal, **Hayâlî Bey Dîvânı’nın Tahlili**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- KUŞÇU, Ülkü **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002.
- KUŞÇU, Hüseyin, “Burç”, **DİA**, VI, İstanbul, 1992, s. 422-424.
- KUTLUER, İlhan “Felek”, **DİA**, XII, İstanbul, 1995, s. 303-306.
- KUTLUER, İlhan **Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Yayınları, İstanbul, 1984.
- LEVENT, Ağâh Sırrı “Ultraviole Radyasyonun İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri”, **III. Atmosfer Bilimleri Sempozyumu**, 19-21 Mart, İTÜ, İstanbul, 2003, s. 84-89.
- MUTLU, Burcu Haz: Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.
- ŞEN, Orhan
- TOROS, Hüseyin
- Necatî Beg Divanı**
- Nev’î Divanı Tenkitli Basım**, Haz: Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977.
- ONAY, Ahmet Tâlat, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Haz: Cemal Kurnaz, H Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÖNER, Esra, “Gevherî Divanı’nda ‘Kuşlar’”, **The Journal of International Social Research**, Volume 1/5, Fall 2008, s. 554-575.

- PALA, İskender, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.
- PALA, İskender, **Mir'at**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.
- SEFERCİOĞLU, M. Nejat, **Nev'î Divanı'nın Tahlîli**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- TOLASA, Harun, **Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 1988, c.1-2.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Mücerred", **DİA**, XXXI, İstanbul, 2000, s. 447-448.
- Yahyâ Bey Divanı**, Haz: Mehmed Çavuşoğlu, MEB Yayınları, İstanbul, 1977.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Kıyamet Alametleri", **DİA**, XXV, İstanbul, 2000, s. 522-525.
- YILDIRIM, Enbiya, "Hz. Peygamber'in Evren Tasavvuru", IV/1, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, 2006, s. 85-102.
- YILMAZ, Dr. Faruk, **Peygamberler Tarihi**, c.2, Berikan Yayınevi, Ankara, 2004.
- YÜCEL, İrfan, **Peygamberimizin Hayatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Özlem	Değirmenci
Doğum Yeri ve Yılı	Bursa	1985
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce	Orta
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	1999 2003	Nilüfer Milli Piyango Anadolu Lisesi (Ahmet Erdem Anadolu Lisesi)
Lisans	2003 2007 2011 2015	Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	2011	Uludağ Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı
Doktora		
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı
1.	2008 2009	Özel Yedi Renkli Çınar İlköğretim Okulu
2.		
3.		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar		
Katıldığı Proje ve Toplantılar		
Yayınlar:		
Diğer:		
İletişim (e-posta):	ozlemdegirmenci85@hotmail.com	
Tarih	24.08.2015	
İmza	Özlem Değirmenci	
Adı Soyadı		